Драган М. Милошевић

Хероине Србије -Вековник-

КАРИЋ ФОНДАЦИЈА

БЕОГРАД, 2015.

Предговор и рецензија књиге Драгана М. Милошевића „Хероине Србије -Вековник”

„Жена стоји, као капија, на излазу
као и на улазу овоī светa.“
Иво Андрић

Драган Милошевић је својом првом књигом – „Народни будилник”, исписао веома садржајне и занимљиве странице о стотинак знаменитих личности, као и за преко сто значајних догађаја који су обележили историју српског народа и Србије. На тај начин отргао је од заборава многе српске великане, учинио их „живим” и актуелним у данашње време, а важне догађаје приближио и представио читаоцу на језгровит, реалан и веома поучан начин. Тај његов мисионарски и упоран рад положио је испит јавности, и предат је као дар садашњим и будућим генерацијама за памћење и подсећање, за размишљање и расуђивање.

Пред нама је друга, значајна књига, која се наставља и наслања на претходну. Реч је о монографско – биографском и публицистичком делу „Хероине Србије -Вековник”, која је као и претходна књига иницирана на Facebook (Fb) друштвеној мрежи, од стране читалаца, који су изразили жељу да Драган Милошевић своје објављене текстове сакупи, обради и публикује у засебном издању.

Овај пут реч је о сто славних, знаменитих жена, које су својим животним делима исписивале златне странице у историјату Срба и Србије. У писању ове књиге аутор је још једном исказао велику упорност, темељит приступ и аутентичан истраживачки дух, да прво читаоцима на поменутој друштвеној мрежи, у континуитету, понуди занимљиве, садржајне биографије и приче о женама које су имале огроман утицај на дух српског народа, на његов опстанак и цивилизацијски прогрес у свим епохама, у данима највећих пострадања, у славним ратним и тешким поратним временима.

Књига је моногафског карактера и с правом се може назвати „Вековник”, јер даје живу историју жене на тлу српског народа и државе.

Милошевић као „бележник" и хроничар векова, афирмише жене Србије, које су биле мајке, супруге, владарке, борци, научници, уметници, спортисти и јавне личности које су обележиле карактер и дух времена, и оставиле печат не само српском роду и држави, већ и европској култури и историји. Његови текстови потврђују да су оне биле равноправни борци за изградњу модерне Србије, учесници ратова и градитељи мира и угледа свог народа. Милошевић посебно истиче незаменљиву, највећу херојску улогу коју су жене Србије имале у одржању равнотеже породице и друштва, у очувању језика (материнског), у сопственој еманципацији, од патријахалног до савременог доба.

Читање ове књиге буди и подсећања на дивне речи које су о женама изрекли мудри светски великани, а које се често заборављају.

У стиховима из „Махабхарате" пише:

„Где се жене поштују,
тамо је и боговима угођено;
где се женама не исказује поштовање,
тамо ни једно дело не доноси плода."

Жена – мајка била је и остала тема на нивоу античке драме. Највише зато, велики српски писац, Душан Радовић, у једној својој мисли написао је: „Пријатељу, када размишљате о жени свог живота, дозволите и мајци да конкурише за то високо звање."

Жене су у Србији биле и први учитељи своје деце кроз народне песме, градитељи породичне љубави и слоге, али и велике мученице, које су морале да подносе сав терет вековних страдања, ратова и буна својих мужева и синова, да остану чврсте и одлучне попут каријатида.

Управо због тога Питагора подсећа: „Злато проверавамо ватром, жену златом, а мушкарца женом".

Велики писац „Александријског квартета" Лоренс Дарел, који је путовао по Балкану, написао је „Жену можете волети, можете патити због ње, или је преточити у књижевност."

Драган Милошевић својом књигом „Хероине Србије – Вековник", и портретима сто, по много чему аутетичних ликова знаменитих жена, сјајно је изразио и једну њихову изузетно вредну, заједничку црту – да су својим делима, моралом и храброшћу, као и великом и несебичном душом која прожима дух времена и народа – надмашиле многе мушкарце. На жалост, у већем делу историје Европе и Србије, жене су биле најчешће у подређеном положају, а кад-год је требало оне су постајале енергија и раме за плакање свих великих градитеља модерне Србије, и са њима су „руку под руку" учествовале у обликовању српске културе, државности и европске цивилизације.

Ова књига побеђује мушки конзервативизам и предрасуде, она није феминистичка, већ народна моногафија са јаким аргументима вековног садржаја и трајања.

„Никад не вјеруј мушкарцу који каже да је газда у својој кући – вјероватно исто тако лаже и о другим стварима", истицао је Мухамед Саифудин (Muhammad Saifuddin).

Стога је и вредност ове књиге Драгана Милошевића у објективности, нарацији, историјској доследности, неговању традиције и хроничарском дару повезивања мноштва података, и избору оних, који се уклапају у јединствени мозаик народног памћења.

„Књига Хероине Србије - Вековник" не афирмише само жене српског рода, већ и све оне које су се борile за дух и слободу српског народа и Србије, а које су надрасле своје време и својим делима показале да су биле боље и снажније од многих мушкараца. Зато ову књигу треба читати са „лакоћом" и радошћу, јер су приказани животописи сто жена које су свака на свој начин дале немерљив допринос историји Србије и њеном цивилизацијском позиционирању у Европи.

Ово моногафско дело иницирано и веома позитивно парцијално коментарисано на Facebook друштвеној мрежи, као и претходна књига „Народни будилник", показало се као веома корисна оргинална замисао између креативне „игре" и маштовитог истраживања. Читаоци ће имати задовољство да путују кроз време и епохе све до данашњих дана, и да се упознају са животима и великим делима сто жена - хероина које су градиле Србију и будућност српског народа.

Томислав Кресовић, публициста

РЕЛИГИЈЕ О ЖЕНАМА

„Јер како је жена од мужа, тако је и муж из жене; а све је од Бога.“

Библија

„Мушкарци воде бригу о женама зато што је Алах дао предност једнима над другима и зато што они троше иметке своје. Због тога су честите жене послушне и за вријеме мужевљева одсуства воде бригу о ономе о чему требају бригу водити, јер и Алах њих штити.“

Куранске ајети

„Жена је створена из ребра мужевог, не из његовог стопала да се по њој гази, не из његове главе да се њоме влада, већ из његовог бока да му буде једнака, испод руке да буде заштићена, поред срца да буде вољена.“

Талмуд

СВЕДОЧАНСТВО АНРИЈА БАРБИЈА

СВЕДОЧАНСТВО АНРИЈА БАРБИЈА (француског официра – извештача) о српским хероинама из Првог светског рата:

„Ја сам их гледао на ратишту, с пушком и бомбом у руци, и у болницама, у којима су на материнске и сестринске груди привијале рањене јунаке, и у повлачењу кроз непроходне албанске гудуре, где се на немоћне и сломљене болом пуцало у леђа из заседа, и у којима се масовно умирало од глади и зиме... гледао сам их и дивио им се! Ни страха, ни колебања, ни суза, ни уздаха! Није било жртве које оне не би могле да поднесу за своју Отаџбину. То су одважне кћери Србије, мајке и сестре јунака са Цера и Колубаре, мојих ратних другова, којима је Отаџбина била преча од живота и које су, бирајући између понижења и смрти, изабрале смрт... Није у то време било француског официра који не би радо, у знак најдубљег поштовања, положио свој мач пред ноге ових јунакиња. Оне су својом храброшћу и својом патњом задивиле свет.“

УВОД

У настојању да дам свој допринос неопходној борби против заборава, који је одувек по мени био највећи српски национални грех, веома ме је поразило сазнање до којег сам дошао пре две године, да је у Београду од 420 споменика само 18 посвећено женама.

Таква неправда, која се деценијама, свесно или несвесно чини према великом броју знаменитих Српкиња, односно према хероинама које су урадиле колосална дела за Србе и Србију, требало би да вређа сваког разумног грађанина Србије, био он женске или мушке популације. Јер, далеко је од истине да у богатој историји Срба и Србије има само 18 знаменитих жена, и да је њихов број, у односу на славне Србе, тек неких 4%.

Када сам дошао и до сазнања да је чак и споменик подигнут првој жени у Србији срушен, постало ми је сасвим јасно да су неправда и заборав учињени према женама – великанима Србије, посебно изражени и болни, у склопу општег заборава знаменитих личности и догађаја из наше историје. Сурова идеолошка заслепљеност у Србији после Другог светског рата, наложила је да се уклони споменик посвећен легендарној кнегињи Зорки Карађорђевић, подигнут 1926. године на београдском Калемегдану, и да се на његовом постаменту постави биста једног од режимских политичара из послератног, комунистичког периода.

На жалост, не само кроз број подигнутих споменика, него и кроз свеукупну присутност у постојећим књигама, уџбеницима и литератури, знамените Српкиње и њихова дела, потпуно су занемарени и заборављени. То је био и основни разлог да се одлучим на писање ове књиге, да сакупим и обрадим што више података о животу и грандиозности дела знаменитих жена Србије, како би читалац, на једном месту, имао што реалнију представу о њиховој бројности, величини знаменитости и улогама које су оне имале у одређеним периодима историјског развоја Србије. А њих је било заиста у импозантном броју, знале су вековима да подржавају своје мужеве и очеве, синове и браћу, да и у најстрашнијим временима сачувају своје породице и домове, да буду храбре и пожртвоване болничарке и лекарке, поверљиви јатаци и најоданији саветници, да са пушком у руци јуришају и у првим борбеним редовима.

Садржином књиге желим потврдити да српским хероинама припада најчасније могуће место у нашој националној историји, јер су оне често и одређивале судбину државе, знале су да одлучујуће утичу за спас српске нације од биолошког нестанка и бивале кључне полуге основног националног и породичног васпитања и образовања.

Српкиње су биле зачетници европског школства и списатељства, пионири дипломатије, борбе за родну равноправност и пуну афирмацију жена, хуманисткиње, задужбинари и доброчинитељке којима се свет дивио.

Србија је и данас један од светских лидера по броју жена у науци, а наше бриљантне уметнице, спортискиње, студенткиње и ученице изазивају дивљења публике широм света.

Сећање и захвалност су врлине на које смо као народ, деценијама већ, заборавили. Селекцијом сто, у књизи представљених хероина Србије у периоду од Средњег века до данашњих дана, мој је покушај давања доприноса да такве лоше и окоштале навике, буду што пре, и што више за нама.

Посебну захвалност за писање ове књиге дугујем великом пријатељу и рецензенту Томиславу Кресовићу, који ми је значајно помагао драгоценим саветима и консултацијама.

Док сам писао ову књигу, делове текстова објављивао сам на својој Facebook страници, а сугестије и коментари многих мојих Fb – пријатеља, посебно Радомира Ђокића, Дејана Богде Богдановића, Светлане Север, Весне Васиљевић и Драгана Ерића, значајно су допринели да књига буде у верзији која је пред читаоцем.

Београд, април, 2015. Драган М. Милошевић

СРЕДЊИ ВЕК

Јелена Анжујска

Прва српска краљица светитељка

По многима можда и најзначајнија жена у српској историји, легендарна просветитељка и доброчинитељка, Јелена Анжујска, несумњиво најутицајнија српска краљица, рођена је око 1236. године. Пореклом Францускиња, из богате француске краљевске куће, Јелена је била кћи Балднина Куртнејског, и даља рођака двојице значајних људи: француског краља Луја IV и његовог брата Карла I Анжујског, касније краља Сицилије и Напуља. Удајом, око 1250. године, за српског краља Стефана Уроша I, унука Стефана Немање и најмлађег сина Стефана Првовенчаног, српски краљевски двор, Србија и српски народ, добили су за краљицу једну од најобразованијих, најспособнијих и најкултурнијих жена тог времена. Да би дочекао своју изабраницу и њену свадбену поворку са што израженијим гостопримством, млади владар Србије наложио је да се у делу кањона реке Ибар, на потезу од данашњег Краљева према Рашкој, посаде миришљави јорговани, како би се невеста осећала као да је у свом Медитерану. Од тог времена па до данас, тај део Ибарске магистрале назива се „Долином јоргована“. Србија је прелепу Јелену дочекала са великом радошћу, а млада краљица се од првог дана удаје потпуно посветила свом супругу и бризи за бољи живот српског народа и стабилност Србије. Јелена је пленила својом лепотом, отменошћу, образовањем, племенитошћу и милосрђем, те ју је народ врло брзо не само заволео, већ и обожавао. Краљевски пар живео је у старом дворцу рашких жупана у Дежеви, недалеко од Раса, а имали су на располагању и Немањићки дворац у Брњацима. Краљица, као врло образована жена, била је фасцинирана када је на двору угледала богату библиотеку са обиљем књига које су раније сакупљали велики љубитељи књиге Стефан Немања, Стефан Првовенчани и Свети Сава. Краљ Урош I је био један од најспособнијих српских владара 13. века, веома амбициозан и мудар, у краљици је добио одану супругу која ће њему, поред даривања петоро деце, бити и десна рука, како у спровођењу спољне, тако и унутрашње политике. Урош је владао 33 године и у том периоду успео је да обједини и просторе које су држали потомци великог кнеза Вукана, припојивши Хум, Зету, Морачу... И ако му је мајка рано умрла, он је са породицом Ане Дандало одржавао добре везе, а тиме и са Млечанима. Доласком Јелене Анжујске, Урош је учврстито коректне односе и са Дубровником и Западом у целини. За време њихове вла-

давине Србија ће постати стабилна и веома напредна држава на просторима од Шаре до Рудника и Мачве, од Мораве до Неретве са приморским земљама Далмацијом и Диоклетијом. Краљевски пар ће у држави учврстити култ Немањића и оснажити моћ владара, развиће моћну војну и црквену организацију, водиће рационалну спољну политику коректних односа и са Западом и са Истоком, а интензивираним привредно-економским развојем, посебно кроз отварање профитабилних рудника сребра, бакра и олова, обезбедиће се одлични услови за процват просвете, културе, уметности и градитељства. Таква Србија, снажна и развојна, постаће одлична основа за каснији, њен највећи средњевековни успон до царевине, једне од најмоћнијих држава Европе са највишим степеном културе и уметности од свих православних држава, а што ће Србији донети владавине Урошевих и Јелениних синова, краљева Драгутина и Милутина, те краља Стефана Дечанског и цара Душана. Поред немерљивог доприноса који је краљица Јелена дала, у историјски важном периоду, спољној политици Србије, најзначајнија њена улога била је просветитељска. Са огромном вољом и упорношћу радила је на описмењавању и унапређењу образовања народа, и у том погледу настојала је да сви манастири буду снабдевени књигама, да у њима народ, посебно млади, уче да читају и пишу, да се образују. Јелена је основала и прву женску стручну школу не само у Србији, већ и у целој Европи. Била је то школа за женску сирочад у Брњацима, на Космету, са посебним интернатом за девојке, у којој су сиромашне девојке училе да читају, пишу, свирају, цртају, везу, а и да се припремају за удају и стварање породице. Ту школу похађале су одабране сиромашне девојке из свих крајева Србије, када Европа није показивала никакво интересовање за школовање девојака, поготово не оних из сиромашних слојева. Такође, Јелена је била велики добротвор, обновитељ и ктитор. Водила је рачуна о изградњи православних манастира Сопоћани и Грачаница. Њена задужбина су манастир Градац код Рашке и црква светог Николе у Скадру, а на њен предлог, њен син, краљ Милутин, саградиће цркву светог Стефана у Звечану. Српска краљица била је права хришћанка, чином венчања примила је православну веру и слала богате дарове Светој Гори, Јерусалиму и Синају. Помагала је и изградњу католичких знамења у српској Далмацији и Црној Гори. Јелена је играла значајну улогу и у обнављању многих порушених градова (Диваст, Сава, Бар...), а оснивач је и самосталне болнице у Бару. Народ је много волео и поштовао Јелену јер је знала да слуша глас народа, а била је скромна, вредна и праведна. Много је помагала сиротињи, болеснима, старцима и удовицама, а била је једнако обожавана и међу православним и међу католицима. Она је била прва жена у историји Србије о којој је написано житије. Написао га је велики српски архиепископ Данило II („Житије прве српске краљице која је постала светитељка“), у којем је Краљица описана и као жена изразито витешког духа: „оштра речју, а бла-

га по природи, непорочна животом, у заповедању кротка“. Њен старији син Драгутин на присилан начин преузео је власт од краља Уроша 1276. године, који се исте године повукао у Захумље, замонашио и убрзо умро 1277. године. Сахрањен је у својој задужбини, у манастиру Сопоћани. Синови, Драгутин и Милутин, ће својој мајци – краљици дати на управљање цело Приморје (Зета и Требиње), као и делове унутрашње Србије око Плава и Поибарја. Мудра краљица наставила је да влада још 37 година после смрти мужа, на начин како је то чинила са њим. Драгутину је опростила за насилно преузимање власти, мирила је браћу кад је требало. Синови су је, као и краљ Урош веома уважавали и поштовали. Јелена је наставила да синове усмерава и саветује, тако да ће они постати два света српска краља са немерљивим заслугама за српски народ. Јелена Анжујска се замонашила већ 1280. године у својој задужбини, у Цркви Светог Николе у Скадру, после чега ће постати и прва српска краљица у одори монахиње – под именом Јелисавета. Драгутин се 1282. године одрекао престола у корист Милутина који је мајци дао на управљање још проширенију територију. Краљица је својом територијом управљала из Брњака, са Космета, уз војно обезбеђење од стране сина, краља Милутина. Јелена Анжујска, српска краљица, веома утицајна и код мужа и код синова, суверено је владала великим делом Србије као скоро идеална владарка, укупно преко 60 година, а посебно у областима Зете, Требиња, Плава и Горњег Ибра. На просторима данашње Херцеговине и Црне Горе, народ ће генерацијама чувати успомену на своју племениту и прелепу краљицу. Пошто је много волела цвеће, у те крајеве је донела медитерански олеандер, па у њену част, и до дана данашњих, многи требињски и приморски балкони и двориште, украшени су са омамљујућим, миришљавим олеандерима. Последње године живота краљица је провела у својој задужбини, у манастиру Градац. Када је осетила да јој долазе последњи дани, сазвала је црквено-народни збор у Брњаку и опростила се на дирљив начин са свима. Умрла је 8. 2. 1314. године. Кости су јој положене у манастиру који је и највише волела, али на жалост, њених моштиви ше тамо нема. Манастир Градац је више пута пљачкан, скрнављен, па се не зна где се налазе. У манастиру Тврдош крај Требиња, као велика светиња чува се рука за коју предање каже да је краљичина. На бедему тог града налази се и кип посвећен краљици, који са сваким требињским олеандром буди сећања на славну српску владарку. Легенда каже да се три године после смрти Јелена јавила једном монаху и када су њен гроб отворили пронашли су цело њено тело очувано „као у роси“. Од те, 1317. године, српска краљица Јелена Анжујска слави се као светитељка, 30. 10. по црквеном, и 12. 11. по новом календару.

Мара Бранковић

Царица у вртлогу историје

Ћерка знаменитог српског деспота Ђурађа Бранковића и деспотице Ирине (Јерине) Кантакузине, а жена султана Мурата II, Мара Бранковић, неспорно једна од најзаслужнијих личности за спас српске нације од биолошког истребљења, рођена је 1417. или 1418. године. У историји српског рода Мара је била једна од две српске принцезе-султаније које су ушле у харем неког од турских султана, и која је сличном судбином као и Оливера Лазаревић била жена-жртва, политичким браком удата за турског владара, а са циљем да се осигура и ојача положај Србије у вртлогу сталних освајачких сукоба између краљевине Угарске и Османлијског царства. Ова колосална Српкиња живела је у великом времену-невремену по Србију. Њен животни пут био је препун траума, одрицања и драматичности, али је она снагом свог ума, образованости, енергије и храбрости не само опстајала, већ је по мишљењу многих израсла у легендарну личност, можда и најзаслужнију што није дошло до биолошког нестанка наше нације. Величина и значај њеног животног дела, на жалост, за огромну већину Срба су и даље велика непознаница. Мара је била једно од седморо деце својих родитеља, а њена мајка Ирина Кантакузин била је унука византијског цара Јована VI из породице Кантакузин, једне од најзнаменитијих и најобразованијих византијских породица 14. и 15. века. Венчање деспота Ђурађа и Ирине било је величанствено, обављено је уз присуство славног деспота Стефана Лазаревића, византијског врха и бројних Дубровчана који су много поштовали младог Ђурађа и његов начин владања Хумом и Зетом у име деспота Стефана. После смрти великог српског владара деспота Стефана Лазаревића, 1427. године, који није имао децу, наследио га је управо његов сестрић Ђурађ Бранковић. Србија је тада била пред тешким искушењима. Мало је рећи да јој је претио нестанак, а без државе опстанак нације би био крајње угрожен. Добар вазални однос који је деспот Стефан успоставио и одржавао са Османлијама, био је тешко одржив. Са севера су претили офанзивом незајажљиви Угари, а на југу је била стална опасност од моћних Османлија које је предводио силни султан Мурат II. Млади деспот Ђурађ, да би сачувао државу и Србе од извесних пострадања био је принуђен да вешто балансира између једних и других, „да игра по танкој жици“, и да се стално пријатељски потврђује код обе силе. Најбоља гаранција пријатељских међудржавних односа, у то време,

ипак се постизала тзв. политичким браковима. И Ђурађ је морао прибећи том тешком, али једино сигурном средству. Ћерку Катарину удао је 1433. године за грофа Улриха Цељског, блиског рођака жене угарског краља Жигмунда, док је другу кћер Мару, 1435. године подарио султану Мурату II. Млада српска принцеза Мара отишла је из Смедерева за Једрене 4. 9. 1435. године у пратњи два брата, престолонаследника Гргура и Стефана, као и са пребогатим миразом од преко 500 хиљада златних дуката. У Једрену је уприличено велико славље. Султану и Турцима се млада, лепа и образована Мара одмах допала, а после венчања Гргур се вратио са даровима у Србију док је млади Стефан задржан као талац – залог доброг и договореног владања свог оца деспота Ђурађа. У тако успостављеном вазалном односу, Србији је гарантован мир и територија, а обавеза Србије био је годишњи намет од 50 хиљада дуката и по потреби ангажовање 1.500 коњаника као испомоћ турској војсци. Брак између Маре и Султана је био политички, али се добро одржавао. Султан је из дана у дан постајао све ближи Мари, искрено је заволео јер је била прелепа, паметна и отменог, неодољивог понашања. Временом ће она стећи његово безгранично поверење и постаће једна од најутицајнијих особа на Порти. То ће јој омогућити да чак задржи своју православну веру и да јој султан повери на комплетно васпитање и образовање свог сина првенца, наследника Мехмеда II. На жалост, и поред великог утицаја у врху османлијске власти, она није могла спречити ослепљење своје браће Гргура и Стефана, које су Турци починили због побуне која је избила против Турака у Србији. Чим је сазнала да до тога може доћи, Мара је интервенисала, али је њена наредба закаснила, а свирепи чин је извршен. Мара је своју позицију на двору тада најмоћније државе света градила са вансеријским умећем и беспрекорним осећајем мере у свему што је предузимала. Мужа је поштовала и била му лојална. Као жена према њему је била надмоћна у односу на друге у харему, али ни једног тренутка није заборављала да са те позиције ради у корист спаса и прогреса Срба и Србије, да брани Константинопољ, центар православља. Била је првокласни дипломата, стално је одржавала везу између свог оца и свог мужа, утемељујући добре односе Србије са Портом. Учествовала је и у многим дипломатским мисијама смиривања ратних сукоба између Угара и Турака. Потпуно је била свесна да се сваки њихов сукоб може обити о леђа Срба и Србије, зато је чинила све да до таквих сукоба не долази. Њен углед, као изузетно способне и умне царице, био је сваком даном све израженији широм Европе, наравно посебно међу Србима, али и међу Турцима, Угарима, Дубровчанима, Млечанима, Чесима... Када је 3. 2. 1451. године умро султан Мурат II, Мара је достојанствено испратила и ожалила мужа, а власт је преузео млади, 19-годишњи Мехмед II. Нови султан је Мару, свог омиљеног васпитача и учитеља толико поштовао да, од када му је умрла мајка 1449. године, па све до краја своје владавине, Мару

ће сматрати другом мајком и тако ће се односити према њој. Под утицајем Маре, Мехмед ће без проблема обновити повољно вазалство према Србији (сваки нови султан све државне уговоре почиње изнова), па ће чак Србију проширити и подарити јој на управу Топлицу и Дубочицу. Своју другу мајку, царицу Мару, именоваће за султанију, с чим је поставио у ниво првог саветника. Подарио јој је велике, богате поседе на подручју Солуна и Сереса са седиштем у Јежеву. Заложивши цео свој живот за своју нацију и државу, Мара није могла издржати дуго без Србије. Када је изразила жељу да се врати у Србију, Мехмед II јој је уважио жељу и богато је даривао за тај пут. Њен повратак у Србију прослављен је међу Србима као велики тријумф. Поштовали су је и сви народи из окружења, имала је велики политички утицај, па су је сви називали султанијом или царицом. Веменом ће јој, још увек лепој, а моћној дами, почети да пристижу и озбиљни просци. Византијски цар Константин XI Палеолог желео је за жену, био му је потребан њен политички утицај у очувању Византије, а уздао се и у чињеницу да Мара има и византијске крви у себи. Мару је просио и чешки великаш Јан Јискра, али их је, доследна и поносна Српкиња, обојицу одбила. Остала је верна датој заклетви пред Богом да, ако се икад извуче из неверничких руку (Османлије), више се никад неће удавати. Султан Мехмед II освојио је византијски Константинопољ 29. 5. 1453. године. У тој борби смртно је страдао и Марин просац Константин Палеолог, а после ове победе Мехмед је добио назив Освајач. Други важан догађај у том периоду била је смрт Мариног оца, деспота Ђурађа, 24. 12. 1456. године. Наследио га је најмлађи Ђурађов син – Лазар, последњи српски средњевековни владар. Убрзо је умрла и Марина мајка Ирина, па долази до несређених односа међу преосталим Бранковићима. Мара се са слепим братом Гргуром и ујаком Томом Кантакусином вратила на своје поседе у Јежеву, где је наставила да живи са својом најближом родбином, уз сво Мехмедово поштовање. Велика Српкиња огромних моћи никад није престајала да делује као непоколебљиви бранитељ српства и хришћана. Поштовала је муслиманску веру, а своју православну чувала је за себе. Велика светица и праведница, Мара Бранковић, личном наредбом ће даровати све поседе српским манастирима на Светој Гори. Такође је константно материјално помагала светогорске српске манастире и особље у њима, а приходе остварене на својим поседима у Јежеву и око Солуна, поклањала је манастиру Хиландару и манастиру Светог Павла, чија је била заштитница. Пошто су се Марини поседи налазили на путу свих оних који су из Србије и са Запада путовали ка Светој Гори или Цариграду, њена кућа постала је уточиште свим путницима намерницима. У њој су сви хришћани могли наћи уточиште и имати окрепљење. Од 1459. године у њеној кући биће и њена сестра Катарина (удовица Улриха Цељског), као и српска деспотица Јелена, удовица њеног брата деспота Лазара Бранковића. У Јежеви се нон-стоп водила Марина ди-

пломатска активност у чему јој је помагала и сестра Катарина. Била је у епицентру свих значајнијих међудржавних догађања, али никад није заборављала и на још једну своју велику дужност – да помаже и штити хришћане који су живели на територији Османског царства. После пада Константинопоља, патријарх је био и даље духовни вођа хришћана, али је углавном морао имати султанову сагласност и пред султаном је имао одговорност за понашање хришћана на турским територијама. Мара је имала толики политички утицај код Мехмеда – Освајача да је имала одлучујућу реч и кад је патријарх у питању. Тако је било у време султана Мурата II, такође у време Мехмеда – Освајача, а биће и кад је на власт дошао султан Бајазит II. Легендарна Српкиња дала је немерљив допринос и очувању целог хришћанског света и хришћанске културе. На самом двору у Јежеву имала је чак и сталну радионицу у којој су радили, стварали и од ње били финансирани многи хришћани уметници и списатељи. Умрла је у Јежеву 14. 9. 1487. године, а сахрањена је у манастиру Богородице Икосифинисе у Косиници. Из захвалности за све што је учинила за православље, целокупни хришћански свет и људе на ширим балканским просторима, грчки народ и грађани Солуна, подручју где су били поседи царице и свете жене Маре Бранковић, дали су назив Каламариа. На грчком језику то значи – Добра Мара. Сви који пролазе и дан данас кроз Солун, на путу за Халкидики или Асправалту, пролазе кроз тај део Солуна који је и данас уочљиво обележен њеним именом. Једини портрет ове славне Српкиње данас се налази на Есфигменској повељи, тј. Хрисовуљи којом је њен отац августа 1429. године даривао манастир Есфигмен на Светој Гори. Та повеља представља породични портрет породице деспота Ђурђа Бранковића на којем су приказани Деспот, супруга Ирина са Маром (није имала ни 15 година), Лазаром, Стефаном и Гргуром.

Константинопољ

Оливера Лазаревић

Жртва библијског карактера

Негде око 1373. године, у Крушевцу је рођена Оливера Лазаревић, најмлађа кћи кнеза Лазара и кнегиње Милице Хребељановић, легендарна српска принцеза која је у тешкој, готово изгубљеној ситуацији по Србију, после Косовског боја 1389. године, поднела највећу личну жртву, жртву своје чедности и младости, за спас своје нације и државе. Оливера је одрасла уз своје четири старије сестре (Мара, Јелена, Драгана, Теодора), и два брата (Стефан и Вук), на двору кнеза Лазара, на којем је велика пажња придавана васпитању деце, њиховом учењу и образовању. У то време сматрало се да су Лазарева деца међу најобразованијом децом владара Европе. Свакодневно су се дружила са уметницима, глумцима, музичарима, и била су обучавана за читање, писање, певање, цртање и познавање математике. Поред матерњег, Лазарева деца говорила су латински и грчки језик, проучавала су хришћанску теологију и филозофију, а чак су и женска деца учила познавање дипломатије. Двор у Крушевцу располагао је и са веома богатом библиотеком, а свакодневна обука и образовање деце били су под надзором кнегиње Милице и њене десне руке – деспотице Јелене Мрњавчевић – Јефимије. У таквој атмосфери и Оливера ће од малена постати лепо васпитана, отмена, образована, амбициозна и припремљена за дипломатију и владање. После Боја на Косову, српски народ и држава били су у веома тешкој ситуацији. Без владара, часног кнеза Лазара, и без већине изгинулих, најспособнијих и најмлађих умних снага, Србија се нашла пред историјским искушењем: или да настави даље ратовање и исцрпљивање, или да покуша обезбедити што повољнији вазални однос према надирућом, моћном Османском империјом. Одмах после Косовског боја, Мађари су почели да освајају територије на северу Србије, у Шумадији, да пљачкају и убијају народ. Вук Бранковић је отказао лојалност Двору у Крушевцу, а на југу је Бајазит спремао нова освајања читаве Србије. Кнегиња Милица, која је тада водила Србију (синови Стефан и Вук били су малолетни), могла се повући на миру код своје ћерке Јелене у Дубровник, али је велика Кнегиња првенствено мислила о опстанку народа и државе, и одлучила је да предложи мир Турцима. Ту Одлуку донела је уз сагласност српске властеле, државних чиновника, патријарха и архијереја СПЦ-а, а на Државном сабору који је одржан крајем 1389. године. Одлука о миру подразумевала је прелазак Србије у вазални однос пре-

ма Османском царству, давање годишњег данка у новцу, и помоћ Срба у људству за потребе турске војске. Као залог за испуњење ових обавеза, Милица је за харем султана Бајазита Првог понудила своју најмлађу – једину неудату кћер, Оливеру. Жртва млађане Оливере била је историјска жртва једне Српскиње за спас нације и отаџбине, жртва којој се основано придаје библијски карактер јер је била жртва принета из слободе, љубави и поштовања према свом роду и отечеству. Српски народ је тешко поднео ту жртву. Када су браћа Стефан и Вук повели Оливеру Султану у Дренопоље (данашње Једрене, престоница Османлија у Европи, 250 км источно од Крушевца), целим путем од Крушевца, Срби су их засипали пупољцима свежих ружа. У Бајазитовом харему Оливера је била једна од стотина жена, бројних племкиња, робиња и заробљеница по разним основама. И у таквој конкуренцији, својом лепотом, отменошћу и способношћу, Оливера ће врло брзо постати једна од четири Султанове законите жене, према којој ће Бајазит исказивати највећу наклоност и страст. Временом ће Оливера потпуно освојити Султана, постати његова стварна љубав и прва жена харема, захваљујући чему ће бити личност са великим утицајем на Султана. Колики је њен утицај био најбоље говори и податак да је Оливера била и остала једина жена у харему која ни после 12 година боравка у њему није променила своју веру. Захваљујући таквој позицији и великом утицају на Султана, Оливера је повлачила изузетно важне потезе у интересу своје породице, Срба и Србије. Чинила је то у континуитету, са изванредним осећајем мере. Одмерена и рационална знала је да процени колико може добити за свој народ и Србију. Без несугласица, остваривала је све оно што је наумила. Политика мира са Турцима, Оливерино венчање за Бајазита, и њено врхунско дипломатско понашање у самом епицентру Османске власти, показали су се као најрационалније решење за опстанак српске нације и државе у најкритичнијим тренуцима наше историје. Таквом политиком не само да смо опстали, већ је Србија почела да убира и значајне плодове. Чврста позиција породице Лазаревић на турском двору имаће снажан утицај и на мир међу српском властелом. После смрти Вука Бранковића, 1398. године, све његове земље опет ће доћи у посед јединствене српске државе и породице Лазаревић, а на северу Србије, под претњом Лазаревића и Турака, истерани су Мађари из Шумадије. Када су до Бајазита дошле сумње у лојалност младог Стефана Лазаревића (мањи војни неуспеси у Босни), Оливера, кнегиња Милица и Јефимија, у сјајној дипломатској мисији, уверile су Султана у неистинитост тих сумњи. Бајазит ће се после тих разговора готово очински понашати према Оливериним брату, будућем великом српском владару. У тој мисији Бајазит је услишио и молбе за повратак мошти Свете Петке из Бугарске у Србију. То ће повратити хиљаде Срба пољопривреди, јер ће се они уз своју вољену светицу-заштитницу пољопривреде и свих усева и плодова, много сигурније осећати. Када је не-

што касније Бајазит затражио помоћ од деспота Стефана у великим биткама код Никопоља (1396. године) и Андоре (1402.), Стефан и српски оклопници су му на више него коректан начин узвратили. Стефан је у битци против крсташа код Никопоља стекао ореол врхунског војсковође, а Срби непобедивих ратника. У великом бојy против Монгола код Ангоре (данашња Анкара), Бајазит и Османлије су доживели тешки пораз. Десетине хиљада турских војника погинуло је, а са бројним заробљеницима кан Темерлан је сурово поступао. Заробљен је и сам Бајазит са својим харемом, као и Оливера. У својој немоћи да било шта учини за себе и своју миљеницу Оливеру, Бајазит је извршио самоубиство. Деспот Стефан Лазаревић, са својим братом Вуком, сестрићима Гргуром и Ђурађом, синовима Вука Бранковића, и са око 2.000 српских оклопника, храбро су се борили на страни Турака. У свом витештву надмашили су све учеснике битке. Злогласни Тамерлан био је задивљен јунаштвом Срба због чега није погубио ни једног заробљеног Србина, а њих је и иначе било веома мало међу заробљенима. Када је Стефан дознао да је и Оливера међу заробљеницима, замолио је Тамерлана да је као жену и Српкињу ослободи. Витештво и јунаштво великог Стефана и Срба и овај пут није оставило равнодушним ни тако суровог владара као што је био Тамерлан. Уважио је молбу, а Оливеру је пустио да се врати у Србију. Оливера је стигла у Србију 1403. године и настанила се у Београду, новој српској престоници, на двору свога брата деспота Стефана. Није се више удавала и све време помагала је брату својом сестринском љубављу, искуством, знањем, саветима, мудрошћу. Пошто је добро познавала Бајазитове синове, који су се после његове смрти жестоко међусобно сукобљавали, Оливерини дипломатски савети били су за Стефана и Србију од непроцењиве драгоцености. Учествовала је са братом и у одбрани Београда када је престони град био под снажном турском опсадом. Често је одлазила и до сестре Јелене у Зету, Херцеговину и Дубровник, увек обављајући и послове за српску дипломатију, а народ је у тим крајевима са одушевљењем дочекивао и напросто обожавао. После смрти деспота Стефана, 1427. године, била је главни организатор масовне народне жалости која је завладала у Београду и Србији. Нема прецизних података о тачном датуму смрти ове легендарне српске принцезе, али се са поузданошћу зна да је то било после 1444. године. Сећање на њу и све што је учинила за свој народ и Србију, као и сећање на судбину њене породице, живеће за сва времена у душама свих оних који се искрено осећају Србима. Она, њен отац, мајка и брат, уклесани су златним словима у историју српског народа, као хероји и незаборавни сведоци нашег опстанка, постојања и цивилизацијског прогреса. А њихове задужбине, манастири Љубостиња, Раваница и Манасија, вечни су споменици и школе незаборава према породици Лазаревић и Србији тог времена.

Јелена Мрњавчевић –Јефимија

Прва српска књижевница

Јелена Мрњавчевић, супруга деспота Угљеше Мрњавчевића, рођеног брата Вукашина Мрњавчевића, краља јужних крајева Србије, била је једна од најобразованијих и најспособнијих жена свог доба и легендарна личност чији књижевни радови спадају у прва остварења жена писаца на европском тлу. Пореклом Гркиња, кћер угледног властелина, ћесара Војихне, рођена је 1349. године, и од малена се васпитавала, образовала и кретала у друштву учених црквених људи. Њен отац био је близак окружењу нашег великог цара Душана Немањића и учествовао је у Царевој пратњи приликом Душанове посете Светој Гори 1346. године. Тако је млада, лепа, и образована Јелена и упознала Душановог рођака, Угљешу Мрњавчевића, и убрзо постала српска деспотица са седиштем у прекрасном граду Серес у данашњој Грчкој. И ако су имали све предуслове за складан и срећан брак, Јеленин живот, већ у њеним раним двадесетим годинама, постаће препун трагедија, боље речено пратиће судбину пострадања некада велике, моћне и напредне средњевековне Србије. Врло брзо остаће без оца, одмах затим и без четворогодишњег сина јединца. Обоје их је у великој туги сахранила у Хиландару на Светој Гори. Нову трагедију доживеће 26. 9. 1371. године, када јој храбро гине супруг Угљеша у једној од судбоносних битака за Србе и Србију, у Маричкој бици. Са 22 године постаће удовица, усамљена, болима утучена, без икакве моћи да задржи даљи распад јужних делова некадашње Душанове царевине. У тим тешким данима заштиту и уточиште понудили су јој кнез Лазар и кнегиња Милица, те Јелена прелази на двор Хребељановића у Крушевац. На жалост, уследиће нова трагична догађања у којима ће Јелена постати очевидац Косметског пострадања, погибије светог кнеза Лазара и његових сабораца, као и првих година вазалне Србије. Одмах по погибији њеног заштитника и миљеника, кнеза Лазара, скрхане болом, Јелена и кнегиња Милица ће се замонашити. У манастиру Љубостиња, задужбини кнегинињој, Јелена добија монашко име Јефимија, а Милица постаје Јевгенија. Након Косовског боја, у Љубостињи се замонашило много српских удовица. Подаци говоре да је број дневних замонашења достизао и до 300. Али даље се морало живети, Србија колико је могуће очувати, и њих две, нераскидиво везане једна за другу, суочиће се са безброј нових, животних и државних искушења. Требало је изборити што бољи третман Србије под турским вазалством,

успоставити нову релацију са Вуком Бранковићем који је после Косовског боја престао бити лојалан дому Лазаревића, улити готово погубљену веру и наду српском народу у спасење и опстанак, вратити сељаке њиховим њивама и домовима... У решавању свих тих сложених питања кнегиња Милица саветовала се са Јефимијом. У њену разборитост, мудрост и добронамерност, Милица ће имати неограничено поверење. При доношењу свих најважнијих државних одлука, Милица је редовно слушала Јефимију. Подаци указују да су ове две монахиње и удовице обавиле историјску дипломатску мисију када су код султана Бајазита издејствовале за Србију две капиталне ствари: прво, отклониле су сумњу Султана у верност деспота Стефана Лазаревића пред чувену битку код Ангоре 1402. године, и друго, добиле су дозволу Султана да се мошти Свете Петке врате у Србију. Повратак мошти велике Светице, заштитнице земље, свих усева и плодова код Срба, потпуно ће вратити српског сељака на њиве и пољопривредној производњи, након што је после Косовског боја, разочаран, утучен великим губицима, дигао руке од рада на сопственој земљи. Описујући бриљантну дипломатску мудрост Јефимије, испољену у тој важној мисији код Султана, Константин Филозоф је у „Житију Стефана Лазаревића“ написао: „Јефимија је показала мудрост Одисеја, храбрила је Милицу, и остварила оба циља, опрост за Стефана и донос мошти славне Светитељке.“ Јефимија је имала огроман утицај и на васпитање и образовање Лазареве и Миличине деце. Захваљујући томе, историја бележи да су Лазарева деца била међу најобразованијом владарском децом тога доба, а посебно су се истицали деспот Стефан и његова сестра Јелена, удата Балшић, који су имали и велику књижевну даровитост и умеће. Ова паметна и мудра особа била је прва жена у Србији за коју се зна да је писала. Остаће упамћена и као наша прва песникиња и списатељица. Њена три књижевна дела од колосалног су значаја не само за српску књижевност, већ она представљају и првенац жене – писаца у Европи. Само су Античка Грчка и Византија имале песнике и списатељице. Француска ће нешто касније изнедрити Кристину де Пизан, а средњевековна Русија песникињу, кнегињу Јевдокију, удовицу кнеза Димитрија Донског. Сва три Јефимијина књижевна рада сачувана су у материјалу, и они су не само споменици најзначајнијих страница српске средњевековне књижевности, већ и српске примењене уметности. Јефимија је била изванредна везиља и занатлијка, па начином и израдом како су дела урађена, она поред огромне књижевне и уметничке вредности спадају и у ред најзначајнијих остварења средњевековног златарства и веза. Њено прво дело – запис, „Туга за младенцем Угљешом“, настао између 1368. и 1371. године, представља први састав једне жене у старој српској књижевности. Уписан је у двоструку дрвену иконицу коју је она наменила манастиру Хиландар. У тексту којим се обраћа Исусу Христу и Богородици, она изражава сву мајчинску, несвладиву бол за губит-

ком сина – детета. Други њен запис, настао 1398. и 1399. године, је „Запис на Хиландарској завеси“, у којем Јефимија са великим укусом и осећањем говори о грешности. Читав текст извезен је златном и сребрном жицом, као и свиленим концем плаве, малинове, смеђе и црне боје. И ово дело намењено је Саборној цркви у Хиландару, а на њему извезени ликови Исуса Христа, Јована Златоустог и Василија Великог, представљају један од најлепших везова у старој српској уметности. Трећи запис, „Похвала кнезу Лазару“, сматра се делом чија садржина спада у ред најлепших текстова српске књижевности. То је једна од најлепших исписаних молитви, интимна, топла, срдачна, којом Јефимија изражава дивљење за све оно што је часни кнез Лазар за живота учинио, како за свој народ и државу, тако и за њу лично. Она се обраћа светом Кнезу и моли га да се заузме и од Бога измоли помоћ за своја два чеда, Стефана и Вука Лазаревића, непосредно пред њихов одлазак у битку код Ангоре 1402. године. У тој молитви она позива и све друге свете ратнике да помогну Лазаревим синовима, али и читавом српском народу у његовој борби за опстанак, слободу и извеснију будућност. И ово дело је врхунско уметничко достигнуће, извезено је позлаћеном жицом на црквеном атласу, са намером да буде покров за ковчег са моштима светог кнеза Лазара. Данас се налази у Музеју СПЦ-а. Значај националног, државног, просветитељског, образовног, уметничког, књижевног и свеукупног рада ове велике жене, од историјског је значаја за Србе и Србију. Последње године живота провела је у Манастиру Љубостиња. Нема прецизних података о тачном датуму њене смрти у 1405. години. Деспот Стефан Лазаревић је последњи спомиње у својим текстовима и истиче је као часну владарку, деспотицу, госпођу и мајку. Сахрањена је у цркви Успења Богородице која се налази у саставу манастира Љубостиња. У Трстенику се од 1971. године, у част ове велике личности одржавају годишње манифестације „Јефимијини дани“, у оквиру којих се додељује награда „Јефимијин вез“, за најбоље песничко остварење између две годишње манифестације.

Ана Немањић

Мајка Светог Саве и Стефана Првовенчаног

О једној од најзначајнијих жена средњевековне Србије, Ани Немањић, жени великог жупана Стефана Немање, родоначелника династије Немањић, и мајци која је српском роду подарила два таква сина као што су Растко Немањић, Свети Сава, најзнаменитији Србин, наш први просветитељ и архиепископ, и Стефан Првовенчани, први српски краљ, историјски подаци су, на жалост, веома штури. Ану чак ретко спомињу, у својом записима, и њени прослављени синови, који су иначе у то време били на далеко познати по својој писмености и образованости, а који су за собом оставили доста писаног материјала о свом оцу Стефану Немањи. Но то никако не може умањити историјску улогу ове велике Српкиње, нити то значи да су синови гајили већу љубав према оцу у односу на мајку. Објективно говорећи, то је било време када се на жену гледало из другог угла, не само у Србији, јер тада жена углавном није била предмет пажње списатеља, бележника тадашњих догађања. У том смислу и Свети Сава и Стефан Првовенчани о својој мајци су оставили само кратка бележења која Ану Немањић описују као веома узорну супругу, нежну и брижну мајку, као побожну и милосрдну госпођу. Мада нема прецизнијих података о степену Аниног образовања, очигледно је у питању веома образована особа, јер у свим расположивим записима наводи се да су браћа Вукан, Стефан и Растко своја почетна образовања стекли од своје мајке. Она их је описменила, развијала код њих љубав према књизи, учењу и образовању. Такође је у њих уградила побожност и милосрђе. Сасвим разумљиво, док је велики државник Стефан Немања био заузет државним и војним пословима, често био одсутан од куће, Ана је проводила време са децом, подизала их и васпитавала. Ана и Стефан Немања су поред три сина имали и три ћерке. Ана је била толико брижна да децу никад није испуштала из свог видокруга. Када је Растко одлучио да пође на Свету Гору, да родитељи не би спречили његов одлазак, рекао им је да иде у лов на планину. Од оца је добио благослов за лов, али је Ана на све начине покушавала да га одврати. Пошто није успела да савлада ту његову велику жељу, заповедила му је да се што пре врати из лова. Када су се пратиоци Расткови вратили и саопштили мајци да је Растко нестао, Ана је од шока једва остала жива. Уз касније сазнање да је Растко на Светој Гори, Стефан Немања је покушавао да утеши Ану, али она никако није могла да прежали одлазак сина миљеника од куће. И Растко, Свети Сава, није

престајао да мисли о својој мајци, и већ у првим писмима са Свете Горе сугерисао јој је да се замонаши, што ће она касније и учинити. Када је у питању порекло Ане Немањић, ту се тек осећа недостатак веродостојних података. По једнима Ана је ћерка босанског бана Стефана Борића, првог босанског владара (1154. г.), што је и мишљење нашег првог историчара новијег датума Јована Рајића. По тим подацима Стефан Немања је оженио босанску принцезу Ану док је владао са браћом Мирославом и Константином на просторима Хума, Котора и у Горњој Зети. Након женидбе Стефан Немања ће кренути у освајање Рашке области и Доње Зете, где ће му се, у браку са Аном родити свих шесторо деце. По другима Ана је била кћи француског краља који је своју мезимицу подарио мудром, храбром и наочитом Србину. По тим подацима Ана и Стефан Немања су чак и један период живота провели на двору француског краља где су рођени Вукан – најстарији, и Стефан – средњи син. Има и истраживача који сматрају да је Ана византијског порекла, тј. да је била кћер цариградског императора Романа. Тај став заступао је и наш славни Јустин Поповић, али је нешто касније потврђен очигледан несклад у неким датумима при извођењу тог закључка, па је с тим њено византијско порекло оспоравано. Коначно, по неким изворима помиње се и могућност да је Ана била угарска принцеза. На основу свих расположивих, а прилично оскудних података, најприхватљивије би могло бити расуђивање Илариона Руварца – који каже да је Анино порекло, на жалост, до даљњег, непознаница у српској историји. Дакле, суд о њеном пореклу и још неким додатним биографским подацима и даље је у сфери нагађања и најчешће се заснива на претпоставкама. Ипак, савремена наука је доказала да су мајке свих великих људи имале велики психофизички, морални и интелектуални утицај не генијалност и умеће својих синова, што сасвим основано треба да је био случај и са Аном Немањић. А када се ради и о жени за коју је записано да је „била пуна добрих дела као бисера и драгог камења“, онда се за Ану заиста може применити она честа изрека која слови у нашем народу: „да без добре мајке не може бити ни доброг сина“. Када је 1195. године на византијски престо дошао цар Алексије III, таст Стефана Првовенчаног, он је логично прижељковао да што пре види зета на српском престолу. Мудри Стефан Немања био је веома разуман владар и човек. Последње дане живота желео је да проведе у молитви и посту, и да с тим испуни жељу свог најмлађег сина Светог Саве. На Благовести 1196. године Стефан Немања и Ана Немањић одрекли су се световног живота и замонашили су се, Стефан као Симеон, а Ана под именом Анастасија. Ана Немањић, односно монахиња Анастасија отишла је у манастир Свете Богородице у Топлицу, а монах Симеон на Свету Гору код свог сина Светог Саве. У манастиру Свете Богородице престаће да куца срце Ане Немањић 22. 6. 1200. године, а сахрањена је у манастиру Студеница. СПЦ је слави сваког 22. јуна по старом црквеном календару, односно сваког 5. јула по грегоријанском.

Симонида Немањић

Најмлађа српска краљица

Петогодишња византијска принцеза Симонида, ћерка византијског цара Андроника II Палеолога, постала је на Васкрс 1299. године најмлађа српска краљица када је у Солуну, приликом закључивања мировног споразума између Србије и Византије, даривана за жену српском краљу Милутину, као гарант мира и пријатељства између две државе. Симонида је рођена у Константинопољу (Цариград) 1294. године, и била је једина ћерка византијског цара, који је са својом супругом, царицом Ирином Монфератском, имао и два сина. Удаја малолетне принцезе за славног српског краља, који је тада имао 44 године и већ одраслу децу из претходна три брака, на најбољи начин илуструје снагу тадашње српске државе и страхопоштовање које је чак и моћна Византија исказивала према краљу Милутину. Наиме, као изразито способан владар, Милутин је од почетка своје владавине веома ојачавао српску државу, како на унутрашњем плану, кроз унапређивање привреде, подизања саобраћајне инфраструктуре, изградњу насеља, зграда и цркава, кроз развој просвете и културе, тако и на спољњем плану, када је са одлично обученом, оснаженом и опремљеном војском постао најснажнија армада на Балкану. Из дана у дан краљ Милутин је проширивао и учвршћивао територију српске државе највише ка југу, на рачун Византије и Бугарске. Србија је тада била центар цивилизације, имала је надмоћ над Цариградом и Трновом. Краљ Милутин је 1282. године освојио Скопље и завладао целом Вардарском долином претећи освајањем нових територија на подручју данашње Грчке и Јужне Бугарске. У немогућности да му се супротстави, византијски цар Андроник II слао је чак пет емисарских тимова у Србију нудећи Милутину мир и преговоре о успостављању пријатељства. Пут до примирја био је врло тежак и веома дуг. Српске велможе, окуражене великом моћи Милутина и српске војске, као и Милутинова мајка, много вољена у српском народу краљица Јелена Анжујска, били су против мира са Византијом, тј. били су за даља српска освајања. На другој страни и византијски цар је имао опозицију свом предлогу мира који је упутио Србији, а која је углавном долазила од врха свештенства. Наиме, цариградски патријарх и већина архијереја, сматрали су да би брак између Симониде и Милутина био у супротности са црквеним канонима, јер је Милутин много старији од Симониде и већ је имао три брака за собом. Но, ипак је пресудила бојазан Цара од Милутина и могуће

српске офанзиве, па су из Цариграда стално подстицани мировни преговори који ће бити успешно завршени на Васкрс 1299. године у Солуну. Домаћин свечаног скупа био је византијски цар, српски сватови су дочекани уз велико гостопримство, а мировни споразум су потписали краљ Милутин и цар Андроник. Србији су споразумом „препуштене" већ од Милутина освојене византијске територије све до линије Охрид-Прилеп-Штип, као мираз за удају принцезе. Био је то начин да се сачува углед византијске државе и њеног цара, а уствари је с тим потврђено да је Византија неповратно изгубила цео простор Вардарске долине и северне Албаније. Потписивањем споразума и удајом Симониде, заустављене су даље аспирације Србије на рачун Византије. Брак између краља Милутина и Симониде тако је постао први и једини брак између једног српског владара и ћерке неког од византијских царева, који су иначе увек били први међу владарима у целој хришћанској Васељени. Симонида је из Солуна доведена на српски краљевски двор где ће бити подизана и васпитавана до своје 12. године, до периода прописаног Споразумом, а и уобичајеног у тадашњем времену, када се сматрало да је у стању да обавља брачне дужности. О 20. годишњем брачном животу Милутина и Симониде има мало података. Тај брак свакако није могао бити најсрећнији, пре свега због огромне разлике у годинама. Из угла данашњег времена он би се могао третирати скандалозним и недопустивим, али у том времену он је био могућ, јер је то било време бурних настајања и нестајања држава и војски, међу династичких и унутар династичких сукоба, па су и судбине одређених људи биле жртвено везане за те интензивне и честе процесе. Даривањем своје ћерке цар Андроник II је очекивао велику корист за Византију и своју династију. Али, можда и највећу корист од тога је очекивала Симонидина мајка, царица Ирина Монфератска. Она се није слагала са супругом, па се врло брзо одвојила од њега и прешла је да живи у Солун како би била ближе ћерки и зету. Свог зета је народски речено „окивала златом", на све начине покушавала је да му се додвори, слала му је највредније поклоне, хвалила га на сва звона. Желела је да преко моћног краља Милутина обезбеди византијски престо једном од својих синова, јер се плашила да ће престо доћи у руке царевом сину из првог брака, који је имао право првенства. Била је свесна Милутинове све веће моћи, па је прижељкивала да он постане владар и Византије. Тог њеног сталног додворавања Милутину плашио се и сам Цар, јер се бојао да ће Милутин прекршити примирје и ипак напасти Византију. Царица је по сваку цену желела да обезбеди синове престолом, па је чак размишљала да би они могли бити преко краља Милутина и Симониде и на престолу Србије. Али у свему томе, упркос добром односу Милутина и Симониде, две ствари су јој биле непремостиве препреке. Прво, Милутин се обавезао Дежевским споразумом из 1282. године да ће наследство круне оставити потомцима брата Драгутина, а 1309. године добио је и новог, ванбрачног сина Стефана,

будућег краља Стефана Дечанског. И друго, када је Симонида одрасла, показало се да је нероткиња, што је и саму Симониду веома погађало. Симонидина мајка је 1317. године умрла у Драми (Тракија). Симонида је организовала све што је било потребно за достојну сахрану у Цариграду. Предање каже да је скрхана болом за мајком и свесношћу да је нероткиња, хтела да трајно остане у Цариграду. Када је Милутин из Србије поручио да се она мора вратити, и ако то цар не учини, да ће заратити са Византијом, Симонида се замонашила, јер је сматрала да јој муж без деце није перспектива већ да јој је судбина манастир. Краљ Милутин је убрзо послао своје људе по њу у Цариград, а када се она успротивила, њен полубрат Константин Палеолог стргао јој је монашку одећу, обукао ју је у световну, и вратио је Симониду у Србију. Када се вратила имала је 22. године. Никад ни раније није изражавала мржњу према Милутину, а сада га је је веома одано и верно служила. Када се Милутин касније разболео, она се није одвајала од њега. Исказивала је велику бригу о њему, служила га тако да су се сви поносили са својом краљицом. Велики краљ Милутин је умро 29. 10. 1321. године, после чега се Симонида вратила у Цариград. У 27. години, скрхана болом без мужа и деце, обући ће опет монашку одећу и остаће у манастиру Светог Андреје до краја живота, посвећујући сву своју љубав Богу. Када је чула да је краљ Милутин проглашен за свеца, а то је било две и по године по његовој смрти (1324.), Симонида је послала у Србију скупоцено кандило и златоткани покров за његову гробницу. Симонида је била и остала личност која на најдрастичнији начин симболизује тадашње време, односно симболизује жртвену улогу детета, његову лепоту и неприродно коришћену младост. Али она је несумњиво и симбол одрицања, посвећивања и узвишености. Та њена аутентична и тешка судбина најмлађе српске краљице, била је инспирација делима многих српских уметника. Њеној лепоти су се дивили сви који су је видели, од владара и војсковођа до велможа и народних маса, па је и логично што је Симонида у нашем народу била и остала симболом лепоте, чедности и трагичности младе девојке у вртлозима међудржавних и међудинастичких догађања. О њој су у Србији исписане многе приче, испеване и изрецитоване дивне песме, израђене врхунске слике и фреске. Фреска српске краљице Симониде која се налази у манастиру Грачаница сматра се једном од највреднијих фресака српског средњевековног сликарства. На жалост, та фреска је делимично оштећена, пошто су на њој уништене Симонидине очи, али и са тим оштећењем то је дело од посебне националне вредности. Славни српски песник Милан Ракић, посветио је 1907. године своју чувену песму краљици Симониди, а Милутин Бојић о Симониди инспиративно пише у својој познатој психолошкој драми „Краљева јесен“. По Симониди носи назив и Астероид 1675, који је открио српски астролог Милорад Протић. Прелепа и најмлађа српска краљица, Симонида Немањић, умрла је као монахиња у Цариграду после 1345. године.

Света Петка Чудотворка, јача и од огња

„Небеска човечица и земаљски анђео“, како је назвао Свету Петку митрополит Амфилохије, славна је светитељка српског порекла, коју због њеног часног живота, њене чудесне моћи и вишевековног доброчинитељства, прослављају православни верници свих земаља и народа на Балкану, као и у целој Васељени. Рођена је половином десетог века у месту Епиват, код града Каликратије, на обали Мраморног мора, недалеко од Цариграда. Родитељи су јој били имућнији хришћани, па је и она била од малена веома побожна. Њен брат Јевтимије, као млад замонашио се и касније постао познати епископ Медитски. По смрти својих родитеља Света Петка ће из цариградске цркве Свете Софије започети свој подвижнички живот, када одлази у Јорданску пустињу да у посту и молитвама, пролазећи кроз небројена искушења и патње, проведе готово цео свој живот. У тешким, пустињским условима, она ће још као врло млада, све своје, тело и душу, младост, ум и лепоту, принети на дар Богу. Постала је права Христова следбеница, живећи без јела и пића, а хранећи се углавном сузама и молитвама. Пред крај свог живота (у првој половини 11. века), вратила се у свој родни крај и исцрпљена испосничким животом, али племенита и часна у души својој, упокојила се две године по повратку у Епиват. Пошто није била Гркиња, верници су је сахранили ван градског гробља, одвојену од других, али се она после извесног времена јавила извесном мештанину Георгију. Он је о томе обавестио комшије па су заједно, зачуђени, отишли до њеног гроба. Када су је откопали били су шокирани изгледом потпуно очуваног њеног тела, ставили су га у посебан ковчег и однели у Цркву Светог Петра и Павла у Епивату. Предање казује да су светитељкине мошти одмах почеле да чудотворно делују: слепи, који су се моштима обраћали, уз Божју помоћ прогледавали су, хроми проходавали, болесни бивали излечивани... О чудотворним моћима ове славне светице вести су се преносиле великом брзином. А како је растао и број оних којима је Света Петка помогла, тако је и растао интерес православних владара да дођу у посед њених мошти, за њихово, и добро народа којим владају. Скоро цео век њене мошти биле су у поменутој цркви у Епивату, а након тога уследиће њихово путешествије које ће трајати вековима. Тада моћни бугарски цар Јован Други Асен, успео је 1238. године да издејствује пренос мошти светице у своју престоницу Трново. Овај град тада је био

прави православни центар, јер је постао права ризница допремљених моштиј многих светитеља. За добијање моштиј Свете Петке бугарски цар није питао за цену: „И половину царства да ми Латини траже за Свету Петку, спреман сам да дам“. Зато његови изасланици у Цариграду нису од Латина тражили ни сребро ни злато, ни драго камење, већ, за све православне вернике непроцењиво вредан ковчег са моштима чудотворне светице. Бугари су њен долазак одушевљено поздравили, километарским колонама испред Трнове. Царски дворани, све велможе, читав народ, били су на ногама. У Бугарској (Трнова и Видин), моштиј ће бити од 1231. до 1396. године, када постају плен Османлија и султана Бајазита Првог. Турци ће их држати у Сересу, граду у којем је до Маричке битке (1371.), било седиште српског деспота Угљеше Мрњавчевића. Света Петка је и код Срба од давнина уживала огромно поштовање. Срби су је славили масовно још и пре времена Немањића, а од њих се почело и са подизањем великог броја храмова посвећених великој светитељки. Светој Петки је наш народ посветио чак 240 познатих парохијских и манастирских цркава, највише их је у почетку било на Космету, а онда су подизани широм Босне и Херцеговине, Црне Горе, Шумадије, Војводине, Далмације... Временом, Света Петка постала је заштитница хиљада српских породица, многих сиромаха и болесних, заштитница великог броја градова и села, Београда такође. Срби су је одувек сматрали и заштитницом пољопривреде, села, ратарских усева и производа. Зато не треба да чуди што је током прве дипломатске мисије српске државе, а коју су обавиле кнегиња Милица Хребељановић, Јефимија и Оливера Лазаревић, од султана Бајазита Првог, 1398. године, затражено да се дозволи пренос моштиј Свете Петке из Сереса у Србију. Србија је после Косовског боја била на коленима, а народ разочаран, изгубио је наду за било какав бољитак у времену које је долазило. Посебно је та апатија захватила село и пољопривреднике. Доношење моштиј велике светице у Србију, био је величанствен потез, који је био најбољи стимуланс за повратак народног оптимизма и савлађивање тешке националне агоније. Уз омиљену светитељку све је постало извесније и безбедније, па сељаци опет почињу обрађивати своју земљу, занатлије су се вратиле свом послу, цела привреда је оживела доносећи корист народу. Врло кратко су биле моштиј у Крушевцу (Лазарица), да би убрзо биле пренешене у новосаграђену цркву Свете Петке на Калемегдану у Београду. Српски народ ће се масовно окупљати око нове цркве редовно крепећи свој дух и тело, све до 1521. године, када је Сулејман Величанствени, освајањем Београда и Србије, похарао све београдске цркве и са собом у Цариград однео многе светиње, међу њима и моштиј Свете Петке. Османлије су у Цариграду са моштима светице уцењивали православне вернике, захтевајући силан новац и уступке како би им било дозвољено да се клањају светињи. Сулејман је чак запретио да ће моштиј бити бачене у море ако се за велики новац не отку-

пе. Захваљујући грчком патријарху, сакупљен је велики новац, па су после откупа, мошти пренешене прво у цариградску цркву Пресвете Богородице Београдске, а касније у цркву Светог Ђорђа која је била под надлештвом цариградског патријарха. У међувремену цариградска патријаршија запала је у велике дугове, и у немогућности решења тог проблема, прихваћен је предлог војводе Васила Лупула, господара Молдавије (једина није била под Турцима), да за покриће дуга добије право на располагање моштима светице. То је и учињено 1641. године када су мошти тајно пребачене у Јаши, престоницу Молдавије, где су са одушевљењем народа, свечано положене у храм Света Три Јерарха. У том храму мошти ће бити 250 година, све до 1888. године, када је у ноћи између 26. и 27. децембра избио велики пожар и тај храм био потпуно уништен. Али Света Петка је и у овом случају показала своју моћ и чудотворство. Цео прелепи храм је изгорео, ватра је истопила и сребро и злато, истопљен је чак и ковчег у којем је била светитељка, али су мошти остале нетакнуте и неозлеђене на усијаном жару. Градске власти су овај чудесни догађај записнички констатовале, документујући га као готово невероватан случај. Након овог пожара мошти су пренете у храм Сретења Господњег, у истом граду, где почивају и до данас, са изузетком два прста шаке - који се налазе у куполи цркве Свете Петке на београдском Калемегдану. Света Петка је светитељка која из дана у дан добија све више поштовалаца. Чак и они који нису верници имају разлога да верују у њену чудотворност. Њено тело било је годинама закопано у земљи, а није иструлило. Њене мошти сачуване су као у ретко којег светитеља, на њима нема никаквог оштећења, и у храму у Јашију подсећају на живог човека који је само на кратко уснио. А преношене су од државе до државе, од цркве до цркве, кроз воду и ватру, и биле јаче и од огња. И вековима помажу људима, излазећи у сусрет сваком ко од Свете Петке тражи помоћ, ако је то Божја воља. Неком се она јавља у сновима, а неком на јави. Србима обично одевена у црно, Молдавцима одевена у бело... У српским приморским градовима називају је „Петка биоградска“, због периода почивања мошти у Београду, а у Бугарској „Петка Трновска“, због боравка у граду Трнову. По броју свечара, Света Петка је међу пет првих слава у нашем народу (Свети Никола, Свети Јован, Свети Ђорђе, Архангел Михаило), а све већи број породица и организација је узима за своју заштитницу. СПЦ је слави 14. октобра по старом, а 27. октобра по новом календару. Ова славна светитељка, чудесна доброчинитељка носи и старо, некада веома популарно српско име. Петка се некада изговарала као Пентка, што се изводило из имена пент, а које је означавало радњу уздизања, пењања, пропињања, распињања...

Милица Хребељановић

„Царица“ која је сачувала Србију

Српски народ своју кнегињу Милицу Хребељановић, супругу светог кнеза Лазара, кроз историју до данашњих дана, уобичајено назива „Царицом“ из два основна разлога. Прво, јер су кнез Лазар и кнегиња Милица, од цара Уроша, сина цара Душана Силног, наследили државу којом су Немањићи владали. И друго, из милоште и високог поштовања, јер је кнегиња Милица надчовечанским напорима успела да сачува српски народ и државу у најстрашнијем тренутку наше историје, после пострадања на Косову пољу, када смо остали обезглављени, без часног владара и са готово уништеном елитом и младошћу. Милицина мудрост, пожртвовање и патриотизам, исказани у том тешком времену, никад неће бити заборављени у српском народу и зато је сасвим разумљиво што је то њено огромно историјско дело била и основа да је Срби вечно ословљавају својом „Царицом Милицом“. Милица Хребељановић рођена је 1335. године. Пореклом је из српске владарске породице Немањића, јер је њен отац, топличко-полимски кнез Вратко, познат у историји као славни Југ Богдан, био праунук Вукана, најстаријег сина Стефана Немање. На двору својих родитеља, мала Милица васпитавана је у традиционалном хришћанском духу који ће целог живота поштовати и носити у себи. Била је мирно, милостиво и врлинама обдарено дете. Као рођака цара Душана често је боравила на његовом двору и била обожавана од Цара и царице Јелене. На Двору се и упознала са младим племићем Лазаром Хребељановићем, који је тада био у дворској служби, и којег је цар Душан волео као да му је син. Наиме, Лазарев отац, Прибац, био је велики Душанов пријатељ, много је помогао Душану када је он постајао краљем Србије, а и касније када је Душан владао. Цар је био пресрећан што може своју лепу седамнаестогодишњу рођаку подарити свом миљенику Лазару, па су венчање Лазара и Милице, од срца благосиљали цар Душан и царица Јелена. Милица и Лазар Хребељановић имали су диван брак са пуно љубави. Родило им се седморо деце, синови Стефан и Вук, те ћерке Мара, Јелена, Драгана, Теодора и Оливера. Васпитању и образовању деце Милица је посвећивала велику пажњу. Као што се и сама бавила књижевношћу, оставивши иза себе позната дела „Молитва матере“ и „Уводству мојему женик“, и њена деца наследиће дар за учење и образовање. Син Стефан и ћерка Јелена биће такође одлични списатељи. Када је после смрти цара

Уроша, Лазар постао кнез Рашке са престоницом у Крушевцу, сматрало се да су Лазарева и Милицина деца међу најобразованијом децом владара Европе. Кнез Лазар је управљао великом територијом, од области краља Вукашина Мрњавчевића на југу, до Браничева на североистоку и области кнеза Николе Алтомановића западно од Рудника. Удајом својих кћери, Јелене за Ђурађа Стратимировића Балшића у Зети, Маре за Вука Бранковића на Косову, Драгане за сина бугарског цара Шишмана и Теодоре за мачванског бана Николу Другог Горјанског, Лазар је успео не само да учврсти власт, већ и да прошири територију до Дрине са Мачвом, а после Маричке битке, 1371. године, и да припоји цело Косово са Приштином и рудником Ново Брдо. Најмлађу ћерку Оливеру, Лазар није доживео да уда, а његови малолетни синови, Стефан и Вук обезбедиће, уз мајчину мудрост и помоћ, наставак власти лозе Немањића. После косовског боја и национално-државног пострадања, сва одговорност за опстанак нације и државе пала је на ожалошћену и усамљену кнегињу Милицу, чији су синови били малолетни, а умно способни мушки кадар око ње веома оскудан. У тим данима она ће показати сву раскош своје разборитости, енергичности, родољубивости, мудрости и племенитости, ослониће се на своју одану и препаметну рођаку Јефимију, деспотицу раније погинулог деспота Угљеше Мрњавчевића. Повлачила је врхунске државничке потезе којима ће ући златним словима уписана у историју Србије. Своју најмлађу ћерку жртвоваће удајући је за убицу свог мужа, новог султана Бајазита. На тај начин Србији је обезбедила очување атрибута државности, кроз вазални однос према Турској, а захваљујући чему ће се Србија и даље несметано развијати. Историјски записи говоре да као владар, по својој мудрости, племенитости и доброти, није заостајала за својим погинулим супругом, кнезом Лазаром. Са својим надобудним зетом Вуком Бранковићем успевала је да одржи коректне односе тако што је његову нелојалност према Лазаревићима умиривала обезбеђењем његовог управљања на већем делу Косова са престоницом у Приштини. Милица ће са Јефимијом путовати на преговоре код Султана 1398. године, у мисији која се сматра првом дипломатском, и то више него успешном, у историји Србије. Тада ће Милица и Јефимија издејствовати опрост Султана према младом Стефану Лазаревићу, а у чију је лојалност Бајазит посумњао. Успеће и да обезбеде повраћај мошти Свете Петке у Србију, из бугарског Видина, који је тада био под Турцима. Ова успешна мисија обезбедила је наставак добре позиције за српску државу и улила је додатну веру и наду народу, а посебно српском сељаку, да ће са својом Светицом, Светом Петком, заштитницом земље, усева и плодова, долазити бољи дани. Када је Стефан постао пунолетан, 1393. године, преузео је власт, а Милица са Јефимијом прелази у своју задужбину, манастир Љубостињу, где је добила монашко име Евгенија. До краја живота Милица ће остати уз свог сина, деспота Стефана Лазаревића,

помагаће му и саветовати га у вршењу државне власти. У прво време Стефан и његов млађи брат Вук, били су у одличним односима. Заједно ће одиграти значајну улогу у чувеним биткама код Никопоља и Ангоре, када ће Стефан стећи славу војсковође највишег светског нивоа, и захваљујући чијем витештву ће Татари ослободити њихову заробљену сестру Оливеру, жену султана Бајазита. Када је касније долазило до њихових несугласица, па чак и отворених конфротирања плаховитог и неразумног Вука, Милица је попут Светог Саве, чинила све да измири браћу, да се сукоби превазилазе, за добро Лазаревића и Србије у целини. Милица је много волела мужа Лазара. Никад га није заборавила и учинила је све да се установи његов култ. У том смислу иницирала је 1391. године пренос његових моштиз цркве Вазнесења у Приштини (где је сахрањен по погибији), у његову задужбину, манастир Раваницу. Пренос је био велики догађај за српски народ и био је организован и благосиљан од стране СПЦ-а. У Приштини је испраћају моштиприсуствовао и Вук Бранковић, са породицом и својим велможама, а у Раваници моштије дочекала Милица са синовима и народом. Константин Филозоф је написао да: „тада не беше места у целој земљи где се није чуо тужан глас ридања и вапај који се не може ни са чим упоредити“. Последње дане ова племенита, храбра и мудра жена провела је у манастиру Љубостиња. С молитвеником у руци, у последњим тренуцима живота, крај ње је била одана јој Јефимија, која јој је и склопила очи 11. 11. 1405. године. У болу и тишини сахранио је њен много вољени син Стефан са супругом Јеленом и братом Вуком. СПЦ ову легендарну српску владарку прославља као светитељку 19. јула по црквеном, или 1. августа по новом календару. Истог дана прославља се и њен син, деспот Стефан Лазаревић. У Србији се традиционално додељује Награда Кнегиња Милица, за допринос српској књижевности, култури, духовитости, као и за неговање хуманизма, човекољубља и очување православне традиције, а једно од омиљених вина које се најчешће налази на славским трпезама Срба је вино, „Рубина“ из Крушевца, под називом „Царица Милица“.

18-19. BEK

Еустахија Арсић

Прва српска списатељица после Јефимије

Готово заборављена а толико вољена, поштована и уважавана у своје време, Еустахија Арсић, прва је жена песникиња модерне српске књижевности. Рођена је у Иригу 14. 3. 1776. године. Одрасла у породици солидно имућних Марте и Гаврила Цинцића, Еустахија је од малена имала склоност ка писању, учењу и образовању, па је врло брзо постала велики полиглота са знањем чак шест светских језика. Читајући и надахнујући се делима Доситеја, Рајића, Јелинца, Кенгелца и Томпсона, писала је песме са којима је заслужено стекла ореол прве песникиње српског сентиментализма. Ова млада, умна и веома образована жена била је и врло храбра, јер је имала дара и смелости да буде прва Српкиња која ће штампаним делима изражавати своја осећања и веровања, своје тежње и стремљења. Догодило се то 1814. године, када је у Будимској универзитетској штампарији објављено, на врло стидљив начин, њено прво књижевно дело, књига „Совјет матерњи“. Две године касније биће штампано и њено друго дело „Полезнаја размишленија о четирех годишних временах“, у којем на изразито сликовит и романтичан начин говори о својој младости у Иригу. Еустахија је радо певала и писала о земљораднику и са усхићењем славила његов рад и занимање. Писала је о лепотама природе и предностима живота на селу, величала је породични култ, залагала се за образовање, рационалност и грађанско понашање. Значајан моменат у њеном животу била је удаја за једног од најугледнијих Срба из Арада, Саву Арсића, образованог, богатог предузетника који ће постати дугогодишњи сенатор и градски начелник, омиљен међу Србима и Румунима. После два неуспешна брака Бог јој је коначно подарио човека уз кога ће остварити сва своја највреднија дела. Врло брзо кућа Арсића постаће српски просветитељски и образовни центар који ће помагати многе младе српске учитеље, писце, уметнике. Није било часописа или књиге на које Арсићи нису били претплаћени, а Еустахија постаје и прва жена сарадница летописа Матице Српске. Арсићи су били мецене многим нашим књижевницима и уметницима, посебно Вуку Караџићу и Јоакиму Вујићу, нашој цркви, многим младим стваралоцима. Сваком градском учитељу Арсићи су даровали по четири ланца земље, а за свој свеукупни просветитељски и хуманитарни рад, обоје су стекли племићка звања. Готово да није било умног човека који је тада дола-

зио у Арад, а да није долазио у посету код тако умне и доброчинитељске жене као што је била Еустахија, односно код таквог домаћина као што је био Сава. Арсићи су били у кумству са славним Савом Текелијом. Са њим су покретали многе значајне акције у националном интересу Срба. Григорије Јакшић је посветио посебну оду за Еустахију промовишући је у прву српску списатељицу, а Јоаким Вујић, отац српског позоришта, из захвалности за огромну помоћ и подршку, посветио јој је своје дело „Животоописаније“. Еустахија Арсић, личност са огромним заслугама за нашу националну културу и стваралаштво, умрла је 17. 2. 1843. године. Сахрањена је у породичној гробници у румунском Араду. Матици Српској подарила је два своја изузетно вредна легата.

Ириī, Велика школа, снимљена 1907. īодине

Драга Димитријевић Дејановић

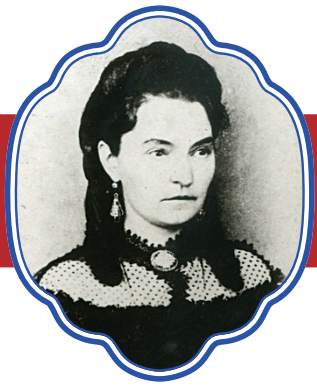

Перјаница борбе за еманципацију Српкиња

Зачетница феминистичких идеја међу Српкињама, значајна наша књижевница, једна од првих глумица новосадског и београдског Народног позоришта, као и један од првих наших новинара, Драга Димитријевић Дејановић, велики друштвено-културни активиста, рођена је 18. 8. 1840. године у Старој Кањижи. Драга је одрасла у имућној и образованој банатској породици, школовала се у Темишвару и Пешти где је врло брзо постала међу најистакнутијим српским студентима. У Пешти се дружила са Лазом Костићем, Гигом Гершићем и са активистима национално-културног покрета „Уједињена омладина српска“, чији су оснивачи били Светозар Милетић, Светозар Марковић и Владимир Јовановић. Постала један од најважнијих активиста Покрета, предводила је његов огранак за права и еманципацију жена. Ова паметна, храбра и енергична млада жена одлучно је проговорила и започела борбу за родну равноправност, за самосталност жене, неопходност њеног бољег образовања и економског положаја, за бољи третман жене у браку, при запошљавању и у свакодневном животу. Храбро је ушла у борбу против многих стереотипа и предрасуда, против примитивних и неправедних законских оквира, али је знала и да изрази незадовољство што се и саме жене интензивније не укључе у борбу за сопствена права. Тим поводом, поред низа предузетих акција и исписаних текстова, Драга је израдила три незаборавне студије: „Неколико речи српским женама“; „Еманципација Српкиња“ и „Српској мајци“. Многе идеје из ових студија су и данас актуелне, дакле чак 150 година пошто их је Драга артикулисала. Драга се 1861. године удала, али је после кратког, неуспелог брака, када је основано Српско народно позориште у Новом Саду, постала део његовог првог глумачког ансамбла (1862.). Годину дана касније млада, талентована глумица, била је већ у Београдском народном позоришту у којем глуми, преводи и пише текстове за представе. Та 1863. година била је и најплоднија књижевна година ове жене, која је фанатично била посвећена свему што је чинила. Писала је родољубиву и љубавну поезију. Узори су јој били Бранко Радичевић и Јован Јовановић Змај, а песме су јој објављиване од новосадске „Данице“ до „Младе Србадије“, „Матице“, „Јавора“ и свих других познатих српских часописа. Скерлић је о Драги писао као о „даровитој и паметној младој жени која је одисала полетом, идеализмом, широким видицима, великом вољом

и способношћу за рад, а што је била реткост за углавном запостављене жене тога доба". Њена родољубива поезија била је један од њених начина подсећања на славне српске јунаке и догађаје, а као инспирација за нову борбу Срба за своја национална права и слободу. Због њене сјајне љубавне поезије многи је сматрају првом Српкињом која је искрено и са пуном страшћу изражавала своју љубав и осећања, без снебивања и стидљивости. И ту је Драга била првенац међу женама, надахнута, храбра, далековида, разбијајући табуе неких заосталијих, примитивнијих времена, који су и у томе, жену стављали у другоразредну позицију. Драга се 1865. године вратила у Стари Бечеј и мири се са мужем. Започела је миран, породичан живот и ради као учитељица. У таквим условима настаје период њеног најпродуктивнијег стваралаштва (1869-1871). Поред сталног писања текстова и превода за многе часописе, Драга издаје и своју прву књигу „Списи" у којој објављује 45 песама. У том периоду припремила је и другу књигу која је у „Матици" била најављена за штампање. На жалост, док се припремала за годишњу скупштину „Уједињене омладине србске", 26. 6. 1871. године умрла је на порођају у 31 години. Скерлић је тада написао да је смрт ове велике Српкиње ожалила сва омладина и српски народ. За њом је остала и недовршена драма „Диоба Јакшића", а загубљене су и многе њене драме и песме. Али њени бројни пионирски послови, као и незаборавне песме „Једно момче црна ока" и „Што је зора белом дану", сврставају ову велику Српкињу на заслужено, значајно место у култури и књижевности нашег народа.

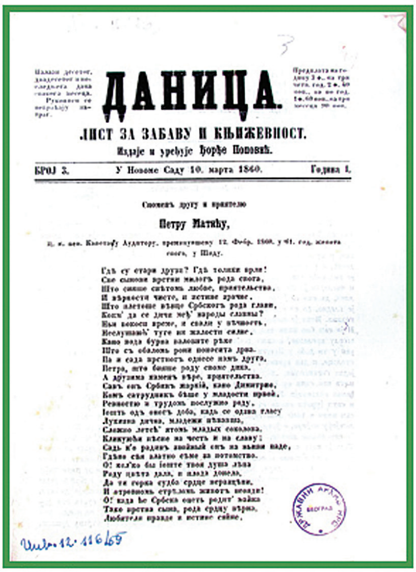
ДАНИЦА.

ЛИСТ ЗА ЗАБАВУ И КЊИЖЕВНОСТ.

Издаје и уређује Ђорђе Поповић.

БРОЈ 3. У Новоме Саду 10. марта 1860. Година I.

Споменъ другу и пріятелю

Петру Матићу,

Лист је излазио 12 година, сваког десетог дана

Ленка Дунђерски

Митска личност грађанске Војводине

Српкиња којој је посвећена најлепша песма исписана на српском језику, Ленка Дунђерски, рођена је 21. 11. 1870. године у Србобрану. Њено крштено име је Јелена, а припадала је најугледнијој и најбогатијој српској породици у Војводини. Породица Дунђерски златним словима је уписана у историју српског народа, због своје способности, домаћинства и израженог предузетничког духа, а као и велики расадник часних и угледних српских синова и кћери који су чинили немерљива добра за опстанак, постојање и цивилизацијски прогрес наше нације у Војводини, Србији и читавом региону. Ленка је била најмлађа ћерка једног од најпознатијих представника породице Дунђерски, великог српског доброчинитеља Лазара и његове супруге Софије. Била је Лазарева мезимица као прелепо и умиљато дете, обдарено вишеструким талентом. Имала је велику склоност ка уметности, волела је да чита и пише песме, да црта и свира на клавиру, да пева гласом који је био квалитета за највеће светске оперске сцене. Иако је била пребогата, прелепа и много способнија од своје генерације, Ленка је била веома скромна девојка, са израженом вољом да учи и да унапређује своје знање, да се бави спортом, дружи и буде омиљена од великог броја људи који су је окруживали. Изузетно образовање стекла је у престижном Лицеју енглеских госпођица у Пешти, а потом и у Вишем васпитном заводу у Бечу. Говорила је немачки, француски и мађарски језик, обучавана код најстручнијих људи за певање и свирање на клавиру. Као велики поклоник и познавалац позоришне уметности, млада Ленка је за врло кратко време постала водећа звезда на небу образоване и грађанске Војводине. Двадесетогодишња Ленка, у највећем раскошу своје младости и лепоте, 1891. године упознаје се и почиње да се дружи са Лазом Костићем, највећим српским песником тога доба, једним од најобразованијих наших песника свих времена. Лаза је био пријатељ породице Дунђерски, прилично сиромашан у то време, па му је Ленкин отац Лазар дао уточиште на имању Дунђерских. Ленка је већ од раније са одушевљењем читала Лазину поезију, а тада је била у прилици и да ужива у разговорима и шетњама са славним песником и великим ерудитом, што је њој веома импоновало. Када су се упознали Лаза је имао 50 година, био је дакле 30 година старији од Ленке, али га је њена лепота, шарм и отмено понашање младе Ленке, од првог момента очарало. Томе

се не треба чудити, јер колико је она била лепа, образована и васпитана жена „и мртвог би оживела, не само Дон Жуана, него и мртвог свеца“, писаће касније славни песник о Ленки Дунђерској. Но Лаза је био веома честит човек, патријархално васпитан, а и гост у кући великог пријатеља који му је братски помогао, па је био и дубоко свестан разлике у годинама између њега и Ленке, односно неприродности и нереалности евентуалне љубавне везе. Чинио је све да до тога не дође, а унутар себе самог осећао је неодољиву привлачност и емоцију према тој младој, прелепој жени. Ленка је према њему наставила да исказује све веће поштовање, али је из дана у дан постајала и све узбуђенија као жена у његовом присуству, тако да ће се њена топла љубав све више распламсавати и претварати у њена очекивања да ће је славни песник једног дана и запросити. И Лаза је постајао свестан све снажнијих Ленкиних осећања према њему, па је покушавао да је посаветује да је време и да би добро било да она пронађе изабраника свог срца и да му подари своју руку. Али Ленка, и ако је због лепоте, образованости и богатог мираза имала бројне просце, редовно их је одбијала. Лази је упорно говорила да би њен просац могао бити само човек попут њега. Настојећи да је спречи у таквим намерама Лаза јој је предлагао за изабраника свог доброг пријатеља, а нашег генијалног научника Николу Теслу, али ни то није успело. Сам Тесла био је равнодушан према тој идеји, јер је био искључиво заокупљен својим истраживањима. А Ленка, и ако велики Теслин обожавалац, остајала је у мислима и осећањима искључиво окренута према Лази. Ни његово дуже склањање у манастир Крушедол, од бојазни надируће љубави према Ленки, да би избегао сусрете са Ленком, није помогло. Напротив, све више је „кључало“ и у њему самом, и Лаза тада пише једну од својих чувених песама: „Госпођици Л. Д. у споменицу“, а коју је посебно волео и коју је посветио Ленки. Када је потпуно постао свестан да ће и он и Ленка тешко моћи савладати међусобна љубавна осећања, учинио је последњи покушај у настојању да се раздвоје: оженио се богатом Јулијаном Паланачки из Сомбора, која га је чекала чак 20 година. Кум на венчању био је Ленкин отац, Лазар Дунђерски. Два месеца по њиховом венчању, 21. 11. 1895. године, на њен рођендан, изненада је престало да куца срце двадесетпетогодишње лепотице Ленке Дунђерски. И до данас њен мистериозан, трагични крај пун је контроверзи, које иду од самоубиства до тешке, галопирајуће болести. Када је славни песник чуо за трагичан крај младе лепотице коју је толико волео, био је на брачном путовању у Венецији. Шокиран и обузет тугом, одмах је отишао у Цркву Госпе од Спаса (Санта Мариа делла Салуте), и у том прелепом здању, уз плач у себи и поплаву надирујућих сећања на дивно време проведено са Ленком, почео је да смишља стихове најлепше опроштајне љубавне песме исписане у српској поезији. Ленка наравно никад није имала прилику да прочита ту сјајну песму, коју ће велики Лаза, као и осећања

према њој, 14 година носити дубоко у себи. Ипак она је знала ону прву његову песму посвећену њој. Лаза ће пред крај свог живота, завршавајући своју дугогодишњу интимну драму, а у нади да ће се са својом Ленком нераздвојно срести бар у загробном животу, престати да ћути и свету ће подарити песму „Санта Мариа делла Салуте“, врхунац романтичарске лирике код нас. Премудри Милан Кашанин ће нешто касније упозорити: „да је Ленка Дунђерски пресудна особа у животу Лазе Костића и тако важна по историју наше књижевности“. Пишући у скоријем времену књигу о Ленки, наш популарни песник Пера Зубац је образложио: „да је неко ко је био инспирација да се напише вероватно наша најлепша песма о љубави, морао и сам бити личност од посебног кова“. И заиста, легендарна Ленка Дунђерски то је и била.

Ленка Дунђерски, њено крштено име је Јелена

Катарина Ивановић

Прва Српкиња академик

Једна од најзначајнијих хероина српског сликарства, прва наша жена сликарка, Катарина Ивановић, рођена је 15. 5. 1811. године, у Веспрему, у тадашњој Угарској. Одрасла је у патријархалној породици у Столном Београду, малој српској заједници познатој по дугогодишњој борби за очување српског националног идентитета. Као велики таленат за цртање, њена породица и породични пријатељ, српски трговац Ђорђе Станковић, финансирали су њено образовање и сликарско усавршавање у Пешти, где је већ својим првим сликарским бисером „Аутопортретом", поставила темеље раног српског бидермајерства. Пошто је слика стилом подсећала на чувену Тицијанову „Лавинију", Катарина постаје миљеница мађарске грофице Чаки која јој омогућава да се од 1835. године обучава у бечкој Уметничкој академији, и ако жене на то тада нису имале право. У Бечу је Катарина боравила пет година, друговала је са свим виђенијим Србима и својим делом „Корпа са грожђем" најавила је да се у српском сликарству појављују прави мајстори за сликање мртве природе. Када је, тада већ славни песник, Сима Милутиновић Сарајлија, упознао Катарину, одушевљен њеном лепотом и способношћу посветио јој је песму „Троје сестарство", а Катарина ће, њему из захвалности, крајем боравка у Бечу, урадити чувени „Симин портрет" (1840.). Катарина је обожавала сликарство па је много и путовала, користила је прилику да где год може усаврши своје умеће. Тим поводом и борави у Паризу, 1841. и 1842. године, када усавршава савремено сликарство и израђује своје чувене слике „Бацање карата" и „Старица се моли". Боравила је и у Италији и Холандији 1842. године, где је насликала „Виноградара", савршену слику под утицајем бечког класицизма и холандског сликарства. Њена жеља да се посебно посвети историјском сликарству одвела је у Минхен на усавршавање, где проводи две пуне године радећи на Академији (1844-1846). Катарина је слабије говорила српски језик, али је била велики српски родољуб. Одушевљено је прихватила позив Симе Милутиновића Сарајлије да 1846. године дође у Београд, свој вољени град и град својих предака. Имала је жарку жељу да Србији подари оно што најбоље уме, да „Српство буде најбољи израз њене уметности". У Бечу се већ афирмисала тим поводом сликајући „Српског Омира", а у Београду је својим првим делом, „Освајање Београда 1806.", бриљантно започела и еру историјског

сликарства у нашој уметности. За ову слику је добила високу награду у Минхену, али на жалост оригинал те слике није сачуван. За непуне две године боравка и рада у Београду, настаће и многа друга њена врсна дела, посебно портрети: „Кнегиња Персида Карађорђевић“, „Војвода Стеван Книћанин“, „Млади Динић“, „Жена у српском“... После Београда, у којем се у тадашње време од сликарства није могло живети, краће време боравила је у Загребу, на позив Људевита Гаја, након чега се вратила међу своју родбину у Столни Београд. Из наведеног може се закључити да је сјајна Катарина била по много чему прва и вансеријска у историји српског сликарства и уметности. Њене слике „Портрет Персиде Карађорђевић“, „Аутопортрет“ и „Корпа са грожђем“ сматрају се међу најбољима у историји српског класицизма. Српско Учено Друштво изабрало је 1876. године Катарину за свог почасног члана, с чим је она постала и наша прва жена академик. Ова високо еманципована и образована жена, велика Српкиња, оставила је сва своја највећа дела Народном музеју, као и новац да се о тим делима брине. Исписујући завештање, навела је и следеће:„Уздам се да ће Срби пошту одати мојим делима и одржаће ме у своме спомену“. Умрла је у свом Столном Београду 22. 9. 1882. године. Њени посмртни остаци премештени су у Београд 1967. године.

Портрет Анке Топаловић, 1937.

Зорка Карађорђевић

Живот посветила присаједињењу Црне Горе Србији

Велика добротворка српског народа и прва жена којој је у Србији подигнут споменик, књегиња Зорка Карађорђевић, ћерка црногорског књаза Николе I Петровића и кумче српског кнеза Михаила Обреновића, супруга легендарног српског краља Петра I Карађорђевића и мајка Витешког краља СХС-а и Југославије, Александра Карађорђевића, рођена је на Цетињу 23. 12. 1864. године. Ова славна Српкиња била је најстарије од дванаесторо деце књаза Николе и књегиње Милене Вукотић, ћерке војводе Петра Вукотића. Првенац у црногорском краљевском пару жељно је ишчекиван, па је Зоркино рођење био велики догађај за династију Петровић, али и за Црну Гору и Србију. Кум на крштењу је био српски кнез Михаило Обреновић, с чим су Београд и Подгорица јасно изразили жељу за приближавањем политичко-државних односа између Србије и Црне Горе. Кнез Михаило је новорођенчету дао име Љубица, по својој мајци коју је много волео, али ће Љубица касније, од милоште, све више бити називана и прихватана под именом Зорка. Као дете Зорка је својим стасом и понашањем неодољиво личила на свог оца, књаза Николу, који је напросто обожавао, била му је понос и мезимица, коју је најчешће ословљавао са „сине мој“. Мајка Милена потпуно је била посвећена ћеркином уздизању и васпитању, а посебно је водила рачуна о Зоркином образовању доводећи јој најбоље цетињске учитеље и тада познату васпитачицу, госпођу Најк из Швајцарске. До своје једанаесте године, Зорка се школовала на Цетињу у Институту руске царице Марије. У Санкт Петербург је од 1875. године, где ће провести седам година образујући се на чувеном Институту „Смољни“, на којем су школоване најспособније девојке из угледних руских аристократских породица. На Цетиње се вратила пунолетна, начитана и интелигентна, са чврстом вољом да помаже оцу у обављању државних послова, али и да се посвети хуманитарном раду. За веома кратко време Зорка је стекла велике симпатије српског народа у Црној Гори, јер је пленила лепотом, памећу и предузимљивошћу, а посебно својом енергичношћу и беспрекорним радним навикама. Била је и врло карактерна и духовита особа, веома музикална, свирала је на клавиру, а знала је и да лепо пева. Боравећи са својом мајком на кратко у Паризу, упознала се са претендентом на српски престо Петром Карађорђевићем. То њихово познанство биће врло брзо крунисано браком. На Цетињу се орила песма, праштало је

из хиљада пушака, преко 2.000 специјалних сватовских званица, а и широм Црне Горе 30. 7. 1883. године славило се венчање деветнаестогодишње црногорске кнегињице Зорке и 20 година старијег Петра Карађорђевића, унука славног српског вождa Карађорђа. Кум на спектакуларном венчању, какво Црна Гора није видела до тад, био је руски цар којег је заступао изасланик Олег Денисов, а по којем је руски цар младенцима даривао комплет сафира, рубина, и дијаманата посебно уграђених да су представљали руску тробојку. Ово венчање било је од изузетног значаја за Србију и Црну Гору, за цео српски народ. Медији су у супелативима описивали тај догађај, испеване су многе дивне песме посвећене венчању, а српски народ је славио и у Србији и у Црној Гори. Зорка је од малена, у породици Петровић, васпитавана да буде родољубива и да много воли Србију. Када се удала за Петра Карађорђевића, цео живот посветиће Србији и српском народу, чинећи све да се створе услови да српски народ постане коначно уједињен у једној држави и под круном славне династије Карађорђевић. Брачни живот почели су на Цетињу јер су односи између Србије и Црне Горе, после убиства кнеза Михаила, били затегнути. Карађорђевићима је био забрањен улазак у Србију и била им је одузета сва имовина. Зорка је од првих дана брака била врло амбициозна и веома је добро знала шта жели у животу. Први циљ јој је био да свом мужу обезбеди наследнике и то што пре. За седам година брака свом мужу подарила је петоро деце: најстарије дете, ћерку Јелену, која ће бити миљеница двора Романових, као супруга великог руског кнеза Ивана Константиновича; ћерку Милену, на жалост преминулу већ у другој години живота; сина Ђорђа, који је абдицирао 1909. године у корист млађег брата; сина Александра, који ће 1921. године постати краљ СХС-а, а касније краљ Југославије, и сина Андрију, који ће живети свега двадесетак дана после њене смрти, до које је дошло два дана по рођењу Андрије. Чим су деца почела да се рађају, Зорка и Петар су се преселили у Бар где су живели на морској обали у прекрасној вили којој су дали име „Тополица“, по заједничкој љубави према шумадијској Тополи. Са великом љубављу и пожртвовањем Зорка је подизала и васпитавала своју децу, бринула је о свом мужу и његовој политичко-државној каријери, помагала свом оцу у обављању државних послова и покретала је многе хуманитарне акције за добробит српског народа. У њој је Петар имао најоданијег политичког сарадника и саветника. Рационална и мудра, стабилна и далековида, упорна и енергична, била му је десна рука, храбрила га и подржавала у свему. Волела је Србију и мужа из свег срца, јасно и гласно изражавала је жељу да буде српска краљица и да се, под круном њеног мужа, уједини српски народ Србије и Црне Горе. Зорка је била и жена много добре душе, велика хуманитарка и српска доброчинитељка. Народ ју је обожавао јер је имала посебно дирљив и дарежљив однос према сиротињи и болеснима. Основала је велику болницу у Никшићу и била

јој је све време живота покровитељ. За њом су остале и бројне културне, просветне и разне хуманитарне установе. На жалост, ова племенита и родољубива жена имала је веома кратак животни век. Стално настојећи да усрећује супруга и породицу, свој народ, Србију и Црну Гору, преминула је само два дана по рођењу сина Андрије, када је имала тек 25 година. Тај дан, 16. 3. 1890. године, остаће трајно записан као један од најтужнијих дана у историји српског народа. Био је то дан када је окончан живот велике Српкиње, ћерке кнеза Николе, жене која је својом снагом и вољом изнедрила два краља, свог супруга Петра I Карађорђевића и свог сина Александра I Карађорђевића. Народ је касније причао да је кнегиња Зорка издахнула са речима: „Биће краљ“, мислећи на свог супруга и Србију, а што ће се и обистинити 1903. године када је крунисан краљ Србије, легендарни Петар I Карађорђевић. За њом је жалило и старо и младо. Често се може чути изрека да нема Црногорца који бар једном није запевао или одслушао, тим поводом спевану, а и до данас очувану песму „Разбоље се зорна Зорка“. Да је то тако говори и чињеница невероватне популарности те песме коју је некада певала сјајна Ксенија Цицварић, а касније Мирко Рондовић, Бранка Шћепановић или Мерима Његомир. Када је завршен Први светски рат, Београђанке су основале чувено хуманитарно друштво којем су дале назив „Кнегиња Зорка“. На тај начин су желеле да одају признање великој доброчинитељки српског народа, али и да наставе мисију коју је Кнегиња започела и спроводила. Друштво је 1926. године подигло на Калемегдану, у Београду споменик великој Кнегињи. Био је то први споменик који је подигнут једној жени у Србији. На жалост, и на још једну срамоту, комунистичка власт ће после Другог светског рата, из идеолошких разлога уклонити споменик, а на његов постамент поставиће политичку личност која им је одговарала. Друштво је интензивно радило и помагало сиротињу и болесне све до 1941. године. Славна кнегиња, и ако је веома кратко живела, оставила је неизбрисив траг у историји српског народа. На њу данас подсећа и једна улица која носи њено име у Београду, граду за којим је толико жудела.

Кнегиња Зорка са престолонаследником

Персида Карађорђевић

Мудра кнегиња, велика доброчинитељка

Кнегиња која је оставила неизбрисив траг у политичком и културном животу Србије, Персида Карађорђевић, супруга Карађорђевог сина, кнеза Александра Карађорђевића, и мајка легендарног српског краља Петра I Карађорђевића, рођена је 15. 2. 1813. године у Бранковини код Ваљева. Кнегиња Персида била је изузетно снажна и способна личност, прави репрезент својих славних предака из чувене српске породице Ненадовић, која је веома заслужна за прогресивни, реформски период кроз који је Србија пролазила током владавине њеног супруга кнеза Александра Карађорђевића. У лозу Карађорђевића Персида је унела све оно што је красило породицу Ненадовић, једну од најзначајнијих породица у нашој новијој историји. Унука је славног војводе и првог српског министра полиције Јакова Ненадовића, синовица је легендарног војводе и проте Матеје Ненадовића, а ћерка великог домаћина Јеврема и Јованке Ненадовић. И њена мајка Јованка потиче из познате, угледне српске породице Миловановић, а њен отац био је такође славни војвода Младен Миловановић. Одрастајући у тако честитој и образованој породици, Персида је васпитавана у духу традиционалне српске породице, са великим усмерењем ка учењу и што већем образовању. Веома млада, у седамнаестој години, удала се за Карађорђевог сина Александра, који је био на школовању у Бесарабији. Венчали су се, на велико задовољство обе породице, у Хотину, 1. 6. 1830. године. Њихов брак био је веома складан. Осим чврсте емотивне везе, одлично су се слагали и допуњавали и по свим важним животним и друштвеним питањима. Брачну везу учвршћавали су и обиљем дечјих принова. Персида ће остати упамћена и као владарка која је династији Карађорђевић подарила највећи број наследника, чак десеторо, од којих ће син Петар постати несумњиво најомиљенији српски владар. После 14 година брака и рађања деце, две године после убиства кнеза Михаила Обреновића, Уставобранитељи, Народна скупштина и српски народ, довешће на власт њеног супруга Александра. Од првог дана владавине кнеза Александра, Персида ће га у стопу пратити, бити његов најоданији сарадник, мудри саветник, а не ретко, посебно у кризним тренуцима, најдобронамернији и најрационалнији пресудитељ. То ће бити од изузетног значаја за успешност и квалитет кнежеве власти, нарочито у првим годинама владавине када је требало стабилизовати власт и када

су Обреновићи покушавали да изврше преврат. Александар је инсистирао на неопходним реформама у Србији, како у сфери управљања кнежевином, тако и у свим значајнијим сегментима друштва, у култури, просвети, образовању, привреди. И ако је Србија била и даље у оквирима Османске империје, знао је да систематичност у управљању и постепено увођење институција, води Србију ка прогресу и њеној бољој припремљености да у неком будућем, сасвим слободном времену, она буде рационална и модерна држава. Те Александрове реформе значајно ће допринети развоју српске државе, а кад је био у недоумици шта чинити, иза њега, и поред њега, увек је била кнегиња Персида, жена-човек, која је поседовала управо оно што је Александру толико требало - доминантну одлучност, утемељену на образованости и мудрости толико карактеристичној за Ненадовиће. У ситуацијама које је било тешко контролисати, она је владала без панике и страха. Због своје изразите рационалности, чврстине и одлучности, за Персиду се никако не може рећи да је, попут многих других владарки, била у сенци супруга-владара. Напротив, била је активна политичка личност, супруга која знањем и способношћу подржава, храбри и у стопу прати и саветује супруга. Колико је Персида била важна личност у политичком и државничком животу Србије, говори и податак да јој је султан доделио Орден падишаховог портрета, што је био јединствен случај у турској историји. За време владавине кнеза Александра биће настављен тренд уздизања културног и просветног нивоа Србије. Инсистирало се на слању најспособнијих младих људи на школовање у престижне европске образовне центре, а почеле су да се развијају и прве искре будуће борбе за ослобађање и уједињење словенских народа. За Персиду је култура била најважнија. Сматрала је да се нација најбоље и најбрже може уздићи унапређењем културе. И у том циљу остаће упамћена као велика ктиторка. Њој се приписује оснивање првог српског позоришта у престоном Београду 1847. године. Била је и веома значајна у духовном животу Србије. На њену иницијативу изграђен је најстарији црквени објекат у Сокобањи, започет 1869. године, а освештан три године касније. Цркви посвећеној Вазнесењу Господњем у Мионици даривала је скупоцени крст. Подигла је лепу чесму у селу Неменикуће на Космају 1856. године, коју је посветила својој прерано умрлој, двадесетогодишњој ћерки Клеопатри. Када је кнез Александар абдицирао (Светоандрејска скупштина, 1858. године), Карађорђевићи ће се преселити у Темишвар. Тим чином ће и утицај ове мудре, рационалне и одлучне жене, на прилике у Србији, почети постепено да престаје. Велика српска кнегиња и велики ктитор, умрла је у Бечу 29. 3. 1873. године. На славну кнегињу и данас, на најлепши могући начин подсећа прелепа слика „Портрет кнегиње Персиде Карађорђевић“, наше прве академске сликарке Катарине Ивановић, дело које важи за једну од најлепших слика српског класицизма.

Мина Караџић Вукомановић

Непревазиђени српски репрезент у Бечу

Седмо од тринаесторо деце великог Вука Караџића, његова миљеница Мина Караџић Вукомановић, личност од историјског значаја за српску културу, језик, књижевност и сликарство, рођена је на Петровдан 1828. године у Бечу. Од малена је исказивала изузетан таленат за писање, сликарство и музику, па је у бечком дому свог оца, апостола српског језика и књижевности, и мајке Ане Марије Краус, угледне и богате Бечлијке, све чињено да Мина буде што образованија и способнија у граду који је представљао европски центар културе и стваралаштва. Мина је била и изузетно вредна, прелепа и комуникативна девојка, и већ са 20 година перфектно је говорила немачки и италијански језик, а нешто касније и француски, енглески и руски. Уз најквалитетнију професорску обуку, убрзо је постала и врстан сликар (портрети у уљу и акварелу), одлично је свирала клавир, а са природном надареношћу за писање, млада Мина постаје аутентична звезда бечког друштвеног живота. Прелепом појавом, бистрином ума и изразитим комуникационим шармом, Мина је у свему чинила част народу из којег је потицала. На отмен и достојанствен начин, посебно полиглотством и познавањем историје, репрезентовала је на најбољи начин и свој народ и свог оца, којег је обожавала. Када ју је као деветнаестогодишњу девојку, у српској народној ношњи, поред свог оца Вука, на једном пријему угледао тада један од најугледнијих европских интелектуалаца, аустријски песник Лудвиг Аугуст Франкл, опчињен њеним причањем о српској народној поезији, али и њеном прелепом појавом, замолио је да почне са превођењем на немачки језик, како би Европа што више дознала о српској историји и култури. Мина од тада почиње интензивно да ради на преводима наших народних умотворина. Своје радове достављала је оцу Вуку, Јакобу Гриму, Франклу и другим утицајним личностима Европе. Франкл јој убрзо посвећује и целу књигу „Гусле“ - зборник српских књижевних вредности, са којим се тако почиње упознавати Европа. Мина 1854. године штампа и објављује превод сопственог зборника српских народних приповедака са више од 1.000 пословица, што представља историјски, први превод наших умотворина на неки страни језик. Преводила је са великим жаром, афирмисала српску историју, традицију и културу, писала песме и прозу, израдила је око 50 аутентичних квалитетних портрета, водила садржајне преписке.

Била је на пријемима са многим угледним личностима Европе и што је најважније, била је фактички секретар, асистент и пратилац свог оца у свему што је он чинио за српски језик и нашу културу. Минин допринос свеукупности Вуковог дела немерљив је, а у тим пословима често је сарађивала са својом најбољом пријатељицом, Милицом Стојадиновић Српкињом. Постала је веома брзо и миљеница најугледнијих Срба, Кнеза Михаила и кнегиње Јулије, Његоша, Ђуре Даничића, Бранка Радичевића, проте Матеје Ненадовића, кнеза Данила, Стеве Тодоровића... Али и таквих великана Европе као што су: Леополд Ранке, Павел Шафарик, Јакоб Грим, Франкл, Срезњевски... Са само 30 година ушла је у Кукуљевићев „Зборник југословенских уметника“, а нашла се и у делу „Знаменити Срби 19. века“ Андре Гавриловића. У приватном животу Мина је била у мислима и жељама многих момака, домаћих и страних. Верила се 1846. године за руског студента у Бечу, Флоро Огњева, али је веза после годину дана раскинута. Са Вуком је 1858. године дошла у Београд, и прелази у православну веру. Добила је име Милица. Удаје се за сиромашног братанца кнегиње Љубице, професора и оснивача катедре за српски језик на београдском Лицеју, Алексу Вукомановића, са којим добија сина Јанка. Али ни у овој вези Мина није имала среће. Алекса је умро од болести непуне две године после венчања. Постоје многе индиције да је Мина била вечна чежња славног Бранка Радичевића, да је између њих постојала и развијала се нека платонска љубав типична за тај, романтичарски друштвени период. У посебним тренуцима такве љубавне инспирације Бранко је и испевао чувену песму „Певам дању, певам ноћу“, неспорно посвећену Мини. Многи детаљи из Мининих писама и споменара посвећених Бранку, као и чињеница да се удала пет година после Бранкове смрти, упућују на притајену, а неостварену љубав ово двоје српских великана. Задивљен Минимом лепотом и разборитошћу, ни Његош није могао остати равнодушан према наочитој црнки. Испевао је, по многима, најбољу песму наше романтичарске књижевности 19. века, непревазиђену „Ноћ скупља вијека“. Минине последње године биле су за њу веома тешке и тужне. Вук је умро 1864. године, а 1868. њена мајка преживљава тешки мождани удар, па јој Мина, све до смрти 1876. године, посвећује сву пажњу и негу. Син Јанко, прекида студије у Русији и као добровољац, учесник у Српско-турском рату 1876. године, добија Медаљу за храброст. На жалост, одмах по повратку из рата, са само 19 година – Јанко је умро, а не дуго после њега Мина остаје и без брата Димитрија. Више него достојна кћи великог Вука, најбољи репрезент српске традиције и културе који је Србија имала у Бечу, умрла је 12. 6. 1894. године. Са њеном смрћу, угасила се лоза Вука Караџића. Кости ове славне Српкиње почивају данас у Савинцу код Горњег Милановца, у крипти цркве Вукомановића.

Анка Обреновић

Прва права принцеза „Нове Србије“

У богатом домаћинству оберкнеза шабачке и ваљевске нахије, господара Јеврема Обреновића, најобразованијег и најпросвећенијег од браће кнеза Милоша Обреновића, 1. 4. 1821. године рођена је Анка Обреновић у Шапцу, једна од најзанимљивијих, али и веома значајних личности Србије 19. века. Анкина мајка Томанија потицала је из угледне породице, а њен отац био је чувени устанички вођа Анте Богићевић. Анкини родитељи чинили су све да талентовано и прелепо девојче постане образована и школована жена, мада жене у то време у Србији нису ишле у школу. Наш познати списатељ Јоаким Вујић, писао је о домаћинству Јеврема Обреновића. Истакао да је то био најуређенији и најмодернији посед тог времена у Србији. Стари Јеврем имао је бечке столице, столове и кревете десет година пре него што ће било какав кревет и столица стићи на двор његовог брата кнеза Милоша. У таквој породици и средини Анка је од малена имала најбоље приватне учитеље и инструкторе, тако да је са петнаест година течно говорила немачки и француски језик, а била је обучена да одлично пише и преводи. Постала је прва жена у Србији која зна да свира клавир. Прва је жена која је скинула националну одећу и обукла модерну хаљину са деколтеом. Својим грађанским манирима и понашањем, Анка је била равна најугледнијим европским дамама тог времена. Са само 15 година, Анка је 1836. године у Београду објавила своју прву књигу „Наравноучителне повести“, у којој је било четрнаест преведених приповетки са немачког језика. Тако је постала прва српска књижевница са територије тадашње Србије, односно трећа Српкиња књижевница, узимајући у обзир претходне радове Еустахије Арсић и Јулијане Радивојевић у Војводини. Поседујући образовање веће него и једна жена пре ње у Србији, Анка је обележила почетне дане књижевности у Србији, јер је исте године почела да води и свакодневни, двогодишњи Дневник, који ће, нажалост бити објављен тек 2007. године. Када је објављен, Анкина проза била је право откриће и сведочанство о времену и приликама тог доба у Србији. Писала је искрено, критички о власти, бројним личностима, кнежевом двору, негативним појавама у друштву... Писањем и понашањем фактички је рушила провинцијалне и заостале племенске баријере. О значају и квалитету њеног књижевног рада писали су са великим похвалама Димитрије Давидовић (1836. г.), уредник „Новина Сербских“; Милица Стојадиновић

Србкиња у свом „Дневнику у Фрушкој гори“, као и Сима Милутиновић Сарајлија. По пресељењу у Београд и постављењу Јеврема Обреновића за губернатора нахије, Анкина кућа постаје центар окупљања престоничке елите, династичких и везирових гостију, писаца, уметника, научника, лекара... Доминантна личност на тим скуповима била је Анка, због памети и образовања називана је „љубитељница наука“, а због лепоте, модерних манира, облачења и понашања звали су је и „Анка помодарка“. Удала се 1842. године у Београду за Александра Константиновића са којим је добила четворо деце, међу њима и прелепу Катарину, у коју је био заљубљен и имао намеру да је ожени Анкин брат од стрица, кнез Михаило Обреновић. После смрти мужа, Анка је наставила да живи „помодарски“ и да организује бројне скупове и балове, у времену које је и иначе постајало све либералније у односу на прве године постустаничке Србије. Живот ове способне, амбициозне, аутентичне и модерне жене окончан је на трагичан начин. Смртно је страдала 10. 6. 1868. године, када је у београдском Кошутњаку извршен атентат на кнеза Михаила Обреновића. Била је поред њега, као и њена мајка Томанија и ћерка Катарина, које су преживеле атентат. Очевици кажу да је Анка својим телом покушала да заштити свог много вољеног рођака кнеза Михаила. Сахрањена је у Раковичком манастиру у Београду, уз остале чланове династије Обреновић.

Атентат на кнеза Михаила Обреновића

Љубица Обреновић

Прва кнегиња модерне српске државе

Несумњиво једна од најзначајнијих и најпопуларнијих личности Србије у првој половини 19. века, кнегиња Љубица, супруга кнеза Милоша Обреновића, Велика госпођа, како ју је народ назвао, мудра и часна владарка, рођена је 14. 1. 1785. године у Срезојевцима. Припадала је веома угледној и богатој српској породици Вукомановић, која се из Метохије населила у срезојевачком крају. За врло кратко време, по свом домаћинском пословању, способностима и поштењу, постала је међу најцењенијим породицама у целом региону. Као девојка, Љубица је била типичан репрезент те породице, бистра, радна, одговорна, веома побожна и правдољубива, а по лепоти није јој било равне ни на ширим просторима. Када је 1802. године први пут Љубицу угледао Милош Обреновић, одмах му је запала за око, заиграло му је срце у грудима. Он ће тражити начина да што чешће долази у Срезојевце, како би што ближе био лепотици над лепотицама. Четири године су трајали Милошеви момачки обиласци младе Љубице. После избијања Првог српског устанка, у време освајања Рудника, 18. 3. 1804. године, Милош ће испросити Љубицу. Тада је имао 24 године, а кум на венчању био му је легендарни Карађорђе. Љубица ће Милошу бити нежна и одана супруга, стуб породице и права домаћица, брижљива и пожртвована мајка осморо њихове деце. У устаничким борбама била му је десна рука, тешила га и храбрила, превијала ране и лечила кад је требало. Била је спремна на сваку личну жртву за успех Милоша и устаника. Све време борби била је невероватно храбра, јака и одлучна личност, а у пресудним тренуцима по успех устаника, знала је да искаже врхунску предузимљивост карактеристичну само за најбоље ратнике и војсковође. Љубица је у преломним тренуцима Боја на Љубићу код Чачка, када су се Милош и борци повукли пред налетом Турака и већали шта им је чинити, храбро, мудро и уверљиво иступила пред њих са оштрим упозорењем: „Док други борци по Србији ратују и крв проливају, ви би требало да сукње обучете, и нама женама предате оружје да се боримо“. Улила им је правовремену снагу, али и велику моралну обавезу. После њеног иступања, исход Боја на Љубићу није долазио у питање. Ова храбра жена одбила је 1813. године да пред Турцима оде из Србије, а почетком 1815. године склонила се са децом и свекрвом у манастир Никољу, тешко доступан Турцима. Једном војнику из Милошевог окружења наложила да

у случају упада Турака у манастир, усмрти њу, децу и свекрву, како не би живи пали у руке Турака. На сву срећу до тога није дошло. Њеној храбрости и одважности дивили су се и најближи Милошеви саборци, због чега су је и безрезервно поштовали, али и спроводили њена не честа, већ само из нужде условљена наређења. Љубица је искрено и много волела Милоша, а он је, како је пролазило време, био према њој све неверније. Имао је бројне љубавнице, и то није крио, што је тешко погађало високо моралну и патријархално васпитану Љубицу. У свом неверству Милош није имао мере, па је у њихов дом чак довео и једну од његових љубавница да живи, лепу Петрију, под изговором да помаже Љубици у обављању кућних послова. Љубици таква помоћ није била потребна, она никад ником није дозвољавала да послужује Милоша сем ње, чак и када су били високи иностранн гости у посетама. Тако је била васпитана, тога се придржавала, а народу и уваженим гостима, такви Љубичини поступци веома су се допадали. Врло брзо је постало јасно због чега је Петрија доведена у дом Обреновића. И ако је временом све више била понижавана, издржавала је све Милошеве баханалије, али је највише болела чињеница да су његове љубавнице исказивале све веће аспирације за своје, и позиције својих синова, на двору Обреновића. Милош је поред своје осморо деце са Љубицом, имао и још осморо ванбрачне деце, и по томе је био европски владар са највише деце. И са Петријом је имао ванбрачно дете које је одгајано на Двору. У таквој атмосфери, при једном дрском обраћању Петрије према њој, Љубица се није могла контролисати и усмртила је Милошеву све амбициознију љубавницу. После убиства Петрије, навукла је велики Милошев гнев. Он је формирао судско веће које је Љубицу осудило на смрт. Карактерна, морална и побожна Љубица, прихватила је пресуду. Изразила је велико жаљење што је то учинила и искрено се покајала истичући да је спремна на сваку жртву за свог мужа којег је овим чином тешко повредила. Због таквог понашања, смртна казна јој је опроштена, али је осуђена на изолован живот од свог мужа. Љубица није могла такав живот дуго трпети. Тражила је од Милоша да је или убије или врати у њен дом, њеној деци и мужу. Милош ће је уважити, али то више није био брачни живот какав приличи нормалним супужницима. Љубица се због тога потпуно окренула подизању своје деце, али и све већем упливу на начин и реализацију послова Кнежевине Србије. Осим Милошевог неверства, Љубица је била тешко погођена и погибијом свог брата Јована, којег је много волела. Јован Вукомановић погинуо је врло млад, у борбама око Пожаревца. Када је Љубица чула за ту тужну вест, скинула је своје минђуше и више их никад није носила. Својој деци и свом народу била је одана целим својим бићем до последњег дана живота. Њена два сина постаће владари Србије, Милан и Михаило Обреновић. Млади Милан биће владар мање од месец дана, 1839. године, због преране смрти која га је савладала већ у

двадесетој години живота. Његова смрт била је нови ударац за ову достојанствену владарку која ће патити због смрти Јована и Милана до краја живота. Сву своју мајчинску љубав и очекивања Љубица ће после ових тужних догађаја усмерити на сина Михаила. Историјски подаци казују да је Љубица била најзаслужнија за васпитање, подизање, образовање, као и мудро и часно владање, које ће карактерисати кнеза Михаила Обреновића, по многима најпросвећенијег владара Србије. Михаило је владао Србијом два пута. Први пут врло неискусан, у периоду 1839-1842. године, а други пут у периоду великог процвата Србије, 1860-1868. године. У служби свом народу, поред фасцинантне храбрости коју је исказивала у устаничким данима, Љубица је била изразито мудра и вредна у обављању значајних државничких послова. Била је строги, штедљиви и праведни управник свих кнежевих добара, а њена дипломатска даровитост високо је цењена у народу, као и од стране највиших страних дипломата. Била је потпуно свесна да долази ново време када ће Србији бити потребни образовани и веома способни, млади људи. Због тога је била главни покретач развоја просвете и културе у српском народу. Своју децу подизала је на тој основи, али је чинила све да се омогући школовање у земљи и иностранству што већем броју младих, посебно оних најспособнијих. Љубица је била центар окупљања и стимулисања плејаде тадашњих културолога, просветара и књижевника. Када није било могуће добити подршку или стипендију од кнеза Милоша, Љубица је то завршавала. Као и многи други и славни, Вук Караџић је Љубицу сматрао за свог најважнијег покровитеља. Милошевом државничком апсолутизму и политичким грешкама знала је да противречи јасно и гласно, без устезања. Тада је исказивала сву способност и отменост Вукомановићевског порекла. На тај начин желела је да ограничи Милошеву власт, а не ретко пружала је подршку опозицији и уставобранитељима. Посебан однос имала је Љубица према српском народу и отаџбини. Храбра, одлучна, разборита, али и домаћинским пословима и породици одана, високо морална и племенита, била је обожавана од свог народа. У случају Петрије народ је био на њеној страни, сматрајући њен потез одбраном части њене породице, себе као мајке и супруге, коначно и као владарке Србије. У односу са народом била је веома отворена и искрена, говорила је јасним језиком којим је пленила, а никад није давала лажна обећања. Чинила је народу многе добре ствари, посебно водећи рачуна о сиромашним, болесним и рањенима. Када је умирала, сину Михаилу је говорила: „Сине, мајка те оставља у аманет твом народу који је доказао да те воли. Љуби сине и ти свој народ више него себе самог“. Народ је код своје Велике госпође посебно ценио њен јак и чврст карактер, као и племенитост којом је пленила читавог живота. Као велики традиционалиста и побожна личност, Љубица је увек била спремна да пашта, да призна учињену грешку, да се покаје. Она ничим није

могла утицати на злочин извршен у Радовањском Лугу 1917. године, али је зато, две године касније, комплетно обезбедила пренос Карађорђевих посмртних остатака у Тополу. Све време је значајно помагала Карађорђеву удовицу Јелену и њену децу, када су се вратили из Русије 1930. године. А када је чула за Јеленину смрт у Београду, по њеном налогу организовани су Опело, пренос покојнице и сахрана у Тополи. Све време пута од Београда до Топлоле, Љубица је била уз покојницу. После сахране вратила се у Београд. Једна од најпопуларнијих владарки Србије, храбра, мудра и часна кнегиња Љубица Обреновић, била је последња од протераних Обреновића која се повукла из Србије, покушавајући до последњег дана да спаси династију. Умрла је у Новом Саду 26. 5. 1843. године, на рукама свог сина Михаила, скрхана много више од очаја и туге над судбином своје породице, него од болести. Михаило ју је сахранио у Крушедолу. Редовно је одржавао парастосе својој вољеној мајци и легендарној српској кнегињи.

Михаило је Љубицу Обреновић сахранио у манастиру Крушедол

Персида Пинтеровић

У миру обучавала, у рату спашавала

Када су просвета, образовање и култура Србије били у интензивном развоју у другој половини 19. века, Персида Пинтеровић, много вољена наставница и управница Више женске школе у Београду, сматрана је основано за једну од најобразованијих и најинтелигентнијих српских кћери. Својим педагошким, културолошким и хуманитарним радом Персида је дала немерљив допринос унапређењу образовања, васпитања и културе српске младости, по чему је остала упамћена као један од највећих педагога у историји српског школства. Рођена у Руми 29. 9. 1844. године, у породици угледног трговца Станка Пинтеровића и мајке Настасије. Од малена је васпитавана да воли књигу, да учи, да се без рада, знања и залагања не може напредовати у животу, ни стицати добар егзистенцијални статус. У основној школи у Руми истицала се бистрином ума и жељом за стицањем што већег знања, па су је родитељи, са великим задовољством, послали у Бечкерек (Зрењанин), на даље школовање и стицање учитељског звања. Мада је наставнички посао, како у Србији тако и у Европи, у то време био углавном привилегија мушкараца, талентована и способна Персида издигла се изнад таквог неписаног правила. По завршетку учитељске школе, постала је учитељица у Шапцу. Није прошла ни година дана, а квалитет њеног рада и знања постали су више него уочљиви. Убрзо ће бити и одликована за успехе у раду са младима, посебном повељом, што ће јој омогућити унапређење у звање старије учитељице. То унапређење фактички је представљало полагање неопходног државног испита, с чим ће започети једна блистава педагошка каријера која ће Србији много значити и многа добра донети. У то време славни српски књижевник Љубомир Ненадовић, био је изасланик Министарства просвете Србије. Обилазећи службено школе по Србији, боравио је и у Шапцу. Током посете није му промакло да се увери у изванредне педагошке способности и учинке младе Румљанке. По његовом савету Персида ће прећи у Београд где се управо реализовала идеја кнеза Михаила о формирању прве Више женске школе. Амбициозна Персида добила је посао у првом сазиву наставног особља. Уз Катарину Миловук, оснивача и најзаслужнију личност за почетак рада Школе, Персида ће бити несумњиво најангажованија и најпродуктивнија чланица међу наставницима. Предавала је српски и немачки језик, методику, краснопис као и ручни рад. Била је врло свестрана

наставница, сјајан креатор наставних програма као и изврстан, и за ђаке веома прихватљив предавач. Уз Катарину Миловук била је најомиљенија наставница међу ученицама. Помагала је многим ученицама како кроз додатну, бесплатну обуку, тако и у финансијском смислу. Када је, на пример - препознала велики таленат и жељу за учењем будуће прве српске лекарке Драге Љочић Милошевић, чији су родитељи били веома сиромашни, примила је Драгу у свој дом и финансијски је помагала њено даље школовање. Кнежевина Србија тада је имала крајње позитиван и стимулативан однос према развоју просвете и онима који раде у просвети, а посебно су помоћ добијали сиромашнији и талентованији ученици. Тако је, после деценије успешног педагошког рада, Министарство просвете наградило изврсног наставника и педагога Персиду Пинтеровић, и доделило јој посебну државну стипендију за даље стручно усавршавање у Пруској. Време проведено у Пруској много је значило у достизању највишег степена образовања за Персиду. Указано државно поверење била је обавеза више да се по повратку у Србију, са још више радног елана, одужи својој земљи, у подизању нивоа општег образовања у Србији. Када се вратила у Србију наставила је да предаје у Вишој женској школи, а од 1894. године постављена је за управницу-наследницу славне Катарине Миловук. У тој еминентној школи, највишој образовној институцији за девојке тог доба, Персида ће радити до краја живота. Професије наставника и управника нису биле и једине значајне активности ове српске великанке. Персида је била и велики родољуб, увек спремна да за интерес своје нације и државе учини све што је у њеној моћи. Одмах по почетку Српско-турског рата 1875-1876. године, била је међу првим добровољцима када је обукла болничарску униформу и помагала борцима и рањеницима. То исто учинила је и у Српско-бугарском рату 1885. године. У оба рата се веома истакла својом храброшћу, знањем и пожртвовањем, због чега је и одликована Похвалницом Црвеног крста и Сребрном медаљом. Осим тога, од оснивања првог удружења жена у Србији, „Женског друштва“, Персида је била један од његових најактивнијих чланова. Од 1887. године била је председник Друштва, а касније и почасни председник. Такође, у свим активностима које је у то време покретала Катарина Миловук, а у циљу бољег образовања и пуне еманципације жена у Србији, Персида је била њена десна рука. И културни женски лист „Домаћица“ редовно је излазио највише захваљујући њеном сталном ангажовању, њеним бројним текстовима, прилозима и идејама, као и њеним бриљантним преводима позоришних чланака који су овај часопис чинили омиљеним међу Српкињама. У „Домаћици“ је Персида била председница Литерарног одбора. Посебну љубав и склоност имала је према позоришту. Имала је одлично познавање немачког језика и превела је бројне популарне позоришне комаде у периоду 1871-1895. године. Дала је огроман допринос да српска позоришна

сцена, а посебно београдски театар, располажу са значајно квалитетнијим и разноврснијим репертоаром. У свему што је предузимала, Персида је била врхунски професионалац и одговорна личност. На жалост, прерано је преминула 2. 6. 1895. године, а Србија је остала без ове дивне интелектуалке и велике добротворке. Умрла је у Београду остајући у најлепшем сећању генерација ученица које је образовала и усмеравала на прави животни пут.

Персида Пинтеровић дала је огроман допринос српској позоришној сцени

Драгиња Ружић

Прва права српска глумица

У кући свештеника Луке Поповића, у малом банатском селу Врањево, 2. 10. 1834. године рођена је наша прва професионална позоришна глумица Драгиња Поповић (удата Ружић), и прва глумица која је квалитетом достигла европски ниво. Породица Поповић је светски раритет, који је ушао и у историју наше уметности, јер се свих седморо деце угледног сеоског свештеника (пет кћери и два сина), определило за глуму као животни позив. Томе треба додати да је глума била професија и три њихова зета (Димитрија Ружића, Димитрија Коларовића и Пере Добриновића) и снаје Марије Аделсхајм. Унуци и унуке свештеника били су такође успешни глумци. Зато је јасно да се такав глумачки ансамбл вероватно нигде друго у свету није појавио. Сви су били велики таленти, вредна и образована деца. Драгиња је била прва која је стала на „даске које живот значе“. Била је најталентованија и постигла је највећу славу. Прва њена улога била је 1860. године, као Зелида у Стеријиним „Хајдуцима“, а припадала је тада аматерским групама Стојана Протића и Јована Кнежевића. Одмах је талентом скренула пажњу јавности, а са другом улогом Смиљке у Стеријином „Владиславу“, било је јасно да се појавио велики глумачки таленат. Када је формирано Српско народно позориште у Новом Саду, 16. 7. 1861. године, Драгиња са сестрама и браћом, постаје део његовог ансамбла. Тако су Поповићи у тим најзначајнијим, почетним данима рада српског позоришта, дали непроцењив допринос његовом утемељењу и развоју. Драгиња је у Новосадском позоришту наступала све до краја глумачке каријере. У периоду 1863-1865. године, ова велика глумица наступала је у Хрватском земаљском казалишту у Загребу, а 1872-1873. године и у Београдском народном позоришту. Драгиња се 1862. године удала у манастиру Крушедол за седам година млађег Димитрија Ружића, са којим ће имати складан брак до краја живота. Колико је била посвећена позоришту, говори и податак да је Димитрије уз њу, и са њом, такође постао врстан глумац. Са мужем, и Лазом Телечким, боравила је 1868. године на усавршавању у бечком Бургтеатру. Драгиња је била таленат какав се ретко рађа, интелигентна особа са перфектном дикцијом, али и велики радник на свом усавршавању, особа непресушне енергије да се посвети свакој улози коју је тумачила. Била је дисциплиновани професионалац и жена необичне лепоте и темперамента, што јој је омогућило да тумачи најразноврсније улоге, од одане љубавнице

до верне супруге, најдраже мајке, строге владарке, комичних и карактерних улога, а посебно певачко забављачких. За 38 година непрекидног рада, наступала је у преко 350 различитих улога, остварујући врхунски квалитет у свакој од њих, што јој је и донело звање уметнице највишег, европског ранга. Многи кажу да је Драгиња достигла максимално могући уметнички ниво тога доба чинећи то на одушевљење јавности и публике где год је наступала. Глумице су тада обавезно и певале, а Драгиња је била прва и у томе. За њено певање, дугогодишњи управник и оснивач Новосадског позоришта Антоније Хаџић, рекао је: „Тако певати, српски певати, нити је ко умео у нас, нити уме и данас“. Била је ненадмашна у тумачењу српских жена, играла је те улоге са невероватном реалистичном лакоћом, а с тим у вези Јован Гачић је за њу говорио: „Силна царица у царству српске Талије“. Песник Владислав Каћански, задивљен њеном способношћу и лепотом, написао је 1886. године своју најбољу љубавну песму коју је њој посветио. Иза Драгиње су остале и незаборавне улоге: Јуце („Кир Јања“), Феме („Покондирена тиква“), Евице („Лажа и паралажа“), царице Јелене („Вукашин“), војвоткиње Малбро („Чаша воде“), Жервезе („Звонар Богородичне цркве“)... Драгиња, можда наша најуниверзалнија глумица, која је у сваком жанру одскакала, са сцене се повукла у 64.години, у тренуцима највеће славе, на изненађење свих, јер је била у пуној уметничкој снази. Опростила се улогом Јелисавете у Шилеровом комаду „Сплетка и љубав“, 27. 6. 1898. године. Опроштај је био у препуном Новосадском позоришту. Било је много суза и туге, а одржан је, посебно припремљен за њу - композиторски поздрав. По многима, ни за једном глумицом се није тако туговало када се опраштала од сцене. Лаза Костић је тим поводом, између осталог рекао: „Жао ми је позоришта, Вама честитам“. Славна, прва српска глумица, умрла је у Вуковару 6. 9. 1903. године. Њени посмртни остаци данас почивају у Новом Саду који је толико волела.

Палата Лазара Дунђерског коју је изнајмљивао позоришту

Милица Стојадиновић Српкиња

Вила са Врдника

Једна од најаутентичнијих жена целокупне српске историје, посебно наше књижевности, Милица Стојадиновић Српкиња, рођена је 6. 7. 1828. године у Буковцу крај Врдника, на Фрушкој гори. Свештеничка кћи, васпитана у традиционалној српској патријахалној породици, умно и поетски изванредно обдарена, већ у тринаестој години испевала је своју прву песму "Сузе", којом је најавила своју животну мисију позивања на националну самосвест и њено буђење, на учешће у борби за слободу и државотворност свог народа. „Пробуди Боже наше јунаке, да виде своје потомке, под тешком владом туђина, како немају ни свог имена..." загрмела је већ у тим годинама млада и прелепа Фрушкогорка, постајући убрзо легендарни национални херој, један од најзначајнијих представника српског књижевног романтизма, неуморни сакупљач народних умотворина и врсни полиглота-преводилац. Са седамнаест година њене песме објављују се прво у „Сербском народном листу", а затим и у свим важнијим часописима. Већ 1850. године објављује прву књигу „Песме" која ће имати још два издања, 1855. и 1869. године. Читаоци постају задивљени песничким способностима младе Српкиње, импоновала је својом појавом, бистрином ума и рецитаторско-ораторским наступима у времену када су писмене жене биле права реткост. Милица је била изузетно вредна особа, сате и сате је проводила у учењу и читању књига. Врло млада овладала је знањем неколико језика, као и са немачким, који је познавала до савршенства. Објавила је и свој чувени дневник „У Фрушкој гори" из три дела: 1861., 1862. и 1866. године, као и велики број врсних превода са немачког, италијанског, словачког и француског језика, посебно дела Гетеа и Балзака. Са посебном вољом, енергијом и умећем, Милица је бележила српске народне умотворине не допуштајући да падну у заборав. Она се с правом сматра првом нашом песникињом-творцем прве антологије наших националних беседа и песама. Дала је немерљив допринос свеукупном сабирном националном благу Вука Караџића, јер је с њим одлично сарађивала. Достављала му је све што је успевала да прибележи и обради. Оно по чему ова велика Српкиња највише остаје трајно забележена у историји нације је њена животна посвећеност своме роду, њен искрени патриотизам и љубав према свом родном крају и Србији. У оближњој Раваници се од малена није одвајала од две фреске: Косовски бој, и Кнез

Лазар и кнегиња Милица. Често је над њима плакала и налазила сталну инспирацију за своје песме и акције. Већ са 20 година, обучена у боје националне заставе, предводила је српску младост на националном скупу у Вуковару када је својим песмама „Народној тробојци“ и „Славенској липи“ подизала морал борцима за слободу у окупационој Аустроугарској. Тих револуционарних година (око 1848. г.), била је на челу свих протестних скупова и борби српског народа у Војводини, са гитаром у руци, песмом и беседништвом постајала је наша Јованка Орлеанка, коју су српски јунаци прозвали „Вилом са Врдника“. Са Фрушке горе је 1862. године кренула у помоћ Београду, јер није могла да не обиђе и помогне српским јунацима који су били бомбардовани од стране Турака. Из Београда је послала опширну репортажу „Срце и барикаде“, коју је објавио „Мађарски дневник“. Тако је постала прва наша жена - ратни извештач. Пријавила се 1876. године да буде добровољац у Српско-турском рату, али јој због тешке болести то није дозвољено. „Вилу са Врдника“, где год је било Срба, био је глас великог „песмотворца“ и „вечите љубавнице Српства“. „Срећно да си ми Српство за навек“, била је централна тема њеног књижевног садржаја и њеног живота. И све што је писала потписивала је на само један начин: М С Србкиња. Вук Караџић је називао „моја кћер из Фрушке горе“, Мина Караџић јој је била најбоља пријатељица, Његош, Бранко Радичевић, Јован Суботић, Љуба Ненадовић, Ђорђе Рајковић... били су јој велики пријатељи, као и угледни људи других нација, Иван Мажуранић, Аустријски песници Франкл и Сајдл, многи Чеси, Немци, Словаци, Руси... Песме су јој посветили Љуба Ненадовић, Ђорђе Рајковић, Јован Суботић... Посебну љубав и поштовање према Милици гајили су Кнез Михаило и кнегиња Јулија, код њих је имала велику подршку и била чест гост на двору. За приватни живот скоро да није ни знала, а није имала ни времена. Многи кажу као да се бојала да јој приватност не одузме време и простор за безгранично посвећење роду свом. Љубу Ненадовића сматрала је највећим песником, његову слику држала је у својој соби и имала притајена девојачка осећања према њему. Прилично јој је био близак и нешто старији учитељ и књижевник, Ђорђе Рајковић. Његош је задивљен њеном лепотом и умом говорио: „Ја поета, она поета, да нијесам калуђер, ето кнегиње Црној Гори“. Брачну понуду имала је и од једног угледног Немца, али је то писмено, на српском језику одбила, говорећи Вуку Караџићу да би прихватање такве понуде за њу била лична, национална издаја. Растрзана између Љубе и Ђорђа, остала је верна свом роду и Србији. На позив митрополита Михаила преселила се у град о којем је сањала - у свој Београд. На жалост врло брзо оболела је. Давно је остала без мајке, а браћа су отишла у расејање. Са болесним оцем, долазили су јој тешки дани усамљености. Убиство Кнеза Михаила које је уследило, за Милицу је била тешко подношљива трагедија, као и за Србију, посебно за великане тога доба. Од његовог убиства није скидала

црнину са себе до краја живота. Затим су уследили одласци и других њених драгих пријатеља: Вука, Бранка, Љубе Ненадовића, Јована Стерије Поповића... Било јој је све теже, постајала је веома усамљена, престала је да пише, болест је надвладавала. Умрла је 25. 7. 1878. године. Сахрањена је у Београду, подигнут јој је споменик у Врднику, а њени земни остаци данас почивају у порти Врдничке Раванице. Скоро сто година од њене смрти, од 1975. године у Врднику и Новом Саду, приређују се књижевни сусрети „Милици у походе“. Окупљају се књижевници, вајари, сликари, уметници који покушавају да сачувају од заборава сећање на нашу „Вилу са Врдника“.

Милица Стојадиновић Српкиња

Јованка Стојковић

Најбоља пијанисткиња Европе 19. века

Једна од готово заборављених личности чијег се тачног датума рођења и не сећамо, а била је уметнички таленат и стваралац изнад европског нивоа, Јованка Стојковић, вансеријска пијанисткиња, концертна певачица и композитор, рођена је 1855. године у Темишвару. Одрасла је углавном у Прагу и Пешти, јер су њени имућни родитељи чинили све да сјајан уметнички таленат буде надграђен и првокласним образовањем. Школована је код врхунских уметника - пијаниста тог доба, Дрејшока и Листа. То јој је омогућило да већ као студенткиња наступа на многим квалите-тним концертима. У своју домовину дошла је са 16 година, као већ познати таленат за клавир, у време када су испољаване најснажније активности Уједињене омладине српске. Дочекана је у Новом Саду као нико до тад, као симбол српског националног успеха у свету европске културе и уметности. Концерт који је одржала у новосадском Српском народном позоришту, на Ђурђевдан 1872. године, улази у анале историје српске уметности. Био је то врхунски наступ младе и лепе, изузетно надахнуте пијанисткиње. За њу је већ тада њен учитељ, по многима најбољи пијаниста Европе тог времена - Франц Лист, тврдио да је управо она први пијаниста целог века. Одушевљена новосадска публика клицала је својој сународници тако да је Јованка чак 30 пута излазила на сцену. Тим поводом „Млада Србадија“ писала је: „Овогодишњег маја појавио се у српским луговима један славуј, каквог још до сада не одихаше наше младе и крваве горе“. У име браће и сестара из Уједињене омладине српске, песник Јован Суботић испевао је Јованки посебну песму. Велики Лаза Костић пропратио је њен долазак стихом: „Ти ћеш проћи, примиће те сва туђина пуста, странски ће им зборит твоја уста, али твоји прсти зборић им српски“. Јованка је после неколико дана одржала и други концерт у Новом Саду, концерт захвалности за Српско народно позориште када јој је, опет у сјајној атмосфери, Уједињена омладина српска доделила посебно израђен ловоров венац од кованог сребра. Испраћена је салвама аплауза уз бројне лампионе и балоне, а поворка обожавалаца пратила је до њеног одредишта. Исте године Јованка је одржала и два велика концерта у Београду. Било је то у време привредног и културног успона Србије под вођством великог Јована Ристића и Намесништва, па је сва културна Србија са нестрпљењем чекала и поздравила долазак највећег српског музичког талента. Иза ових

незаборавних концерата, јавност Србије затражила је да се Јованки придружи тада наш најбољи виолиниста Драгомир Крањчевић. Њих двоје су одржали концерт за памћење у Панчеву. Био је то празник за културну Србију, концерт два уметника европских вредности и два велика родољуба којима се српска нација поносила. Упркос младости и великим успесима, Јованка је у тим данима чврсто стајала на својим ногама. На све комплименте одговарала је разумно и скромно, да мора још много да учи и да ради на свом усавршавању. Тако 1874. године одлази у Италију да учи соло певање и компоновање. Имала је врло успешну специјализацију после које млада пијанисткиња постаје универзални уметник са способношћу да свира и пева најтеже композиције чувених светских музичара, али и да презентира и своја сопствена музичка дела. Уследиће њени концерти на најпрестижнијим позорницама Европе. Гостовала је најчешће у договору са својим учитељем Листом, у Прагу, Пешти, Бечу, Лондону, Риму, Грацу, у Русији, Данској, али и у окружењу Србије, у Ријеци, Загребу, Суботици, Вршцу, Земуну, Сомбору... Репертоар је био врхунски и веома сложен. Изводила је дела Листа, Бетовена, Шуберта, Мусоргског, Моцарта, Доницетија, Вагнера, Станковића... На незаборавном концерту у Загребу доживела је овације извођењем дела Корнелија Станковића „Српско коло“, варијације на тему „Што се боре мисли моје“ и „Српске народне песме“. По повратку у Нови Сад, удала се за адвоката Бранка Јовановића 1878. године, али није имала среће. Брак се врло брзо и формално и фактички распао. Следеће године настанила се у Београд. У двогодишњем периоду одржава пет спектакуларних концерата на којима по први пут презентира своје врсне композиције: „Варијације на српску химну“, „Фантазија из руских напева“, „Шарено нишевско оро“... Последње године живота Јованка ће провести у Паризу. Разочарана у неуспешни брак, али жељна и нових музичких изазова и усавршавања, одржала је концерте у Паризу, баш у време када је славни Чајковски одржао свој први париски концерт. Србија не сме заборавити велику Јованку Стојковић. Била је Мокрањчева вршњакиња, али је пре њега ушла на музичку сцену и постигла врхунска остварења. Била је први наш комплетан музичар светског ранга. Са њом треба да се поносимо као што је то чинио и наш народ у њено време. Умрла је у 37. години, 14. марта 1892. године.

Панорама Париза

19-20. BEK

Милева Марић Ајнштајн

Какав таленат, каква судбина

Дo јуче за светску и српску јавност потпуно непозната личност, а била је један од највећих српских талената за математику и физику, најближи сарадник, консултант и супруга научног генија, Нобеловца Алберта Ајнштајна. Милева је рођена 19. 12. 1875. године у једној од богатијих и образованијих породица Тителa. Већ у основној школи показивала је изразиту склоност ка математици и физици, а у новосадској, и касније сремскомитровачкој гимназији, била је ђак генерације. Уписала је медицину на Универзитету у Цириху 1896. године. Исте године, као једна од пет жена којој је то дозвољено, пребацила се на студије математике и физике Политехничког института у истом граду. Ту је и упознала, три и по године млађег, амбициозног студента, Јевреја Алберта Ајнштајна. Љубавна веза између двоје младих планула је на први поглед. Милева је у њему препознала будућег научног генија, он у њој достојног научног сарадника и пратиоца, особу од поверења са којом је и брак могућ. Све чвршћа веза негативно се одразила на Милевино студирање. Упркос бриљантним оценама на првим годинама студија, 1900. године није положила завршне испите, док је Алберт успешно дипломирао. Следеће године остала је у другом стању да би 1902. године родила ванбрачну ћерку Лизерл. Венчали су се у Берну 6. 1. 1903. године. То су биле године Албертових напредовања у служби, истраживања су била све успешнија, а Милева је имала два велика пеха: остала је без неизлечиво оболеле ћерке, али и без завршног испита на факултету. Убрзо су добили сина Ханса, док Ајнштајн и даље напредује, па се и финансијски сасвим стабилизују. Ајнштајн 1905. године објашњава епохално откриће фотоелектричног ефекта, за које добија место професора физике на Универзитету у Цириху, а касније и Нобелову награду за физику. Васпитавана у патријархалном духу, Милева се максимално посвећује подизању деце (другог сина добијају 1910. г.), као и давању свог стручног доприноса за успешну каријеру супруга. У периоду 1911-1914. године живели су у Прагу и Цириху, где је Ајнштајн обављао послове редовног професора на истоименим универзитетима. Криза у њиховом браку дошла је 1914. године, када Ајнштајн постаје професор на Универзитету у Берлину, граду у којем живи његова рођака Елза, са којом почиње љубавну авантуру. Врло озбиљни брачни проблеми завршени су њиховим разводом 14. 2. 1919. године, односно 2. 6. 1919. године, када се Ајнштајн оженио

Елзом. Милева је наставила да живи са синовима. Бракоразводном парницом Милеви су припала значајна финансијска средства, укључујући и вредност Нобелове награде. То је Милеви омогућило да куповином некретнина у Цириху издржава децу и себе. На жалост, млађи син Едвард обољева од епилепсије. Она се потпуно посветила његовом лечењу и борби за његов живот. У том периоду већ почиње фашистичка тортура над Јеврејима, па старији син Ханс, као и Алберт, емигрирају у САД-е. Остала је усамљена, са све мање новца и све тежом болести сина, издржавајући терет времена све до 4. 8.1948. године, када је умрла у Цириху, где је и сахрањена. За гроб ове изузетно паметне, верне и успешне жене сазнало се тек 2003. године, а пет година касније, освештењем и откривањем спомен обележја, Србија јој је први пут званично одала почаст. До данас су остале бројне непознанице и спекулације везане за њен живот и судбину. Пре свега дилема је и даље, каква је била и колика њена улога у животу и делу славног научника. Претпоставке су разне, а све до 2006. године документација о томе била је више него штура. Поједини историчари и истраживачи тврде да је њен допринос открићима Брауновског кретања, фотоелектричног ефекта и теорије релативитета огроман, речју, да је чак она требала добити Нобелову награду. Други пак сматрају да је она била маргинална личност у научним истраживањима Ајнштајна, једино његова прва супруга и мајка његове деце. Ипак, отварање Ајнштајнове архиве 2006. године, и дешифровање писама која је он слао Милеви, казују да је Милевина улога у његовим истраживањима била веома значајна. Ајнштајн у тим писмима највећи број научних радова назива заједничким, радује се заједничким истраживањима, размени стручних гледишта, открићима до којих су дошли, и наравно њиховим успесима. Са друге стране Милева је често писала и говорила „ми смо ајн штајн“, што у преводу значи „једна стена“. Несумњиво је дакле да је Милева била његов велики научни сарадник, личност чије је знање поштовао, са којом се консултовао и спроводио своје идеје. И што је најважније, била је научник и особа од његовог највећег поверења. А колики је њен свеукупни удео у епохалности Ајнштајнових достигнућа, тешко да ће било ко, било кад, моћи прецизно утврдити.

Милева и Алберт Ајнштајн

Драгиња Бабић

Жртвовала себе за животе хиљада других

Једна од првих лекарки у Србији и на Балкану, Драгиња Бабић, храбра Српкиња, која се одрекла угодног живота у Немачкој и похитала да својом знањем помогне српским ратним рањеницима и десетинама хиљада оболелих сународника, дала је свој млади живот постајући узор лекарске етике и национално-државне самосвесности једног врхунског интелектуалца. Рођена у Ваљеву 3. 10. 1886. године у једној од најугледнијих и најобразованијих ваљевских породица тог времена. Њен отац Јанко, био је угледни трговац и председник ваљевске општине 1892. и 1893. године. Брат Марко био је први човек Ваљева пред Други светски рат, други брат Јован био је књижевник, а сестра фармацеут. Породица је све учинила да Драгиња после завршене основне школе у Ваљеву настави са школовањем на вишем нивоу. Завршиће гимназију у Београду и почети студије медицине на Универзитету у Цириху. После успешних пет семестара Драгиња ће из Швајцарске прећи у Немачку, где ће на престижном Универзитету у Берлину дипломирати 1911. године на Медицинском факултету. Стекла је звање прве Српкиње-лекарке која је дипломирала на том факултету. Као млада лекарка, са само 25 година и перфектним оценама током студија, одмах је добила примамљиву понуду да остане да ради на факултету у Минхену, с чим би обезбедила себи даље стручно напредовање, живот на високој нози у богатој средини. Славна Ваљевка и часна Српкиња, ни једног тренутка није била у дилеми шта јој је чинити. Понуду је љубазно одбила, спаковала је своје ствари и журно кренула ка својој отаџбини, како би својим тек стеченим знањем помогла Србији у савлађивању њених великих проблема. Србија је тада била у предвечерју Балканских ратова, лекарско и болничко особље било је дефицитарно, а преко потребно. Све жене са поседовањем медицинског знања биће ангажоване за испомоћ у ванредним војним болницама. Драгиња је била свесна такве ситуације, своју Србију много је волела и одмах по доласку из Минхена ставила се на располагање Врховној команди. Постављена је за помоћника управника Ваљевске окружне болнице. Када је положила државни испит постала је Лекар ваљевске општине. На почетку Првог балканског рата у већим градовима Србије формиране су такозване резервне болнице које су искључиво служиле за потребе рањеника са фронта. И биле су састављене из болничког кадра градских болница, који је и иначе у то време био ве-

ома дефицитаран, поготово са високообразованим кадром - лекарима. Драгиња је у оба Балканска рата била од почетка до краја управник и једини лекар у резервној, тј. Војној болници у Ваљеву. Имала је много посла, од најсуптилнијих хируршких и других медицинских интервенција, до организовања и обуке што бројнијег болничког особља. Млада, пуна енергије и храбрости, постала је врло брзо једна од најомиљенијих личности међу борцима, рањеницима и својим суграђанима - Ваљевцима. Тек што су завршени Балкански ратови, а победничка еуфорија се још није ни стишала, Србија ће бити пред новим, страшним искушењима. Претио је нови, велики рат још већих размера. С тим у вези Драгиња је добила ново задужење од Врховне команде. Постављена је за управника резервне Војне болнице у Пироту, са задатком да оспособи болницу за очекивана, нова ратна догађања. Први светски рат тешко ће погодити Србију у целини, посебно Западну Србију и град Ваљево. После исцрпљујућих, али и славних борби Српске војске на Церу и Дрини, суочена са новом најездом Аустроугарског и Немачког окупатора, Српска војска је била принуђена на повлачење ка југу. Врховна команда се лоцирала 9. 8. 1914. године у Ваљеву. Последњи квартал те године био је најтежи у историји тог града, чији ће становници, и сви они који су се задесили у њему, преживљавати праву голготу. Ваљево је у том периоду био пренасељен град са преко 100.000 људи, са хиљадама војника и тешких рањеника који су боравили у веома неприкладним смештајним условима. Заразни тифус, који се изненада појавио, ширио се међу војницима и рањеницима невероватном брзином, преносећи се интензивно и на локално становништво. За непун месец дана, од мирног шумадијског града, Ваљево се претворило у читав град-болницу, каква није забележена ни у једној држави захваћеној Великим ратом. Кафане, школе, магацини, приватне куће и сав могући смештајни простор били су препуни рањених и оболелих, епидемија тифуса је харала, умирало се масовно. У тако алармантној ситуацији Српска војна команда упутила је апел савезницима за ургентну помоћ у медицинском особљу, лековима, санитетском материјалу, лежајевима и одећи. И када је већина здравих Ваљеваца напуштала заражени град, Драгиња ни овај пут није имала дилему. Када је епидемија проглашена, напустила је Пирот и похитала је ка свом родном граду да спашава што се спасти може. Стигла је у Ваљево када су у њему умирале стотине оболелих сваког дана. Целе породице су нестајале. Епидемија се ширила и по осталим деловима Србије. У масовним ваљевским гробницама биће сахрањено 3.500 српских војника, и око 4.000 грађана Ваљева. Пристизали су и лекари из САД-а, Русије, Енглеске, Холандије, Белгије и Шкотске. Неки од њих ће, уз српске лекаре-хероје, дати и свој живот, у борби са том суровом, до тада неизлечивом болешћу. Драгиња је тих дана била једна од симбола храбрости и хуманости. Радила је без престанка, од једног до дру-

гог краја града, од куће до куће, од болесника до болесника. Улазила је у сваку кућу до које је стигла без размишљања, лечила је оболеле, хранила немоћне, храбрила здраве да издрже, да помажу једни другима. Своје знање и свој живот ставила је и овај пут у службу спаса својих суграђана, своје нације и државе. У тој неравноправној борби са подмуклом болешћу и епидемијом, спашавајући животе хиљада својих сународника, и сама је страдала. Од момента када је осетила да је зараза напала и њен организам, проћи ће само неколико дана када ће престати да куца срце ове храбре Ваљевке, једне од првих жртава међу лекарима. Догодило се то 6. 2. 1915. године, када је Драгиња имала тек 29. година. После Драгиње од тифуса ће страдати и велики човек, др Селимир Ђорђевић, директор градске болнице Ваљева, који се одрекао вакцине у корист војника, затим др Павле Војтех, директор војне болнице; славна српска сликарка и болничарка, добровољац - Надежда Петровић, као и велики пријатељ Србије, др Алберт Семјуел Кук, који је дошао из САД-а да помогне Србима. Процењује се да је до краја маја месеца 1915. године, када је напокон ова страшна болест коначно савладана, у Србији од тифуса умрло 135.000 људи, међу њима 35.000 војника и 22 лекара. Ратна болница у Ваљеву постала је јединствен симбол медицинске пожртвованости и хуманости у Великом рату, јер је комплетно ангажовано медицинско особље исказало спремност на личне жртве, а неустрашива Ваљевка, др Драгиња Бабић је у тој надчовечанској борби за спас хиљада људи дала и свој млади живот. За испољену храброст, хуманост и пожртвовање одликована је од СПЦ-а Орденом Светог Саве. Њено Ваљево никад је није заборавило. На жалост, Србија јесте.

Део особља ваљевске ратне болнице из 1915. године

Диана Будисављевић

Српски Шиндлер

Требало је да прође 70 година да грађани Србије почну детаљније сазнавати о овој колосалној српској хероини, аустријског порекла, која је током Другог светског рата, херојством, невероватном истрајношћу и мудрошћу, успела да из усташких логора спаси од сигурне смрти преко 12.000, углавном српске дечице. Диана Будисављевић, девојачко Обексер, рођена је 15. 1. 1891. године у Инсбруку. Удала се за угледног Србина, професора др Јулија Будисављевића, шефа хируршке клинике Медицинског факултета у Загребу. Када је формирана усташка НДХ-а, Јулије је био један од ретких Срба у Загребу поштеђен од убијања, прогањања и пљачкања. Његова супруга Диана, велики човек и праведник, врло брзо је постала свесна злочиначких намера усташких власти према Србима, Јеврејима и Ромима. Самоиницијативно је разрадила невероватно храбар план помоћи и спашавања наше деце, која су већ у првим данима НДХ-а масовно довођена из босанских и хрватских села, са Кордуна, Баније и из Подкозарја у усташке концентрационе логоре. Била је потпуно свесна ризика у који се упушта, али и чврсто уверена да чини више него хумано дело за које је спремна и живот да да. Користила је пре свега своје аустријско порекло, које јој је омогућавало да преговара у циљу добијања дозвола за улазак у концентрационе логоре, а после почетних неуспеха у проналажењу сарадника (људи су били разумљиво, веома уплашени од усташа), успела је да добије лојалност неколико врло храбрих особа за акције помоћи и спашавања деце. После озбиљних припрема, Диана је са оперативним акцијама кренула у другој половини октобра 1941. године. Без прекида, све до ослобођења Загреба 1945. године, Диана је обилазила логоре у Хрватској, преговарала је са највећим усташким челницима и кољачима - руководиоцима логора. Убеђивала их је да ће децу коју изведе водити у хрватске породице, и да ће бити узгајани у хрватском и усташком духу. Негде је успевала а негде није, и небројено пута помислила је да неће извући живу главу. Много страшних призора је видела, али није престајала у својим најчаснијим намерама. Ни прележани тифус и бројне инфективне болести које је добила од заражене деце у логорима, као ни доживљена три нервна слома, нису је могли спречити у реализацији, по многима, највеће акције спашавања заробљених из концентрационих логора у Другом светском рату. Дијана је за четири године непрекидних

активности из логора смрти успела да извуче чак преко 15.000 деце. На жалост њих око 3.000 није могло преживети. Колика је грандиозност овог херојског, племенитог и Дианиног дела љубави, најбоље говори податак да је широм света прослављени херој, Немац Шиндлер, у својим акцијама спасавања успео да спасе око 1.000 Јевреја од нациста у истом рату. Дакле, наша хероина Диана, спасила је 11 пута више људи од хероја Шиндлера, и то оних најмлађих, па још директно из логора најозлоглашенијих зликоваца. Диана није била само храбра и истрајна, била је и врло мудра. Изведену децу је склањала у хрватске домове и католичке објекте (да је то чинила у српске куће, највероватније би опет били враћени у логоре). Крајње педантно, без знања усташа, водила је двоструку картотеку о сваком детету, како би се она могла после рата вратити својим родитељима. Имала је стрпљења да води и свакодневни дневник свих догађања, посета, утисака из логора, виђених мучења, страдања, умирања, разговора с ким и где их је водила... Када је рат завршен, ОЗНА и комунистичка власт Хрватске у Загребу, одузели су јој целокупну картотеку са снимцима и подацима о спашеној деци, мада није била завршена идентификација и репатријација. Диана је упозорила да је то злочин и захтевала је да јој се дозволи да посао заврши до краја. На жалост, то властима није одговарало, јер је и у овом случају злочине требало прикривати. Диани не само да није дозвољен даљи рад, него јој је строго забрањено да било где и било коме говори о својим акцијама спашавања. Последице су биле страшне - један број деце никад није враћен својим родитељима а они, код којих су збринути, чувају тајну њиховог порекла. Разочарана тим скандалозним поступцима, вратила се у Инсбрук и тамо усамљена, озлојеђена и разочарана, а стално у жалости за децом, умрла је 20. 8 1978. године. „Дневник Диане Будисављевић“, писан на немачком језику, издат је у само 700 примерака, а преведен је објављен 2003. године у Загребу. Од тада и јавност у Србији полако дознаје какво је херојско и узвишено дело, у ужасном времену и условима, учинила ова колосална хероина. Диани је 18. 10. 2013. године, постхумно додељено прво, новоуспостављено одликовање СПЦ-а - Орден Царице Милице, а 22. 10. одликована је од стране државе Србије постхумно и златном медаљом Милош Обилић. Међу 12.000 спашене деце, био је и садашњи сенатор Републике Српске, примаријус др Милутин Вучковац, који је Дианин подвиг окарактерисао заслужним добијања Нобелове награде.

Орден Царице Милице

Бета Вукановић

Немица са душом Српкиње

Једна од највећих и најбитнијих српских сликарки, Бета Вукановић, врхунски уметник чијим су доласком живот и култура у Србији добили нове садржаје и нове вредности, рођена је као Бабет Бахмајер, 18. 4. 1872. године у немачком Бамбергу. Сликарство је учила у престижним школама Минхена и на академији „Делеклиз“ у Паризу. У Минхену је почетком 1898. године упознала и заљубила се у кршног херцеговачког Србина, Ристу Вукановића, за којег се убрзо удала. Уместо одласка на медени месец, Бета са супругом долази да живи и ради у Београд, град за њу потпуно непознат. Доласком у Србију, ова врло образована и способна Немица, мења своје име и сваким даном све више ће се осећати као Српкиња. У Београд ће интензивно преносити дух и тренд европске уметности. У том смислу Бета ће се Београду први пут представити 20. 9. 1898. године, када је у сали Народне скупштине одржан велики уметнички догађај - Изложба сликара Бете и Ристе Вукановић, као и њиховог колеге са Академије у Минхену, вајара Симеона Росандића. Први пут је у Београду једној изложби дата таква пажња, коју је свечано отворио Михајло Валтровић, академик и управник Народног музеја. Никад раније није било изложено толико уметничких радова и то на тако репрезентативном месту. Изложба је у више дана била масовно посећена, како од обичних грађана, тако и од саме интелектуалне елите престоног града. Изложбом је био одушевљен и краљ Милан Обреновић, који је Вукановићима понудио Краљевски двор за следећу изложбу. Изложба је одржана 1900. године, када је краљ Милан откупио животно дело Ристе Вукановића „Дахије“. Од тих средстава Вукановићи су купили плац у Капетан Мишиној улици бр.13, на којем ће 1901. године бити сазидана кућа Бете и Ристе Вукановића. Та кућа убрзо постаје један од најзначајнијих објеката у историји развоја српског сликарства и уметности. Кућа је наменски пројектована за становање и за простор четири атељеа, а дело је познатог архитекте Милана Капетановића. Имала је аутентичну фасаду са Бетином композицијом „Три музе“ (музика, сликарство и игра) - приказане као три лепе жене. Око њих, на стубићима, били су цветови плавих перуника и шарено пауново перје. Овај Бетин уметнички подухват уништиле су бомбе у Другом светском рату, а остала је само разгледница о тој лепоти у издању славног Геце Кона. Одмах по изградњи, Вукановићи су у атељеима куће активирали прву српску

сликарско - цртачку школу оснивача Цирила Кутљика, за коју су имали наследно право. Бета и Риста су руководили Школом у периоду 1902-1905. године. Школа је својим програмом и праксом врло брзо постала прави уметнички центар Србије. Из те школе ће се развити и Српска академија ликовних уметности, али из ње ће потећи и велики број значајних имена српског сликарства 20. века, попут Косте Миличевића, Боре Стевановића, Надежде Петровић, Драгомира Глишића... Бета Вукановић, уметнички бисер, није само важна личност у историји српског сликарства због својих сјајних радова, већ посебно и због чињенице да је значајно обогатила нашу ликовну уметност уводећи многе ликовне врсте и појаве које пре ње нису постојале, или су биле неприметне. Школована у Минхену и Паризу као импресиониста, том правцу је остала верна до краја живота. Постала је тако један од зачетника и најизразитијих представника српског импресионизма. Користила је највише уља, пастеле и акварел, сликајући портрете, пејзаже и мртву природу, а у познијим годинама њени радови имали су и карактеристике перфектног реализма. Није сликала из главе, већ по виђењу, стално тражећи моделе. Волела је да путује и на лицу места посматра моделе преносећи тако своје импресије на платно. Бета се сматра утемељивачем тзв. „plain air“ уметничког сликарства под ведрим небом, јер је највише утицала да српски сликари изађу из атељеа и сликају у природи. Србија је за њу била неисцрпна и стална инспирација. Сликала је сељанке у разним ношњама и призорима, циганчице у разнобојним одећама, па су јој зато и слике живе, топле, верно осликавајући моделе. Призрен и Космет били су за Бету златни модели. Тамо је и настала њена раскошна и чувена слика „Призренка“, фигура лепе жене у народној ношњи. Бета је била један од оснивача значајног Друштва српских уметника „Лада“. Излагала је на свим изложбама „Ладе“, а самостално и широм Европе, у Паризу, Риму, Минхену, Лиону, Лондону... Њена дела красе многе значајне просторе у земљи и иностранству, као нпр: „Портрет Ристе Вукановића“ - Музеј у Софији; „Портрет Вука Караџића“ - Библиотека Београда; „Задушнице“ - Скупштина Београда; „Летњи дан“ - Народни музеј у Београду; „Брање шљива“ - зграда Министарства финансија Србије; „Француски војници“ - Војни музеј у Београду... Своју прву, велику и чувену композицију „Крсна слава“ насликала је 1900. године. Са њом је освојила бројне награде, од Светске изложбе те године у Паризу, до изложби у десетини европских центара сликарства. Бета је ту слику обожавала јер је подсећала на прве утиске о Србији кад је дошла у Београд. На жалост, оригинал слике нестао је током Другог светског рата. Сачуване су само две репродукције, а Бета је до краја живота туговала за оригиналом. Бета је била и први сликар који је излагао графику у Србији. На изложби у Риму, 1902. године, њене графике су биле доминантне. Међу бројним купцима два њена дела откупљена су од стране италијанског краља. Била је и утемељивач

српске уметничке карикатуре. На четвртој Изложби „Ладе“, која је одржана у Београду 1910. године, изложила је 60. својих радова, што се никад раније није догодило у Србији. Од те изложбе карикатура је добила значај уметничког рада и постаће веома популарна у српском сликарству. А Бета је била вансеријски таленат и на том пољу. Имала је способност да види оно што је индивидуално и карактеристично, оно што одступа од нормалног, стандардног, али и да то истакне у форми сјајне карикатуре. Прву карикатуру насликала је у основној школи. Била је то, наравно, њена учитељица. Касније ће у свом опусу обухватити веома значајне личности јавног и друштвеног живота. Бета је аутор око 500. сјајних карикатура од којих је сачувано око 140. Међу њима су и оне најпознатије, Лаза Пачу, Слободан Јовановић, генерал Павле Јуришић Штурм, Бранислав Нушић, Надежда Петровић, Урош Предић... Тема њених карикатура нису били дневни догађаји већ личности, због чега су те карикатуре највише и волели они којима су биле и посвећене. Славна уметница преживела је четири рата. У Балканским ратовима била је вредна болничарка, бринула је о рањеницима. С обзиром на знање језика, много је помагала хирурзима. И у Првом светском рату била је добровољац-болничарка. Риста и њихов син прошли су голготу повлачења кроз Албанију, а Бета је директно стигла у Солун. Риста ће се убрзо разболети, због чега он и Бета одлазе у Марсеј ради његовог лечења. На жалост, његова болест је била неизлечива. Риста је умро у санаторијуму 1918. године. Сахрањен је на Војничком гробљу у Тијеу. Током Другог светског рата, знајући за њено немачко порекло, Немачки рајх јој је понудио сарадњу и чланство у организацији „Културбунд“. Она је то одбила јер се већ одавно осећала Српкињом. Педесетих година прошлог века, Бета је Музеју града Београда поклонила свој легат са чак 247. уметничких радова. Радила је и стварала до последњег дана живота. Баварка по пореклу, Српкиња у души, по животу и раду, Бета Вукановић, личност која неспорно заузима издвојено место у српској уметности, умрла је у Београду 31. 10. 1972. године.

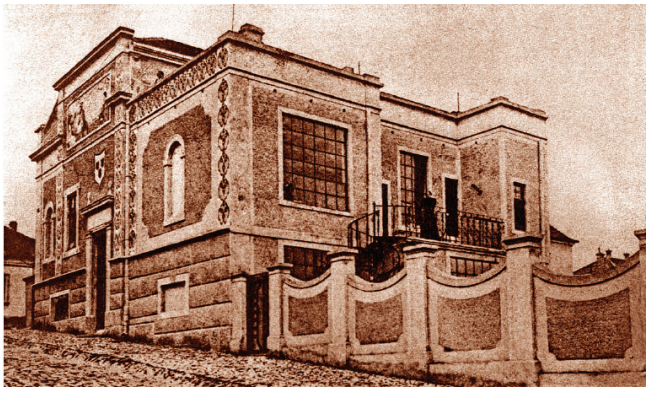

Кућа и сликарска школа Ристе и Бете Вукановић

Милка Алексић Гргурова

Српска Сара Бернар

Највећа српска трагеткиња 19. века и једна од наших највећих позоришних глумица, Милка Алексић - Гргурова, рођена је у Сомбору 14. 2. 1840. године. Одрасла је у богатој српској породици која је настојала да Милка од малена буде што образованија. Милка ће са пет година знати да чита и пише, а са осам година већ је доминирала деклемујући народне песме на школским забавама. Врло брзо овладала је немачким и француским језиком, а почела је и да самостално пише текстове. Када је као девојчица у Сомбору први пут гледала гостовање једне српске аматерске позоришне групе, више није престајала да размишља да и она постане глумица. То се ускоро и догодило, 1862. године, када је Милка постала стални члан нашег најстаријег позоришта, Српског народног позоришта у Новом Саду. Дебитовала је улогом Љубице у „Мејрими“ Матије Бана, када је новосадско позориште гостовало у Винковцима. О младој глумици и великом таленту одмах су почеле да круже сјајне оцене критичара и публике.Када је почело са радом Народно позориште у Београду, Јован Ђорђевић, његов оснивач и први управник, довео је Милку у Београд, где је постала стални члан ансамбла од 1. 10. 1868. године, до пензионисања 1902. године. Ова вансеријска глумица-уметница, боравиће, са такође нашим великим глумачким бисером Драгињом Ружић, на врхунском глумачком усавршавању на престижном Бургтеатру у Бечу. Милка је била веома лепа жена, изразито плаве косе и очију. Имала је пријатан глас и перфектну дикцију, а њена отмена појава и савршени наступи били су прави празник за очи и уши гледалаца. У својој блиставој, континуираној каријери, тумачила је преко 500 улога како у драмама домаћих, тако и у делима иностраних аутора. Сматра се једним од најзаслужнијих наших уметника за утемељење и подизање угледа нашег позоришта и уметности у тешким временима државне и културне обнове Србије. Са незаборавним улогама Дездемоне, Офелије, Јаквинте, Марије Стјуарт, Мати из Кнеза Иве од Семберије, и многим другим, стекла је тада потпуно заслужено звање Српске Саре Бернар. Милка се у Београду удала за бившег пуковника Царске руске војске, Константина Алексића, али јој је муж врло брзо умро. Његова прерана смрт много је утицала да се она све више почела посвећивати књижевном раду и превођењу, за које је такође била веома даровита. Писала је приповетке, позоришне полемике и критике, путо-

писе, а њене текстове радо су објављивали сви тада актуелни српски часописи. Прву књигу приповедака - „Вера“, посветила је свом умрлом мужу, која је издата 1896. године. Уследиће и друге књиге: „Ђердан од бисера“ из 1897. године, као и „Атентаторка Илка“ из 1911. године. Милка је била члан Српске књижевно уметничке задруге од њеног оснивања 1892. године. Неколико дана пред смрт, Милка је одликована орденом Белог орла. Била је, као болничарка, добровољац у Српско-турском рату 1875. године. Умрла је у Београду 25. 3. 1924. године. Сахрањена је на београдском Новом гробљу уз највеће државне почасти и огромну жалост српског народа. На ову велику Српкињу, незаборавно подсећа њен чувени уљани портрет који је урадио 1918. године великан српског сликарства, Урош Предић.

Милка Алексић - Грїурова

Делфа Иванић

Хероина којој се дивила светска елита

Идејни творац и оснивач Кола српских сестара (КСС), најзначајније организације жена у српској историји, њен први потпредседник и последњи председник, Делфа Иванић, велики борац за права жена и први српски фармацеут, незаборавни просветитељ и хуманиста, новинар, сликар и пожртвована болничарка на најкрвавијим ратиштима Балкана, рођена је 6. 3. 1881. године у Подгорици. Због великих дела које је чинила за свој народ, како у време ратова, тако и у миру, својевремено су јој отварана врата свих најзначајнијих дворова и председничких палата широм света. Била је и прва Српкиња која је добила највише међународно хуманистичко признање - Медаљу „Флоранс Најтингејл“, од Међународног Црвеног Крста, установљеног 1912. године. На жалост, идеолошка острашћеност комунистичке власти у нашој земљи, после Другог светског рата чинила је све да се избришу било какви трагови о овој племенитој и легендарној Српкињи. До скоро је чак забрањивано и било какво подсећање на њу. Са сјајним породичним пореклом и чврсто утемељеним патриотским васпитањем, високо образована и карактерна личност, припадала је генерацији коју многи савременици и историчари сматрају идеалном, нејнесебичнијом и најпожртвованијом коју је српски народ икад имао, поред оне устаничке с почетка 19. века. Делфа води порекло из чувене породице херцеговачког устаника војводе Ивана Мусића, који је завршио студије теологије у Братислави. Њена мајка Цвија потиче из веома цењене столачке породице Вукасовић. Порекло оца Ивана води од браће Мусић, сестрића кнеза Лазара Хребељановића из 14.века. Као веома уман и образован човек, Иван Мусић је једно време био у служби код књаза Николе у Црној Гори, када се Делфа и родила у Подгорици. После тога Мусићи одлазе у Београд. Делфа већ у петој години остаје без мајке, а у седмој и без оца. Као велико сироче усвојили су је и одгајали београдски градоначелник, велики доброчинитељ српства - Михаило Богићевић, унук војводе Анте Богићевића из Првог српског устанка, и Катарина Константиновић, ћерка Анке Обреновић и вереница кнеза Михаила Обреновића. Са таквим педигреом, а одрасла у таквом окружењу, Делфа је припадала првој генерацији систематски школоване женске омладине у Србији. Издвајала се знањем у основној школи, а на бриљантан начин је завршила српску Вишу женску школу у Београду (1891-1897), где је упознала и зближила се

са славном Надеждом Петровић, која јој је била наставница цртања. Са њом ће касније годинама сарађивати у чињењу бројних добрих дела за Србе и Србију. Очух Михаило Богићевић послао је талентовану Делфу 1897. године на студије хемије у Женеву. Две године касније, прекинуће студије и вратиће се у Београд због изненадне смрти очуха. У то време Србија је настојала да школовању и образовању нације посвети што већу пажњу, па је с тим у вези и Делфа желела да да свој лични допринос. Са 19. година, и оспособљена за наставницу, у Скопље је почела да предаје и просвећује Србе који су били под Османском влашћу. Предавала је француски језик и биологију у Вишој школи. Током боравка у Скопљу, лепа и млада наставница упознаће српског вицеконзула и новинара Ивана Иванића. Била је то љубав на први поглед и двоје заљубљених венчаће се 1901. године. Све до Иванове смрти 1935. године, они ће живети у складном браку, уз велику међусобну љубав и поштовање, у атмосфери која ће их додатно инспирисати да буду врхунски професионалци у свом послу и незаборавне патриоте, као и доброчинитељи своје нације. После Мајског преврата 1903. године, Иванићи су се вратили из Скопља у Београд. Било је то и време неуспешно окончаног Илинденског устанка у Вардарској Србији када почињу и велики прогони Срба у Старој Србији и Вардарској Србији. Још док је била у Скопљу Делфа је интензивно размишљала о неопходности формирања једног великог патриотско-хуманитарног удружења Српкиња које би пружале организовану помоћ Србима у том делу Османског царства, а који су се све више склањали у збегове. Ту своју идеју прво је образложила својој великој пријатељици Надежди Петровић, после чега ће њих две спровести све неопходне припреме за формирање Кола српских сестара (КСС), најзначајније хуманитарне и родољубиве, просветне и просветитељске, организације жена која је икад постојала у Србији. На Оснивачкој скупштини КСС-а, која је одржана у сали „Коларца“ у Београду, присуствовало је 3.000 жена, које су јединствено истакле да не формирају организацију како би училе да шију, кувају или везу. Као породичне особе оне та умећа одавно успешно примењују у својим породицама. Овај пут Српкиње се организују како би дале свој пуни допринос за неопходну помоћ Србима ван Србије. Имену КСС-а кумовао је славни Бранислав Нушић, а велики Србин, сликар Урош Предић, осмислио је повељу коју ће КСС додељивати донаторима и највећим добротворима. Усвојен је и Програм рада КСС-а, којег је саставио Иван Иванић и Бранислав Нушић. Програм је био у духу тог времена, концентрисан на хуманитарну и културно-просветну активност. Делфа је изабрана за потпредседника, а КСС ће од првог дана уживати велику популарност и масовност међу Српкињама. За 30 година рада постаће организација са снажном инфраструктуром од 146 одбора у свим већим градовима Краљевине Србије, а касније Краљевине Југославије, са преко 10.000 активних чланова до

пред Други светски рат. Значај рада КСС-а за опстанак, бољи и образованији живот Срба био је огроман и немерљив. Делфа је у њега унела целу себе, а КСС је њено животно дело. Све време до почетка Балканских ратова, КСС је слало помоћ у храни, лековима и одећи Србима ван Србије и омогућавало је смештај рањених и болесних у отаџбини. Док је боравила са супругом дипломатом у Цариграду (1904-1905), Делфа је уређивала нови лист „Цариградски гласник“, који је био једино гласило два милиона Срба који су живели на територији Османског царства. Када се вратила у Београд, покренула је иницијативу да КСС почне са одржавањем тромесечних курсева за болничарке, и отварањем првих болница КСС-а. Захваљујући овим курсевима Србија ће дочекати Први балкански рат са преко 300 обучених болничарки. Када је рат почео, Делфа ће са славном Леди Пацет, од КСС-а формирати Четврту резервну болницу, кроз коју ће у рату проћи преко 1.000 рањеника, од којих су само тројица подлегла повредама. Са супругом је 1913. године отишла на ратиште, у подручје Љеша у Албанији, где је било и најкритичније. Тамо није било ни једне болнице, епидемија тифуса је харала, велики број рањеника био је незбринут. Делфа је успела да врло брзо оформи прву болницу. Због тешке ситуације на том делу фронта, њен супруг ће бити постављен за начелника округа у Драчу, у којем су наишли на још тежу ситуацију. Делфа је и у Драчу оформила ефикасну болницу, али се, у сталном контакту са рањеницима и оболелима, и сама заразила од тифуса. После краћег опоравка на Крфу, још недовољно здрава, дошла је у Београд, да у време трајања Другог балканског рата, са Леди Пацет унапреди неопходни рад Савамалске болнице. Радиле су напорно, данонoћно, и тако исцрпљеној, опасна болест се опет повратила. Тада је оболео и њен супруг. Српска влада послала их је на интензивно бањско лечење у Немачку. Али, ни ту опоравак није трајао колико је потребно. Када је почео Први светски рат, Делфа из Немачке преко Италије и Грчке одлази у Скопље где је чекала Леди Пацет са мисијом од 50 лекара. Највише захваљујући Делфи, и њеном болничком искуству из минулих ратова, поново је обновљен рад болнице на овој значајној стратешкој тачки за Србију и савезнике. После се прикључила колонама српске војске у повлачењу преко Албаније. Са својим сарадницама лечила је и помагала изнурене и болесне у редовима Српске војске. Када је стигла на Крф, добила је нови задатак. Пребачена је у Италију да организује нову, у низу спасилачких мисија за своје Србе. Заробљени Срби у немачким и аустроугарским логорима умирали су јер нису добијали пакете помоћи у храни. Ова енергична и предузимљива жена веома брзо ће покренути Српкиње Париза, Женеве, Нице, Лондона... - да сакупљају и шаљу организовано помоћ заробљеним Србима. Није се либила да са тим циљем притисне француску владу, британски двор и све институције које су могле пружити помоћ. Пакети који су убрзо кренули спасили су хиљаде српских живота. Ова легендарна

Српкиња основаће 1915. године у Лондону и Српско потпорно удружење, у којем ће обезбедити смештај за 500 српских ђака у Оксфорду и Бирмингему. Са сличним хуманитарним активностима деловаће и у Паризу, Трсту, Солуну и Ријеци. Са ове, више него успешне мисије, вратила се у Београд 1919. године. За време ратова 1912-1918. године, и у међуратном периоду, држала је масовно посећена предавања широм Европе на тему рада женских хуманитарних друштава. Говорила је како се ова друштва организују и ефикасно функционишу. За то време њени саборци из КСС-а дали су немерљив допринос у болничком раду, лечењу и збрињавању оболелих и рањених. После Великог рата, Делфа је путовала Европом и држала предавања на еминентним местима о српском пострадању, настојећи да се обезбеди што већа помоћ Србији и страдалим српским породицама. Са великим респектом примали су је светски великани, краљеви, председници и премијери, јер се знало о каквој личности је реч. Између два велика рата интензивирала је и свој књижевни, преводилачки и новинарски рад. Сарађивала је са часописима „Зора“, „Босанска вила“, „Вардар“, „Домаћица“, „Бранково коло“, „Просветни преглед“, „Женски свет“, „Веда“, „Време“... Била је и члан редакције листова „Женски покрет“ и „Алманах јадранске стране“. Објавила је око 30 литерарних записа, публицистичких радова, сећања и приказа. Као књижевник и публициста организовала је вечеру за сакупљање средстава за подизање Дома српских сестара у Београду, са интернатом за студенткиње. У свом исцрпљујућем, пожртвованом и патриотском раду увек је имала искрену подршку, помоћ и стручну надградњу свог вољеног супруга Ивана. Заједно су много учинили за Србију и при његовим дипломатским мисијама у Цариграду (1904-1905), Будимпешти (1905-1906), Ријеци (1924.), Трсту (1926-1931), и у Франкфурту (1932-1934). На жалост, Иван је преминуо 1935. године, што је за Делфу био ненадокнадив губитак после којег се потпуно посветила раду у КСС-у и публицистици. Постављена је за председницу КСС-а 1941. године, у време када се радило у најтежим условима - када је требало збрињавати све већи број српских избеглица из Хрватске и Словеније. Немци су били свесни њеног утицаја и популарности у народу, па су јој врло брзо понудили сарадњу. Одлучно је одбила, због чега ће почетком 1942. године бити ухапшена и мучена у затвору. Гестапо је забранио рад КСС-а, а одузео је и сву његову и Делфину имовину. Из затвора ју је спасао Јаша Продановић, тако што је пребачена у болницу. Када је изашла из болнице, сарадњу јој је понудио и Милан Недић. Одбила га је и ставила се на располагање Равногорском покрету генерала Михаиловића. Због тих њених антифашистичких активности, Гестапо ће је опет ухапсити и затворити фебруара 1944. године. Када су Броз и партизани ушли у Београд, ухапсили су је и затворили као противника комунизма и нове власти. У затвору је понижавана и мучена. Када је пуштена, ова легендарна српска хероина и честита жена је

15. 7. 1946. године упутила веома дирљиво, садржајно и више него рационално - патриотско писмо председнику скупштине Југославије, са молбом да се пусти на слободу осуђени на смрт генерал Дража Михаиловић. У писму је навела да је уверена да иза њене жеље и образложене националне и државне потребе стоје и стотине хиљада људи које су увек стајали иза ње, а да би генералово пуштање на слободу био велики чин миротворног деловања власти на цео српски народ. Понудила је и своју главу, односно молила је да уместо генерала, њу стрељају само да се не би правио даљи раздор у српском народу. На крају писма потписала се као кћи славног војводе Ивана Мусића, оснивач и некадашњи председник КСС-а. Када је писмо стигло на праву адресу, комунисти су је поново ухапсили, а у затвору су је излагали новим понижавањима и додатној тортури. Истовремено конфисковали су зграду и сву имовину КСС-а. Дом удружења доделили су КУД-у „Иво Лола Рибар“. Донели су и одлуку да се трајно забрањује било каква обнова овог легендарног удружења Српкиња. Када је изашла из затвора, дубоко понижена, измучена и разочарана, потпуно се повукла из јавног живота. Била је свакодневно под најстрожим надзором УДБЕ. Умрла је потпуно заборављена у Београду 1972. године. Поводом обележавања 110. година од оснивања КСС-а, и 100 година од завршетка Балканских ратова, објављене су најзад „Успомене“ Делфе Иванић. Књига од 350 страница драгоцено је сведочанство о једном трагичном добу и документ којим су коначно одшкринута врата подсећања на ову Српкињу - жену колоса у историји наше нације. Штампањем ове књиге, Институт за савремену историју је једина институција која се недавно усудила, да та врата подсећања и покрене.

Коло Српских Сестара било је патриотско и хумано женско друштво основано у Србији 1903. ради помоћи избеглицама после Илинденског устанка.

Олга Илић

Први женски Хамлет на Балкану

Незаборавна драмска уметница, редитељ и певачица, Олга Илић, уметница у коју је био заљубљен готово цели Београд, рођена је 1. 10. 1880. године у Солуну. Олга је ванбрачно дете Француза Гастона Санта и мајке Марије Гашпаровић. Најраније детињство провела је у једном француском манастиру, уз свакодневне молитве и богослужења. Са само седам година остала је без оца, након чега са мајком долази у Ниш. Њен изразити глумачки таленат врло брзо су препознали у нишком позоришту „Синђелић“, у којем је Олга почела глумачку каријеру са само 14 година. Првом улогом у комаду „Трње и ловорике“, у којем је глумила младог сликара Стефана, показала је да одлично може играти чак и мушке улоге. Њена успешна каријера почела је да се развија вртоглавом брзином. Већ са 15 година добила је улогу Десдемоне у Шекспировом „Отелу“. Њен партнер, искусни глумац Љуба Стојановић, био је шокиран када су му представили партнерку, девојчицу у краткој сукњици са лутком. После одржане представе био одушевљен, као и публика у препуном нишком позоришту. Олга је била пресрећна, почела је први пут да осећа ужитак славе, а жеља да постане глумица дефинитивно јој је постао животни циљ. Али назив прве представе у којој је играла („Трње и ловорике“) одсликаће симболично, само у обрнутом смеру, цео њен каснији живот који ће управо протећи од ловорика до трња. Као стална чланица ансамбла „Синђелић“, Олга је наступала у готово свим представама и постајала је све популарнија. Млада, раскошна и лепа као Сара Бернар, са еротичним гласом и перфектном дикцијом, никог није остављала равнодушним. Убрзо се и удала, за колегу Косту Илића, даровитог глумца, комичара и певача, али са којим ће имати прилично неуспешан брак. Потпуно посвећена позоришту, радо се одазивала позивима тада популарних путујућих позоришних група, те је наступала и у многим мањим градовима и срединама. Незаборавни су њени многи наступи у Шапцу, Лесковцу, Новом Саду, Осијеку, Вараждину, Сплиту... У Шапцу се одушевила познанством са чувеним Цицварићима, чија ће музика и севдалинке оставити трајан утицај на њену уметничку каријеру. После Шапца и Цицварића, почела је да пева севдалинке, које су тада биле ренесанса народног певања. Са њима ће изградити веома успешну певачку каријеру, а са 25 снимљених плоча постаће омиљени извођач севдалинки. Касније ће са великим

успехом певати и шансоне, као европски новитет. У једном периоду биће оперски и оперетски извођач. Са „Синђелићем“, Олга први пут наступа у Народном позоришту у Београду 1898. године. Публика и критичари били су одушевљени. У Народном позоришту ће гостовати више пута. Упркос сјајно одиграним улогама Корделије у „Краљу Лиру“, Офелије у „Хамлету“, Есмералде у „Звонару Богородичне цркве“, никад није добила стални аранжман у Народном позоришту. Савршена глумица, коју су већ тада многи сматрали новом српском Саром Бернар (дотадашња Милка Алексић-Гргурева, завршавала је каријеру), Олга је била жртва непотизма и кланова Народног позоришта, али и трачева и сплетки љубоморних, мање лепих и способних глумица. А Олга је обожавала Београд, и после представа време је проводила у Скадарлији, са боемима који су је неизмерно волели, као и са одушевљеним грађанима који су долазили да се диве њеној лепоти, али и да слушају како она у оригиналу, и у правом амбијенту, пева своје чувене севдалинке: „Лепа Јелка љуби Јанка“; „Ја имам једног голуба“; „Ат му седи нане“... То су били дани највеће Олгине славе и среће - мушкарци су за њом трчали, обожавали је, а жене су је по обичају оговарале и завиделе јој. У таквом амбијенту упознала се и са славном породицом Илић, старим песником Јовом и његовим синовима, великим песницима Војиславом и Драгољубом и новинаром Жарком, који ће постати Олгина велика „платонска“ љубав. Када је стари Јова чуо како Олга пева познату песму „Стојанке...“, само је изговорио: „Ej, лијепо пјеваш Циганко, од куда ти то грло?“ Олга је много волела Илиће, они су јој били духовна откровења, уз њих се осећала много поноснијом и важнијом. То што јој Народно позориште није дало стално ангажовање, искористило је београдско позориште „Булевар“. У њему је Олга врло брзо постала примадона. Блистала је у Офелији из „Хамлета“; у Маргарети из „Даме са камелијама“; као Тоска, као Спиридена у „Разведимо се“... Тражено је да Олга, као врхунска трагеткиња и комичарка, али и певачица, покуша са оперским и оперетским наступима. И нису се преварили, вансеријска уметница одрадила је све тражено на перфектан начин. Када је у једном од наступа тумачила Егмонтову Кларицу, посматрао је и представник босанске владе, Коста Херман. Одушевљен Олгом, обезбедио је њој и ансамблу велику, незаборавну турнеју по градовима Босне и Херцеговине, са које ће се Олга вратити презадовољна, обогаћена новим севдалинкама. Њен Ниш, незадовољан како су Хамлета играли тада познати глумци Цветић и Станојевић, понудио јој је да тумачи те, најзахтевније мушке драмске улоге. Олга се без размишљања упутила у тај ризик. Одиграла је улогу маестрално и тако постала први, непоновљиви женски Хамлет на Балкану. Долазак Бранислава Нушића, после Балканских ратова, за управника позоришта у Скопљу, довешће славну уметницу у град на Вардару. Током боравка и више него успешног наступања у Скопљу, доживеће и

највећу животну трауму. Ухапсили су је остаци бугарских власти и преко Лесковца су је интернирали у Књажевац. Ту су је Бугари ангажовали да наступа на приредбама у корист српске сиротиње. Сваке недеље је певала у цркви, уз велико одушевљење Срба, јер су њене песме будиле наду у скоро ослобођење. Али после ослобођења, када се вратила у Скопље, подметнута јој је интрига и сплетка која је узроковала да наша нова власт њене наступе у Књажевцу прогласи велеиздајом, да је ухапси и затвори. Тромесечну затворску тортуру психички и физички тешко је поднела. Спавала је на земљи без покривача, смрзавала се и изгладњивала, ни крива ни дужна. Њену невиност утврдио је суд, али су последице остале трајне. У тим тешким данима много јој је помогао Коста, са којим се више неће раздвајати до краја његовог живота. Али, на жалост, то се догодило ипак брзо - Коста је умро 1923. године, што је Олгу тешко погодило. Од тада ће престати да пева севдалинке, а више неће наступати ни као незаборавна Станковићева Коштана. Посветиће се потпуно драми. Олга је 1926. године у Лесковцу режирала своју прву представу „Звонар Богородичне цркве“, с чим је постала и прва српска позоришна редитељка. После краткотрајног рада у Лесковцу и Новом Саду, своју блиставу каријеру завршиће тамо где је и започела - у свом Нишу. Олга Илић, уметница без које би историја нашег глумишта била много сиромашнија, умрла је у Београду 17. 1. 1945. године. Незаборавна, а заборављена, у беди, у старачком дому, живећи од помоћи оних правих људи који је никад нису заборављали.

У нишком позоришту „Синђелић“, Олга је започела глумачку каријеру са само 14 година

Елси Инглис

Шкотлађанка, живот подарила Србији

Прва жена са највишим српским одликовањем, за коју су наши ратници тражили да буде проглашена свецем, Елси Мод Инглис, била је главни организатор немерљиво значајне помоћи шкотских женских болница - Српској војсци и Србији током Првог светског рата. Врхунски лекар и хуманиста, сјајан организатор и администратор, када је болнице требало оформити и очувати њихов рад у најтежим условима, толико је заволела Србе да је и „умирала“ на рукама српских ратника. На жалост, после Другог светског рата Србија је потпуно заборавила ову хероину, која је и смртно страдала од неизлечиве болести коју је добила током спашавања рањених и оболелих Срба. Славна Шкотланђанка рођена је 16. 8. 1863. године у Наинитаку, на Хималајима, где је њен отац био главни комесар колонијалне управе у том делу тада Британске Индије. Још као мала, са родитељима се преселила у Аустралију где је похађала школу до своје шеснаесте године. По повратку у Шкотску, похађала је Едимбуршку женску школу медицине, а касније је дипломирала на Медицинском факултету у Глазгову. Специјализацију и богату праксу стицала је у Женској болници у Лондону, као и у породилишту у Даблину. Од 1894. године ова амбициозна интелектуалка у Едимбургу је отворила сопствену ординацију и породилиште за сиромашне жене, као и посебно одељење за школовање и помоћ бабица. Била је и саветник у болници за мајку и дете у Брентсвилу, а све ове три болнице касније ће бити обједињене у јединствен здравствени центар - Меморијална болница „Елси Инглис“. Узимајући у обзир све те њене активности и врхунско образовање, Елси је почетком 20. века била један од најспособнијих медицинских стручњака Велике Британије. Од 1906. године била је и један од суоснивача и челних активиста Шкотске федерације жена сифражеткиња. То Удружење Шкотланђанки, које се борило за права и еманципацију жена, када је објављен Први светски рат, одлучило је да почне са организовањем и финансирањем Шкотских женских болница за помоћ савезничким војскама на фронтовима широм Европе. Тај посао није био лак, посебно јер га у почетку није подржавала енглеска влада, али Если и њене сараднице нису одустале. Биле су веома упорне, а жестоком кампањом и великим самопожртвовањем већ крајем лета 1914. године сакупиле су пола милиона фунти, што је било довољно за формирање и рад четрнаест болница. Елси је отишла са сарадницама

прво у Француску, где је формирала прву болницу са 200 кревета, а она ће функционисати током целог рата. Касније ће у Француској формирати још једну болницу и кренути са формирањем болница у Русији. Ипак, на основу података који су долазили до ње, закључила је да фронт у Србији има посебан стратешки значај и да је у Србији врло тешка ситуација. Када је дознала да тамо хара и смртоносни тифус, дилеме за ову храбру жену више није било. Највећи део активности Шкотских болница, усмериће ка Србији. У Србију је преко Грчке, са првом болницом и тоном санитетског материјала, стигла већ на православни Божић 1915. године. Прву болницу је оспособила у основној школи у центру Крагујевца, а убрзо је уследило и формирање болница на најкритичнијим местима у Младеновцу, Ваљеву, Лазаревцу. Највише захваљујући Елси, њеним личним доласком на фронт и сталним њеним дописима за Лондон и Едимбург, али и образлагањем од којег је значаја помоћ српским херојима, за њом ће у Србију доћи преко 600 сјајних храбрих шкотских болничарки. Касније ће из целе Велике Британије бити послато још неколико болница и велика количина санитетског материјала. На фронту и у градовима Србије где је руководила радом шкотских болница, Елси је била напросто обожавана од српске Врховне команде, ратника, рањеника, оболелих грађана... Била је врхунски хирург, чврста и одлучна у својим акцијама, жена са невероватном енергијом и израженим хуманитарним васпитањем. Није се либила да буде на првој борбеној линији када је требало хитно интервенисати. Није се устручавала да интервенише у најугроженијим четвртима градова заражених тифусом. Становници Младеновца никад неће заборавити ову велику доброчинитељку која им је толико помогла у најкритичнијем периоду за град. Већ у лето 1915. године они су у центру града подигли лепо уређену јавну чесму јер их је Елси увек упозоравала на значај чисте, пијаће воде за здравље људи, храну и хигијену. На чесми су поставили плочу са натписом на српском и енглеском језику и речима: „За успомену на болнице жена Шкотске у Србији и њиховог оснивача Елси Инглис“. Та чесма је и данас једини подсетник на ову храбру Шкотлађанку, хероину Србије. Када је Српска војска кренула у повлачење ка Албанији и Крфу, Елси је била са војском све до реона Крушевца. Даље је одбила да иде јер није желела да остави крушевачку војну болницу са 30 рањеника и неколико својих болничарки, мада је знала да ће Крушевац врло брзо пасти у руке Аустроугара. Одбила је и налог енглеског конзула да повуче своју болницу из Крушевца и храбро, са рањеницима, болничким особљем, крушевачком децом и старцима, сачекала је окупатора. И три месеца по окупацији она је у најтежим условима лечила рањенике и оболеле Крушевљане, све док је нису протерали у Швајцарску. Када се вратила у Шкотску наставила је да сакупља и организује помоћ за Србију и Русију. Учествовала је на бројним скуповима, писала многе чланке и наступала у медијима настављајући да

јавност Велике Британије упозна са херојством и правдољубивошћу српске војске и српског народа. Колико је Елси била успешна, говори и податак да је успела да у шкотским школама деца пишу задатке на тему херојства Срба. А 28. јуна 1916. године, цела Шкотска славила је Видовдан као симбол свега што су Срби учинили у херојској борби против Турака, спашавајући тако и целу Европу од њихове најезде. За све што је учинила за српски народ, већ у првим годинама Великог рата, 1916. године, на великој свечаности у Лондону, Српска влада и Врховна команда српске војске, одликовали су др Елси Инглис „Орденом белог орла". Она је постала прва жена која је добила то највише српско одликовање. Јула месеца 1916. године Српска влада се обратила Федерацији жена Шкотске са молбом за слање једне болнице у састав новоформиране Прве српске добровољачке дивизије, која је формирана у Одеси од Срба из Аустроугарске. Та јединица није имала довољно санитетско обезбеђење, а следили су јој велики борбени окршаји. Елси је са одушевљењем прихватила молбу и потпуно се посветила реализацији тог задатка. Већ 30. 8. она је лично из Ливерпула специјалним бродом кренула за Санкт Петерсбург, на челу мисије помоћи у чијем је саставу било 75 чланова, међу њима и три врсна лекара-хирурга,12 транспортних и санитетских возила са пуном опремом и санитетским материјалом. Био је то изузетно тежак и ризичан пут, јер се једино преко Северног мора могло стићи на југ до Одесе. На одредиште су стигли 21. 9. 1916. године, у сред тешких борби које је поменута српска дивизија водила у реону Добруџе. Данонoћним радом Елсине екипе, спасене су стотине српских рањеника и оспособљене за нове окршаје који су следили. Храбра, али и веома мудра жена, Елси биће и главни иницијатор да се преживели део ове српске дивизије пребаци са Руског на Солунски фронт. За ту реализацију била је неопходна подршка британског војног врха. Уз образложења, каква је ова паметна жена већ знала да напише и одбрани, и у овој важној акцији била је успешна. Енглеска морнарица послала је велики брод за Архангелск, на који ће се Елси, особље њене болнице и преживели српски ратници укрцати. После низа проблема током пловидбе, пребациће се у енглески Њукасл. Др Елси Инглис, лекар и велики хуманиста, која је спасила хиљаде људских живота, понајвише Срба, најмање је бринула о сопственом здрављу. Туберкулоза коју је задобила лечећи српске војнике и нејач, кулминирала је у борбама око Добруџе. Преморена, исцрпљена и тешко оболела, једва је преживела ужасан пут ка Њукаслу. Пребачена је одмах, са најтежим српским рањеницима, у болницу. Од Срба се није хтела одвајати ни у последњим тренуцима свог живота, јер је према Србима гајила нескривену љубав и дивљење. Када је осетила да јој се приближавају последњи тренуци, тражила је да јој донесу њену српску униформу, сва ратна одликовања и шајкачу. Желела је да тако обучена испрати српске војнике који су били на путу повратка у своју по-

носну земљу. Особље болнице јој је испунило жељу. Обукла се и уз помоћ двојице болничара, једва стојећи на ногама, поздрављала се са српским официрима. Успела је да дође и до последњег у реду - мајора Алексија Станчића, пред чијим ногама је пала и испустила душу. Било је то 26. 11. 1917. године, бескрајно тужног дана за Српску војску, за Србе и Србију. Последња шкотска болница која је послата у организацији ове хероине, стигла је у састав Српске војске на Солунски фронт почетком 1918. године, нешто више од месец дана после њене смрти. Сахрањена је на величанствен начин уз присуство представника британског и српског двора, дипломатског кора, високих савезничких официра и бројних Срба из Велике Британије. Након сахране, у Единбургу је настављен рад Меморијалне болнице „Елси Инглис“, а у Лондону је формиран „Меморијални Фонд др Елси Инглис“. Фонд је имао два задатка, да подсећа на личност и дело славне лекарке и хуманисте, као и да се помогне изградња здравствене службе у Србији. Комитет Фонда је 1927. године одлучио да се највећи део средстава Фонда додели „Друштву београдских женских лекара“, како би се завршила и уредила посебна болница на Дедињу. То је и учињено, под покровитељством краљице Марије Карађорђевић, а уз додатне прилоге пријатеља „Друштва београдских женских лекара“, затим грофице Естел Кендис и њене сестре Кинел, те чувеног добротвора Ђорђа Вајферта. Болница се назвала Меморијалном болницом „Елси Инглис“, а служила је искључиво за лечење жена, деце и ратне сирочади. Други део средстава Фонда, дат је Физиолошком Институту Медицинског факултета у Београду за истраживања тог Института. Уз присуство српског министра здравља Боже Максимовића и гостију из Велике Британије, 11. 10. 1929. године на овом Институту откривена је мермерна спомен плоча у част незаборавне Елси „Осведоченог пријатеља Срба“. Једна лабораторија на Институту добила је њено име. На жалост, после Другог светског рата, у Србији је власт чинила све да се легенда о овој Шкотланђанки, хероини Србије, потпуно заборави, па је тако она за данашње генерације потпуно непозната. Том забораву много је допринела и срамна одлука комуниста донета 1948. године, којом су Меморијалној болници „Елси Инглис“ на Дедињу, потпуно промењени и намена и име.

Милица Јаковљевић Мир - Јам

Џејн Остин српске књижевности

Најпопуларнија и најчитанија списатељица у Краљевини Југославији, Милица Јаковљевић, Мир - Јам, врхунски новинар и писац ненадмашних љубавних романа, рођена је 22. 4. 1887. године у Јагодини. Детињство и младост Милица је провела у Крагујевцу са својим родитељима, братом и две сестре. Крагујевчани су је упамтили као веома умиљато, васпитано и даровито дете. У школи је била беспрекоран ученик, певала је у хору основне школе, а у својој кући обављала је све уобичајене кућне послове. Била је једна од најлепших девојчица, узорна гимназијалка, која је за разлику од других девојака, које су слободно време проводиле на корзоу, волела да чита у библиотеци и да посећује крагујевачко позориште. Родитељи у многим крагујевачким породицама, чинили су све да њихова деца буду васпитана, али и да се понашају како је то чинила Милица Јаковљевић, њихова млада сугрђанка, узорна у сваком погледу. По завршетку школовања за учитеља, Милица је отишла првим послом у село Криви Вир, у подножју планине Ртањ. Тамо ће провести, као сеоска учитељица, седам својих најлепших година живота. Веома млада, храбро и свесно се први пут одвојила од родитељског дома и отиснула у самостални сеоски живот, у средину у којој никог није познавала. Била је потпуно посвећена професији и чинила је све како би сеоску децу и њихове родитеље просвећивала и учила бољем и здравијем животу. Импресије о младалачком животу у непознатој сеоској средини, о лепотама, обичајима и људима тог, прелепог дела Источне Србије, Милица је сјајно изразила у једном од својих првих романа „Девојка зелених очију“. Почетак Првог светског рата трајно ће одвојити Милицу од Кривог Вира и Ртањских падина, јер се морала вратити у Крагујевац да буде уз родитеље, пошто је њен брат Стеван Јаковљевић, познати српски књижевник, од првих ратних дана отишао од куће и са Српском војском проћи ће читав циклус битака и искушења Великог рата. Рат је провела у Крагујевцу, у сталној нади и молитвама да престану погибије и страхоте, да дође мир, да јој се врати брат, жив и здрав, са Српском ослободилачком војском. У њеним каснијим романима, као и у најпопуларнијем - „Рањени орао“, помињу се те ратне године, године великих искушења, пострадања и ишчекивања. Брата Стевана јој је Бог сачувао, вратио се жив и здрав. Стеван, са своје три сестре, Милицом, Ружом и Зором, се 1919. године сели се из Крагујевца у Београд. Настанили су се заједно у скромној кући у Молеровој улици бр. 21. Милица ће до краја

живота остати у њој, где ће исписивати своја највреднија књижевна и новинарска дела. Брат Стеван, аутор чувене „Српске трилогије“, убрзо ће се оженити, постаће угледни писац, професор универзитета и академик којег ће посао вратити у Крагујевац. Милицине сестре ће се удати и напустити Београд, тако да ће Милица опет бити сама, потпуно упућена на Београд и људе нове средине. У таквим условима и средини, веома ће уживати. У престоном граду Милица је постала новинар, прво у „Новостима“, а потом у листу „Штампа“. Али праву новинарску афирмацију стекла је у листу „Време“, тада убедљиво најтиражнијем београдском листу, у чијој редакцији и саставу су били најбољи српски новинари. Терет изазова и одговорности рада са искусним медијским личностима, Милица је одлично поднела. Пленила је скромношћу, вредноћом, колегијалношћу, али и префињеним стилом писања. Лепа и амбициозна новинарка, примљена је срдачно од стране старијих колега, а она је од њих имала и шта да научи. За врло кратко време, Милица је постала веома квалитетан новинар, којем је редакција дозволила да се испод својих текстова потписује пуним именом и презименом, што је у то време било велико признање и поверење. Највише је писала о култури, уметности, позоришту, планираним и одржаваним представама и манифестацијама. Лично је била импресионирана Народним позориштем, као и уопште културним амбијентом који је тада владао у Београду. Као даровит писац могла је све своје утиске сјајно презентовати кроз новинарске садржаје, афирмишући се као поборник и пропагатор театра и културе. Тако је постајала велики пријатељ са многим, еминентним глумцима и културним радницима, а и све популарнији новинар којег београдска грађанска елита уважава и поштује. Почетком 1925. године у Београду су почеле да излазе дуго најављиване новине „Недељне илустрације“, осмишљене углавном да буду лист за одмор и забаву. Редакција је у своје редове међу првим новинарима довела и Милицу Јаковљевић, која је већ почетком 1926. године постала стални члан редакције. Рад у овом листу биће врхунска манифестација Миличиног новинарског и књижевног талента, као и умећа, са којим ће Милица фасцинирати како бројне читаоце, тако и власника и одговорне у листу. У првом тексту који је написала за нови лист, потписала се као Мир - Јам, и од тада ће заувек, као новинар и писац, потписивати своје текстове под тим псеудонимом, а биће тако називана где год се појављивала и била спомињана. А Милица је заиста писала невероватно инспиративно. Била је одушевљена једноставношћу, непосредношћу и моралним односима који су владали у Београду и Србији у периоду између два рата. Писала је врло сликовито, језгровито и јасно, што је њене текстове и дела чинило веома прихватљивим од стране све већег броја њених читалаца. Због аутентичног и детаљног приказивања живота, односа и вредности грађанске класе у међуратној Југославији, добила је и адекватан назив - Џејн Остин српске књижевности. Радећи интензивно у новинарству и књижевности, постигла је највеће домете у обе, за друштво значајне делатности. Пишући сјајне чланке

за лист „Недељне илустрације“, листу је не само подизала тираж, већ и његов ниво. А од ког значаја је био тај њен рад, говори и податак да су главни уредник и власник листа сваког месеца доносили Милици бланко чек да сама упише вредност своје месечне плате. Главни уредник је тада био чувени Гргур Костић, а власник Драгомир Стојадиновић, рођени брат славног Милана Стојадиновића. Иначе у њено време није било много жена новинара, па је вредно поменути да су у Монографији о два века српског новинарства, међу 100 најзначајнијих новинара уврштене само три жене: велике Марија Мага Магазиновић, Деса Глишић и Милица Јаковљевић, Мир - Јам. Књижевни опус ове веома образоване жене, која је говорила руски и француски језик, био је веома богат. Писала је углавном љубавне романе, приповетке и позоришне комаде („Тамо далеко“, „Еманципована породица“). Њени најпопуларнији и највреднији љубавни романи, које је напросто „гутала“, посебно армија женских читалаца, били су: „Рањени орао“, „Грех њене мајке“, „Самац у браку“... Због велике популарности, али и на захтев бројних читалаца, екранизовани су 2009. одине, ремек дело „Рањени орао“, тв серија и филм; „Непобедиво срце“, тв серија; „Грех њене мајке“, тв серија; „Самац у браку“, тв серија. И ако је Милица писала тако привлачно и лепршаво о љубави и браку, чиме је уводила у тајне љубави и брака десетине хиљада младих читалаца, она се сама никад није удавала. Била је изразито лепа плавуша, али скромна, повучена и прилично тајанствена, мисаона, дотерана и господствена. Ипак њено аутобиографско дело „Изданци Шумадије“, открива да је Милица била особа која је проживљавала бурне љубави. Тако је било у њеном средњошколском добу, када је имала великог, дугогодишњег обожаватеља. Касније када је имала страсну везу са једним Словенцем, којем је посветила чак и роман „Словенска гора“, али и када је имала дужу, највећу љубавну везу са Божом Николићем, у то време једним од најпопуларнијих и најпожељнијих београдских глумаца. Мада је желела да формира породицу, а Божа је желео да је ожени, она је наводно од венчања одустала. После Другог светског рата, без неког посебног објашњења, Милица је одбачена од стране комунистичке власти. Током рата ништа није учинила да би се према њој тако поступало, али једноставно - била је непожељна за нову власт. Остала је верна својим идеалима живљења, доследна себи и својим осећањима љубави према предратном Београду и Србији, али и односима у друштву који су тада владали, а које је она искрено волела и о томе тако инспиративно писала у својим делима. Њен књижевни свет, проткан лепотом и љубави, завршио се 22. 12. 1952. године, када је потпуно заборављена, занемарена и понижена, у свом Београду, преминула од последица тешке упале плућа. Пошто је била у немилости тадашњих власти, вест о смрти ове славне српске књижевнице и новинара, нису објавиле ни једне новине. Режисер Здравко Шотра, 57 година касније, 2009. године, екранизоваће њено најпознатије дело „Рањени орао“, када је започео прави „васкрс“ свих њених дела и сазнавање истине о овој великој Српкињи.